

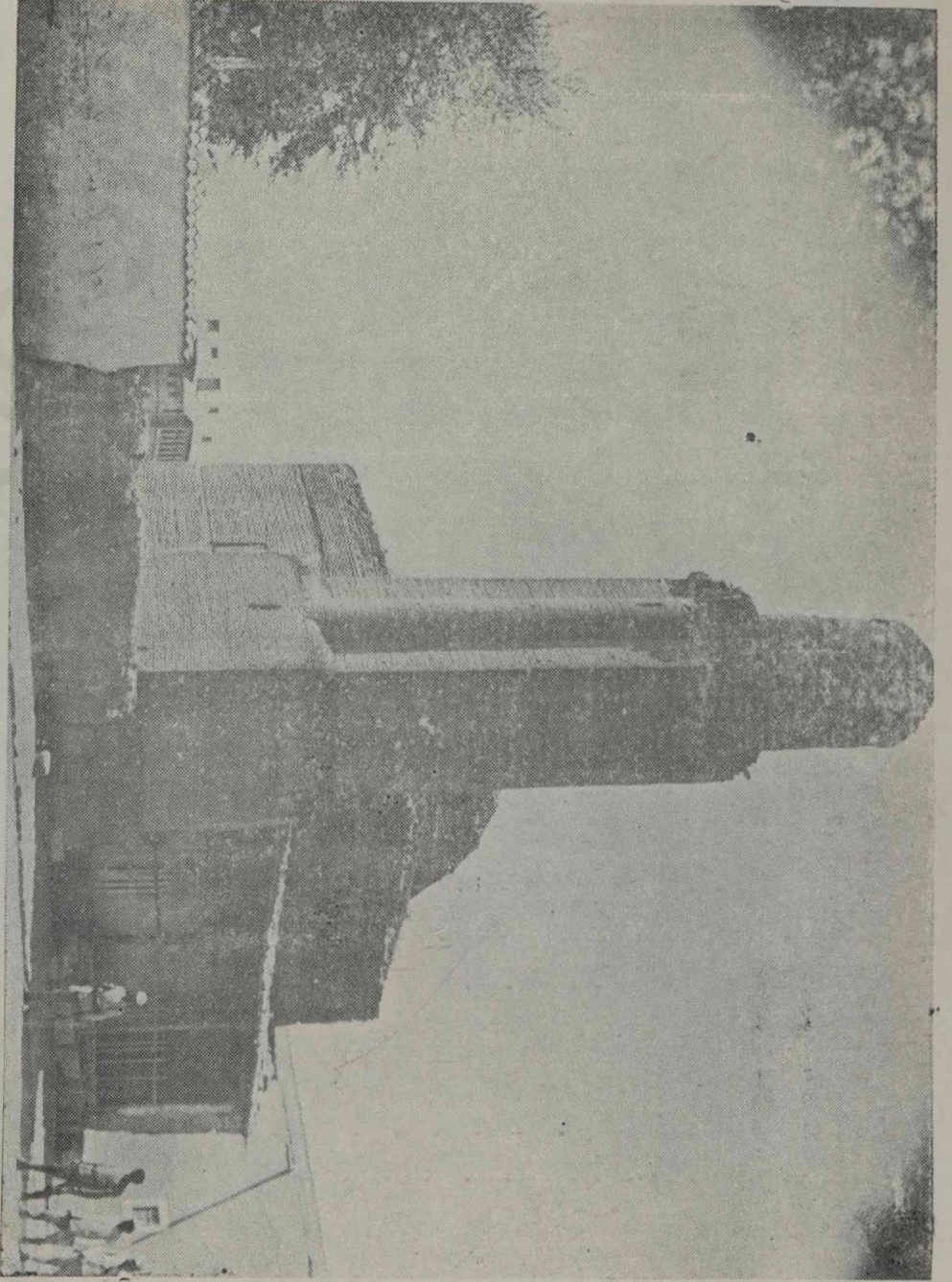
KONYA

İÇİNDEKİLER

Selçukiler (İbnibibiden)	H. FEHMİ TURGAL
Hittitlerin menşei	NACİ FİKRET BAŞTAK
Silleli Sururi	ABDÜLKADİR ERDOĞAN
Anadoluda Moğol tavaifi mülûki . . .	H. FEHMİ TURGAL
Arziyat	NACİ FİKRET BAŞTAK
İlhanlılar (Camiüddüvele göre) . . .	H. FEHMİ TURGAL
Konya - Bozkır madenleri	İBRAHİM HAKKI KONYALI
Büyük Türk âlimlerinden Konyalı Alâeddin Ali .	CEVAT
.	ÇELEBİ OĞLU
Cehil mi, tecahül mü?	H. FEHMİ TURGAL

Halkın tarafından aydınlar çıkarılır

Konyada Hoca Hasan Camii

Konya Revüsü : 14 - 15

KONYA

HALKEVİ TARAFINDAN AYDA BİR ÇIKARILIR

SELÇUK TARİHİ (İBNİBİBİ'DEN)

— Üstü geçen sayıda —

H. Fehmi Turgal

Su'tanı Galip İzzettin keykavusun kardeşi Alâeddin keykubad muhasara için Engürü'ye gitmesi :

Bir zaman böylece Sultan İzzettin keykavusun keramet şadırvanı saltanat eyvanında yayıldı. Memlekdinlerin işleri güçleri mazbut idi. Selçuk tahtının taliî onun vücudu ile bezeniyordu. Konarlar geçerler, yolcular, müsafirler onun gölgesinde rahat ve asayiş görürlerdi. Meliklerin Sultanların saltanat dergâhına gelip kitmeleri bayağı bir izdiham arz ediyordu. Herşey bulanıklıktan ve perişanlıktan masundu. Devir bu suretle devam ederken bir gün devlet adamlarını asker kumandanlarını çağırarak danıştı. Buyurduki: kardaşım Alâeddin keykubad müstahkem olan Engürü de böy-

lece kaldıkça bizim için tam bir huzur kabil değildir bu fitnenin kökünü kazımak memleket ve Şaltanat işlerinin en gereklisidir. Bundan büsbütün kurtulmadıkça başka bir iş yapmak, başka bir işe başlamak asla doğru değildir. Bütün hazır olan ümera ve kumandanlar bu ihtiyatkârlığın pek yerinde oluşunu ittifakla tastik eylediler. Padişahın buyurdukları ayninle hakikattir; Bütün emirlerinizi candan ifaya hazırız dediler. Vilâyetlere, ümeraya, başbuğlara, bütün alâkadarlara ferman gönderildi. Az zaman sonra Konya ovasında bütün askerler toplanmış bulunuyordu. Sultan ayrıca yıkıcı, yakıcı bütün muhasara vasıtalarını da hazırlamışlardı. -Uygun bir zamanda Enkürü sınırına doğru yürüdüler. Melik Alâeddin kardeşi Şultan İzzeddin keykavusun gelmekte olduğunu haber alınca

oda kalenin bürcubarularını tahkim ettirdi. Askerlerle engürü halkıyla ahdü misaklarını tazeledi. Bütün hazırlıklarını ikmâl eylemişti. Sultan engürüye gelir gelmez asgerlerini dizdi. Ordunun hey'et ve heybeti pek dehşetli idi. Şehri muhasaraya başladı. Kaleden Emir Candar oğlu emir mubarizeddin İsa ile kardaşları çıkarak meydana geldiler. emir mubarizeddinin emir Necmettin behram Şah ile sayaki mektep çağından beri sürüp gelen bir düşmanlıkları vardı. O zamandan beri gönüllerdeki bu yara hiç onulmamıştı. Emir mubarizeddin meydandan seslendi: Necmeddini mubarezeye çağır. Necmeddin behram Şah; Sultan İzzettin den müsaade isteyerek meydana geldi. Her ikisi kargılarıyla arslan ve kaplan gibi vuruşmağa başladılar. Her ikisi de merdane hamleler ediyorlardı, epeyce süren vuruşmadan Bir netice alınamadı. Bu kez topuzlarını çıkardılar. Çekicin örsle tokuşması gibi çarpşıyorlar bir birinin zırhlarına, tolgalarına darbeler indiriyorlardı. Böylece de bir netice hasıl olamayınca kılınçlarını sıyırdılar. Bu suretle davayı fasl etmek istediler. Melik Alâeddin; Mübarizettinin çağırılmasını emretti.

Çavuşların geri gel diye bağırıklarını duyan Mübarizeddin kaleye döndü. Necmettin Behram Şahda Sultan İzzettinin yanına geldi. Sultan onun erkekliğini, vuruşlarını takdir eyledi. Yaptığı hamle ve müdafaalara afezin okudu. Kendisine hususi hilatlar ihsan ederek rütbesini yükseltti.

Bir bahardan diğer bahara kadar döğüşüldü. İki tarafda sebat ve metanet gösteriyordu. Mancınıklar kale üzerinde bir tesir gösterememişti. Sultan şehrin karşısında bir bina kurulumasını emir eyledi. Maksadı şehir zaptolunursa burasını kâfi vakıflarla medrese olarak alimlere terk eyleyecek di; Fetih müyesser olmazsa yalnız muhasara müddetince ikametine tahsis eyleyecekti. engürüzapt olununca Sultan ahdini ve adağını yerine keti-di. Bir çok mülkler vakf eyledi. Melik Alâeddin keykubat biraderinin vefatı üzerine Saltanata geçince bu medreseyi yıktırması ve vakıflarını iptaleylemiştir. Medresenin yıkıntıları hala bakidir. Her bey kendisi için birer ev yaptırdı. ev inşasına kudreti olmayanlar, hayme ve harkahı bulunmayanlar kendileri ve hayvanları için yer altında sığınaklar yaptılar. Kış böylece sonuna

erişti. Şehir sakinlerinin ve mahsurların aciz ve ızdırapları gittikçe artıyordu. Zahire azlığı son dereceyi bulmuştu. Bir bir birleriyle toplaşarak söyleşmeğe başladılar. (Bizim biçareliğimiz arttıkça dışarda Sultanın vaziyeti düzeliyor. Sultanın bina kurmadaki maksadı biraderinin metanet fikrini kırmaktır. Şehri alıncaya kadar askerini terhis etmeyeceği muhakkaktır. Bizim ise buna tahammul etmemize imkan yoktur. Alâeddin Keykubat'ında müruvvet ve diyanet icabı olarak bu meşakkatın devamını istememesi lazımdı. Deyüp Alâeddine bir hey,et gönderdiler. Ve dedilerki: Bir yıldır sizin taraftarlığımızı güderek muhasara zahmetine katlandık. Şehirin tahribine sebep olmaya-lım, Bizim düşmüş olduğumuz vaziyet yüzünden muhasırlar bu yıl muhakkak surette kalayı zapta muvaffak olacaklardır. Kılincın cebir ve kahrı ile alınan bir neticede muhakkak ki kavi ve zayıf aranmayacaktır.

Adamlarınız şehrin teslimini bu yüzden uygun bulmayarlarsa çok haklıdırlar, Bunun üzerine melik Alâeddin şunları söyledi: Doğru söylüyorlar * bende bu yüzden pek mahcubum, Eger biraderim şehrin teslimi için ko-

şacağımız şartlar dahilinde canlarımıza kast etmemek ve sizi muahaze eylememek vadinde bulunurlar ve bunları ağır antlarla galiz yeminlerle teyit edecek olurlarsa şehri kendisine teslim ederek cihanın başından bu felâketi atmış oluruz. Sükûn ve asayişde avdet eder. Şehir uluları Alâeddinin bu temayülünü ve müsaadekârlığını görünce sevinçle toplantı yerine dönüp geldiler. Ve hemen tatlı dilli, becerikli birisini çaşnigir Seyfettin aybeye göndererek onun vasıtasıyla aman dilediler. Seyfettin aybe hikâyeyi dinleyince hemen koşarak Padişaha arz eyledi. Padişah haberi getiren zatı huzruna kabul etti. Yer öperek melik Alâeddin nezdinde kararlaşan sözleri birer birer anlattı. Bunun üzerine Sultanın çehresinde büyük bir sevinç alâmetleri görülüyordu. Bundan sonra beyler beyi Hüsameddin çoban beyi ve diğer beyler beyi Seyfeddin kızıl beyi baskaca beylerle huzuruna çağır. Bu iki beyler beyi memleketin en ulu şahsiyetlerindendi. Servetleri, malları bol, adamları ve tevabii pek çoktu. Memleketin bihakkın hadimleri idiler. Sözlerine inanılır ve kendilerine her suretle güvenilirdi. güzel

ahlâklarıyla ün almışlardı asitaneleri alimlerin fadîlların ilticagahı Sülehanın ve mazlumların sığınağı idi. Ömürleri gazalarla geçiyordu. Rum gazasına asker gönderdikleri sıralarda tesadüfen bulunan büyük alimlerin kudumlarına çok kıymet verir hatten ziyade cömertlik gösterirlerdi. Asker gazadan dönünce getirdikleri ganimeti tamamıyla o müsafire hediye ederler kendi masrafları için bir habbe alıkoymazlardı. Yüzbin dirhem kıymeti haiz olsada esirgemez verirlerdi. O kadar alicenap insanlardaki düşman gazalarından ve düşman diyarlarından esir edip getirdikleri delikanlıları terbiye ve himaye ederek büyük derecelere çıkarırlardı. Bayrak ve alem sahibi ederlerdi. Bu güne kadar Anadolu'da gördüğümüz bir çok muteber ümera hep onların yetiştirmelerinin çocuklarıdır. (1)

(1) Seyfeddin kızıl bey Ankarada metfundur. Ziraat bankasının bulunduğu mahalde bizim yalnız medhal ve duvarlarını bulduğumuz ve şüphesiz mahallinde mevcut heyelandan yıkılmış muhteşem cami bu zate aittir Caminin yanında basit bir türbeside bulunuyordu. Darülharpten getirdikleri esir delikanlıları terbiye etmeleri mes'elelerinde şu kayda lüzum vardır:

Karşılarındaki Bizans ordusunun

İşte bu iki zatı davet ederek meseleyi onlara açtı. Onlarda bu haberden dolayı pek çok sevindiler. Ve Sultanı hiç bir suretle tevil kabul etmeyecek surette gayet galiz antlar içmeğe teşvik eylediler. Sultan biraderinin adamlarından büyük, küçük Türk, tacik, irak, yakın, hiç bir kimseye bir kötülük etmeyeceği ve kendisini emniyetli göreceği bir kalada bulundurarak yiyecek geyecek, içecek vesair müsteheyatına yarayacak hiç bir şeyi esirgemeyeceğine ve şehir halkından müdafaa ve mümaneatta bulunanlara karşı muahaze ve müsaderede bulunmayacağına yeminler ederek ahtname'yi imzaladı. Ve haberi getiren zata tevdi ederek şehre gönderdi. Şehirliler bunun üzerine Sultanın şancaklarını istediler. Ve emir Seyfeddin aybenin şehre gelmesini rica ettiler. Sultanın müsaadesi üzerine Seyfeddin zırhlı bir kuvvet ile şehre girdi. Sultanın sancak ve bayrakları kal'anın kulelerine dikildi. Aybe ve maiyeti şehir halkına büyük bir muhabbet ve şefkat kösterdiler. Güzel vaidlerde ve adak-

en faal kısmı Tuna boyundan, Rumelinden ve hatta Hazar ve Kapçak'dan getirdikleri ve hristiyan ettikleri Türklere ibaretti.

larda bulundular. Melik Alâeddin'i Padişah sarayından alarak şehir içdişlerinden birisinin hanesine kondurdular ve muhafızlar tayin eylediler. Bundan sonra emir Seyfeddin memleket ayân ve mutebaranını Sultanın otağına götürerek el opmelerine tavaşsut eyledi. Her biriside Padişahdan özürler dilediler. Hepsinin mazeretleri kabul edilerek iltifatlara mazhar oldular. bir kaç gün sonra şehir ileri gelenleri Seyfeddin ile birlikte Sultanın huzuruna gelerek şehirlerine şeref vermelerini rica ettiiler. Yarındası humayun mevkibile Sultan şehre şeref verdiler ve oradaki Selçuk tahtına oturdular. Engürülüler bir çok saçılar saçtılar. Hesapsız taktimelerde bulundular. Altın dolu torbalar, fil cüsseli atlar, rahvan katırlar, ayyüzlü köleler, sundular, Hepside kabule lâıyk görüldü. Sultan üç günşölen emir eyledi. Bütün kullarını lutuflarına gark eyledi. Şehir muteberanında aynı suretle iltifat ve atıfetlere mazhar oldular. Bunlardan sonra melik Alâeddini Seyfeddin aybeye teslim ederek Malatyada minşar kalasına sevk ile orada hapse mahkûm eylediler. Bununla beraber bütün maiyetleri ve saray

halkı birlikte olarak tahsisatları, madbah ve şaraphaneleri ve her şeyi tam ve mükemmel olarak ihzar ettirildi. Aypey oradaki alâkadarlardan melik Alâeddini keykubatın tesellümü hakkında höccet ve senet alarak döndü. Doğruca saltanat dergahına geldi. Sultanda Engürü fethini ikmalden ve bütün kal'a levazımını ihzardan ve icap eden tevcihatı yaptıktan ve hudutlara ait ihtiyat ve tenbihleri ifadan sonra büyük pir debdebe ve haşmetle avdeti emir buyurdular. Yollarda avlar tertip ederek havas ve avama ziyafetler çekerek, ırmaklarda' seyranlarda, eğlenceler ve şenlikler yaparak Konyaya geldiler.

Lâskarisle parış:

Laskaris bu debdebeyi, bu azameti duyunca korkusundan mum gibi erimeğe başladı. Fikir ve söz sahibi adamlarını toplayıp Sultan İzzettin ile muhabereye nasıl ve ne yönden hangi yoldan girişmek gerektiğini danıştı. Hiç rızamız olmayan gadir den yani babasının şehadetinden özür dilemek doğru olup olmayacağı görüşüldü. Vezirlerden birisi dediki:

Hükümdarımız katile siyaset icrasıyla kendi sahalarını bu

töhmekten iamamile terbiye buyurmuşlardır, ancak ihtiyat ve nezaket muktezası olarak emriniz altında tutsak bulunan çaşnigir aybe'yi azat ederek in'am ve nüvazişlerinize gark ettikten, tamamiyle gönlülü aldiktan sonra son derece değerli, emsalsiz armağanlarla bir adamınızı Seyfeddin aybeye katarak Sultanın huzuruna göndermek hulus ve muvalât yolunu açmaktır, Seyfeddin bu hanedanın yakınlarından ve bu ynvanın inaçlarından olması sebebiyle yapacağı bigaraz sefaret ve delalette pir yabancidan daha müessir olacaktır, Her nekad araf dilemek, özürler arz eylemek günahın hatırlanmasına sebep olursada gene lazımdır, bununla beraber bu teşebbüsümüzle birlikte savaş ve müdafaa esbabında hazırlamakla meşgul oluruz, Eğer bu suretle aradaki ayrılık giderilir, Barış ve sevgi yolu açılırsa ne âlâ, eğer tarsi zuhur edecek olursa bizde kin ve düşmanlık atını eğerlemiş bulunuruz dedi.

Bu fikir gerek Hükümdara ve gerek diğer zevata pek doğru ve uygun geldi. Gayetle kıymetli, emsalsiz hediyyeler, cevahirler, anberler, altın kemerli köleler, gümüş smeli cariyeler'

murassa, camevani ağır bahalı zer püft urbalar, dağ gibi soy atlar hazırladılar.

Rumın fesahat ve belâgatla meşhur yalpak, ateşle suyu barışdırmağa kadir bir elçisi vasıtası ve Seyfeddin aybenin refakatile yola çıkardılar, Aybenin gönlünü kazandıracak her şey yapıldı, Bütün yol gereçlerinde ikmal edilmiş olduğu halde Sultanın yüksek dergahına yöneldiler. Sınıra yaklaşıldığı sırada daha önce Seyfeddin koşarak Saraya ulaştı.

El öptü, rum elçilerinin gelmekte olduklarını arzetti, ve maksatlarında hulasatan bildirdi. Sultanın gönlünde yer tutmuş olan kini izale için elinden gelenleri yaptı. Sultanı kin ve intikam sevdasından geçirmeğe muvaffak oldu. Sultan pederinin müsipetini kaza ve kedere haval ederek kendilerini af eyledi. Elçilerin mümkün olduğu derecede ikram ve tazim ile karşılanmasını buyurdu. Elçileri huzuruna kabul eyledi. Sefirler yer öperek mektuplarını, ağız haberlerini arz eylediler. Armağanlarını sundular. Hepside kabule layık görüldü. Bundan sonra şölen emir eyledi, Elçilere husrevane iltifatlar eyledi. Yarındası Sarayı ağıyardan tahliye etti-

rerek kendi devlet adamlarını çağırttı, Elçilerde hazır olduğu halde Laskarisin bütün dileklerine muvafakat eylediği hakkında ant içti. Gelen hediyelerden daha değerlilerini hazırlatarak emir Seyfeddini kendi canibinden sefaretle Rum elçileriyle birlikte yola çıkardı. Laskarisin aynı merasimle ant içmesini tavsiye eydedi. Şehit Sultanın naşını Konyaya nakil eyleyecekti. ondan sonrada törenle dede, baba ve kardaşlarının bulunduğu kümbete gömülecekti, Seyfeddin armağanları alarak rum elçileriyle birlikde yola çıktı. Elçiler memleketlerine yaklaşıncı birisini seyirdimle yola çıkarak işin güzel neticelendiğini ve emir Seyfeddinin dosluğun tahkimi için ve şehit Sultanın naşını Konya'ya götürmek için gelmekte olduğunu muştuladılar. Yaklaştıklarında bizzat hükümdar karşı çıktı. Son derece tazim ve tekrimler yapıldı. Yarındası ziyafet çekilerek işunuslar ve eğlenciler ve barış sevinciyle

azım nümayişler oldu. Sultanın tavsiyesi veçhile Laşkaris daha kalın antlar ve yeminler etti. Tekrar bir çok hediyeler hazırlattı. Emir Seyfeddin'de bu hizmetinden dolayı mücevherata gark edildi. Şehid Sultanın Konyaya götürülecek olan naşının defni esnasında fukaraya ve gerekli olanlara dağıdılmak üzere Seyfeddine Yirmi bin altın tevdi eyledi.

Tabutunun yanına hududa kadar teşyi için mühim askeri kuvvet kattı. Emir Seyfeddin ve elçiler sultanın katına ulaşarak neticeyi arz ettiler. Naş atalarının yanına gömüldü. Yarındası Sultan türbeye gelerek bütün eski Sultanların ve Babasının kabrini ziyaret eyledi. Rum melikinin gönderdiği 20000 altına ayrıca 30000 altın katarak yoksuzlara dağıttı. Bir kısmını tekke ve savmaalara gönderdi. Artanını da muhtaç ve müstahiklerine üleşdirilmesi için diğer vilayetlere yolladı.

K O N Y A

Neolitik devrinde Konya .— Hitit medeniyeti ve Konya .— Firikya medeniyeti ve Konya .— Yunanlılar ve Romalılar zamanında Konya Selçukiler zamanında Konya — Karaman oğulları zamanında Konya — Osmanlı imparatorluğu zamanında Konya .— Cumhuriyet devrinde Konya)

NACİ FİKRET BAŞTAK

[Üstü on üçüncü sayıda]

İsadan evvel 2500 ze doğru kavimlerin hareketleri:

Asyada hareketler .— üçüncü binin ortalarına doğru, kadim âlemin hemen her tarafında büyük bir karışıklık ve kavimlerin ehemmiyetli hareketleri görülür.

Bunun ilk sebebi, Asya ve Evrupada iklimin tahavvülü olduğu, bhusus Rusya ve Türkistan boz kırlarında kuraklığın artması' ve bunun o vakta kadar oralarda yaşamakta olan ve hayvanlarını otlatmakla taayyüş eden kavimler için yaşamayı müşkül bir hale getirmiş olmasıdır.

İşte bu devirdedir ki, Tür-

kistanın cenup hududunda bulunan Anaunun birinci köyü terk olunmuş ve bu stasyonu keşfetmiş olan Pumpelly bu terk ve tahliye o hıttanın akar sularını kurutmuş olan kuraklığa hamlü isnat etmiştir.

İşte Mezopotamyadadır ki daha simalde oturan kavimlerin tarihi pek iyi tayin edilmiş olan bir hareketinin alâimini görüyoruz. Daha evvelce, yani 2700 sıralarında, eski Sargon, saltanatının sonlarına doğru, hükûmetinin şimalinde zuhur etmiş olan Barbar kabilelere karşı mübareze ediyor. onun halefleri bu tarafı müdafaa için gittikçe daha ziyade uğraşmağa

mecbur oluyorlar ve nihayet 2571 de, Gutî denilen bu düşmanların gelebesi neticesi olarak Sargon hanedanı nihayet buluyor ve bu Gutîler evvelâ Akkadî ve biraz sonrada Sümerî zabtediyorlar; bunların payitahtları şimdiki Kerküğün yakınında bulunan Arrapkha idi ki orada bunların Mezopotamya medeniyetine intibak ettiklerine dair bir takım deliller bulunmuştur. Fakat, bu kavim gerek ırkı ve gerek lisanı hakkında bizi tenvir edecek tarihî metinler nadirdir. Bazı kıral isimleri gösteriyor ki bunların dili ne Samî, ne de Sümerce değildi ve öyle tahmin ediliyor ki bunların dilleri ile Mitannien lerinki arasında bir yakınlık var idi ki, muahheren aynı hittayı işgal eylemiş olan bu Mitaniyenlerin dilinde Hindu Evrupaî bazı hasisalar görülmüştür. Diğer taraftan bazı metinler bu kavmi Namurti diye tavsif etmektedir ki bu kelime "açık renkli," hatta "kumral," olarak terceme olunmuştur. Şu halde bu kavmin daha o vakıttan bazı aryan unsurlarını ihtiva ettiği ve bunların püskürtülmesi onlara Mezopotamya istilâ ettirdiği mümkün görülmektedir. Zaten, bunların bu hittadaki hakimiyetleri pek uzun

olmamış ve 2450 ye doğru sümerlerin bir aksül'amelîyle nihayete ermiştir.

Aynı devirde Mısır, Asya cihetinden ağır bir tehlide duçar oluyor. Filistinde karışıklık o dereceyi buluyorki Pépi 1, bir istilâya meydan vermemek için 2500 ze doğru ordularını seferber haline koyuyor. Bu hükümdar evvelâ Mısır civar olan bedevileri ezdi, sonra deniz tarihiyle karmel dağına kadar gitti ve oradaki iğtişâş merkezini kırdı. bütün bu karışıklıklar, gutîler istilâsının aksi sademesi olduğu görünür.

Şimdi elde bir yığın tarihî şahadetler vardır ki bunlar ağılebi ihtimale göre steplerden gelen bir itişmenin tesiri altında, Kafkas hittası kavimlerinde bir istilâ hareketinin mevcudiyetini isbat etmektedir.

— Orta Evrupada hareketler —

Orta Evrupada da, keza stepler kavminin yayılmasından mütevellit ehemmiyetli ve azim karışıklıklar vukua geliyor. Bunun ilk sademesi kara toprak = Terre Noire deki komşularına çarptı. Nakışlı kapçılık medeniyeti bir müddet için tahrip olundu. Tripolje ve Cucuteninin ilk stasyonları mahvotdu. Bunlardan bazılarının enkazı üzerinde, tep-

ler tipinde bir takım höyükler = tumulus ler ve bunların içinde bükülmüş vaziyette ve kırmızıya boyanmış bir takım iskeletler bulunmuştur ki bu, müstevlilerin menşei işaret etmektedir.

Bunlar karpattların ötesine gittiler, ve orada aynı surette Eroeshittasının pek mühim nakışlı keramik stasyonlarını tahrip ettiler. Bunların geçiş yolları bükümlü kapların kırıklarıyla işaret edilmiştir.

Şimdiki garba doğru daha fazla ilerlemiş görünmüyorlar. Fakat bunların hücumlarının aksi tesiri tuna havzasında kendini hissettirir. Nakışlı keramik kavminin bir kısmı oraya dönüyor, ve filhakika Macaristanda, Moravya = Moravie de, Bohemya = bohemiede İlh, yani umumi bir surette ikinci Tuna = Danubienli denilen medeniyetin sahai intişarında serpinti halinde nakışlı kaplar görülüyor.

Bundan başka bu medeniyet, aglebi ihtimale göre küçük Asyadan ve kiklat = Cyclades lar den gelmiş diğer tesirleri ifşa etmektedir. Küçük Asyanın tesiri, bu devirde, yarım adanın garbi şimali köşesinde „ikinci toruva = Troie denilen beldenin doğmasıyla izah olunur ki, bu şehir, refah ve mamuriyetini Asya ile Evropa arasında tica-

ri bir mütevassıt vaziyetinde bulunmasına medyun olduğu görünüyor.

Orta Avrupa ile küçük asya arasında ki bu münasebat çoktanberi işaret edilmiştir. Fakat Troie nin ticarî ehemmiyeti ve onun servetinin menbai lâıyıkıyla izah edilmeyordu. Üzerinde müstahkem ikinci Truva şehrinin müesses bulunduğü hisarlık = Hisarlık tepesinin vüs'ati az (takriben 30000 metre murabbai) olduğu gibi arazisi de ne pek meskûn (orada pekaz harabe vardır), nede pek zengindir. odevrin Truvalıları mütevassıttan başka bir şey olmamışlardır. Hangi müstahsiller için olduğunu bilmek kalıyor. Kapadokya levhacılıkı = Tablettes Cappadociennes denilen mihi metinlerin bulunmasıyla bu gün mes'ele tenevvür etmiştir. 1880 şenesindenberi Kayseri çarşısında bu kabil lavhacıklardan satın alına biliyordu, ki bunlar satanların dediklerine göre karaöyükten ve yahut bu gün civarında ki kül tepeden çıkıyordu. Bir takım atikiyat hey'etleri bu tabletleri doğrudan doğruya bu mahalde hafriyat icra ederek tedarik etmeye teşebbüs ettiler.

1893—94 te Ernest Chantre ve

1906 da Winckler orada muvafak olamadılar. Nihayet 1925 de Frédéric Hrozni, tepenin yakınındaki bir tarlada bu lavhacıkların baş'ıca deposunu bulmak taliine mazhar oldu. Bu hususi bir binada hakiki bir hazinesi evrak idi. Akkad dilinde yazılmış olan bu metinlerin tetkiki göstermiştir ki bu levhaların mevzuu : Anasıl mezopotamyalı olup burada kendilerine yabancı yerlilerin ortasında yerleşmiş ve orada asıl kendi memleketleriyle küçük Asyanın müteaddit şehirleri arasında faal bir ticaret icra eden tacirlerin evrak ve kuyudatıdır; ve bu Naramsin devrinden yani 2500 den daha evvelki zamanlardanberi böylece devam etmektedir. Her ne kadar ele geçen abidelerde Troie şehrinin ismi görünmüyorsa, bu ticaretin bu şehre kadar uzanmış olduğunu farzu tahmin etmek makuldur. Bu şehir Avrupa ile münasebet tesis etmiş ve oraya biraz bakır ile hususi kapçılık = cermique nümuneleri nakledilmiştir. Troie bn suretle ikinci Tuna medeniyetinin teşekkülüne yardım etmiştir.

Argaların birinci intişarı:

Küçük Asyada istilâlar. — İkinci binin başlangıcında, 2500

de olduğu gibi, kadim âlemde büyük bir karışıklık zuhur eder. Bu karışıklık, küçük Asyada cenkçü ve fütuhatçı tabiatla yeni kavimlerin meydana çıkmasıyla kendini gösterir. Bunlardan biri olan Hititler küçük Asyanın ortasında büyük bir imperatorluk tesis eder ve mezopotamya tarihinde, 1925 (yahut 1806) da tasaddi ettikleri Babilin zabt ve yağması ile, kat'i surette kendilerini gösterirler.

2000 senesindenberi iki metre kalınlığında ankazın altına gömülmüş olan ikinci Troie (yanık şehir) in tahribi bunlara atfedilmektedir.

Diğer taraftan, Kafkas dağlarından ve Ermenistandan geçerek, şarktan küçük Asyaya diğer kavimler sokuluyor ve Mezopotamya ile komşu hittaların tarihinde aynı suretle bir rol oynamaya başlıyorlar. Bütün şark bu itişmenin aksi darbesini hissediyor. Mısırdaki XII inci sülalenin mevkii iktidare gelmesi, kırallığın müdafaası için bir takım zahmetli mübarezelerle nazarı dikkati celbeder.

Suriyenin yeni bir hayat ictisap ettiği ve mısırın üzerindeki visayetini silktiği görülür. Mısırdaki

bir asırdan fazla bir müddet için zabtetmiş olan Hiksorların istilâsı orada hazırlanmaktadır.

Her şeyden evvel tarihî metinlerin, ne menşeleri, ne de küçük Asyaya hangi tarik ile yavaşlıkları hakkında bize hiç bir işaret vermedikleri bu hitit istilâsının nereden geldiğini sormak icabeder. Her nekad bazı âlimler onları Kafkas tarikiyle getiriyorlarsada diğer kısmı azami ve bilhassa Przewalski onları Bosfor tarikiyle yani cenubu şarkii Avrupadan getirir. Bu tarzı hal, Hititlerin yolları üzerinde tesadüf ettikleri ikinci Troienin tahribini diğerinden daha iyi izah eder. Şu noktayı unutmadan haber verelim ki, ta üçüncü binin ortalarından beri küçük Asyada Hititler vardı. Fakat bunlar lisanlarının gösterdiği veçhile ağlebi ihtimale göre Kafkas akvamiyle karabeti olan ve ne Aryen ve ne de Samî olmayan yani Asyanik denilen zümreye dahil bulunan yerli bir kavim idi. İkinci bindeki Hitit imparatorluğu, hakikati halde, eski Hititlere, onların ismini hükümetlerine vermek suretiyle, kendilerini kabul ettiren, fatih bir kavim tarafından tesis edilmiştir. Yeniden yeniye Boğaz köy-

de bulunan Arşivler ilim âlemine hem eski Hititlerin lisanında, hemde fatihlerin dilinde yazılmış vesikalar vermektedir. Fakat bu vesikalar, fatihlerin dilini bir tabir ile işaret ediyor ki bunun fatihlerin mensup olduğu kavmin ismini vermiş olduğundan emin olunamıyor. Bundan başka bu vesikalar fatihlerin menşei hakkında da bize bir malûmat vermiyorlar.

O halde bu muhaceret Avrupanın hangi hitt'asından geliyordu? Mes'ele karanlık kalıyor; fakat en ziyade mütehammil görünen faraziye, hareketin menşei Trakyaya vazedendir. Filhakika burası Bosfor ile doğrudan doğruya temas ve münasebette bulunan memlekettir. Diğer taraftan, arkeolojik teharirler isbat ediyor ki bu devirde Trakyada mahsus bir boşluk, mahallî, hayatta birnevi inkıta husule geldiği görülüyor ki hayat eski faaliyetini bil'ahere ancak Hallotadt devrinde iktisap edebilecektir. Bu hitta, sekensesinin bir kısmını boşaltmıştır ki bunun sebebini Hitit fatihlerinin hürucunda görmek icabederdi.

Trakya ile Hitit imparatorluğu arasındaki münasebete tealluk eden bu fikri haklı çıkarmak için yapılan arkeolojik te-

lifler ve uzlaştırmalar pek kanaatbahş değildirler. Arya ırkından olan Hititler tesis ettikleri imparatorlukta ancak hâkim bir âkaliyetten başka bir şey değildiler, ve tabiatıyla mahallî adetlerin pek çoğunu kabul etmişlerdi. Bu cihet, yanı başında diğre mahallî lisaniarın baka ve devamına müsaade eden ve fazla olarak mahallî dinlerden ettiği iktibasat ile Arya olan hasisei asliyesi tanınamiyacak derecede güçleşmiş olan kendi dillerinde daha iyi görünür. Maddî hayata tealluk eden hususatta ise evleviyetle böyle olacağını arkeoloji tahmin etmektedir.

Bununla beraber şurası da ispat olunuyor ki Hitit imparatorluğunun inkışafı nakışlı kapçılığın tevessüü ile birlikte bulunmaktadırlar.

O halde Trakya hittası, 2500 ze doğru stepler kavmi istilâsının tahrip ettiği ve yahut püskürttüğü nakışlı kapçılık akvamından bir kısmına melce olmuştur.

O halde, Hititlerin menşei Trakya hittasına vazetmek caizdir. Bu hitta, Stepler kavmi tarafından Aryalaştırılmış olan büyük sahanın içinde bulunmaktır. ve o halde Hititcenin bir

dereceye kadar Avrupaî bir manzara arzetmesi şayanı hayret değildir. mamafı bu görünüş oldukça tahtit edilmiştir, çünkü daha velce Trakyada mahallî halkın Aryalaşması ancak kısmen vukua gelmiştir.

Şunu işaret etmek lâzımdır ki Hitit dili Centum tipindeki Aryalisanlar zümresine, yani garbi zümreye aittir; Bundan başka, Aryen olan Hititçe, iptidaî Hindu — Evrupainin şefevii — şirai = Labio — vé laire sesi muhafaza etmiştir. Bu, ikinci binin başlangıcın daki ilk Arya muhacirlerinin evsafı mümeyyizesindendir. (1)

Velhasıl Trakyadan gelerek ikinci binin başlangıçlarında Kızıl ırmak havzasında Hitit devletini teşkil edenlerden evvel Anadolunun en eski ahalisi, tarihi malûm olmayan bir zamanda orta Asyadan gelmiş Braki

(1) Hititlerin menşeiine dair olan bu kısım aşağıdaki eserlerden iktibas edilmiştir:

Poisson (Georges); Les Aryens, 1934. Payot. — Contenau: La Civilisation des Hittites et des Mitanniens, 1934, Payot.

sefallardır ki ne samî, ne de Aryen olmadıkları cihetle müverrihler tarafından Asyanık denilen ve Anadolunun asıl ahalisini teşkil eden bu kavmin Türk ırkına mensup oldukları şüphesizdir.

Contenau: Manuel D, Archéologie Orientale. — Cavaignac: La Problémehittite, 1936. — Delaporte: Les Hittites, 1936, (L, évolution de L, Humanité] Sérisinden. La Renaissance du Livre.

SİLLE'Lİ SÜRURİ

SİİRLERİ

ABDÜLKADİR ERDOĞAN

[Üstü geçen sayıda]

8

Geçen âşıklerle divan olunca
Babı ıška giren girdi ben kaldım.
Bütün üftadeler yârin bulunca
Bergüzarın veren verdi ben kaldım.
Kasavet deryası coştı ziyade
Sefinem gark oldu kaldım piyade
Elem çekmezidim ersem murade
Muradına eren erdi ben kaldım.
Bülbül öter seher vakti olunca
Münasip kendine gülüşen bulunca
Yanakta açılan kırmızı gonca
Domurcak gül deren derdi ben kaldım.
Ayrılık âteşi bağrımı deldi.
Ne ben öldüm, ne yar insafa geldi.
Âşıklar sevdiğin koynuna aldı
Sürurî der saran sardı ben kaldım.

Bir güzelgendine beni bend etti.
 Görünce ol yüzü âyına düştüm.
 Mürgu aklım bir fendile saydetti.
 Kurulu kaşları yayına düştüm
 Gülşeni hüsnünde açılmış güller
 Erişmez dermeye onları eller
 Selsele karışmış , bozulmuş yollar
 Boz bulanık akar çayına düştüm.
 Hüsnü cemalini görmeyi arzu
 Ederdim gonlümünden ötedenberu
 Azmeyleyüp semti dildara doğru
 Hele bir güç ile kûyuna düştüm.
 Divanı hüsnüne çıkmışım kendim
 Ahvalimi arzetmeye özendim.
 Sururî'ye rahmet dedim efendim
 Yalvaruben haki payına düştüm.

10

Dilber seni sevüp okşadıkça ben
 Neden bana böyle darılırsın sen
 Kaçarsın yanımdan yaklaştıkça ben
 Varır ağyar ile sarılırsın sen
 Zâğı siyah olup her dala konma
 Sana yanmayana sen dahi yanma
 Söylemeyen güzel sevilir sanma
 Sevgilim beyhude yorulursun sen
 Aşık olur bülbül bir gonca güle
 Ahu feryat ile getirir dile
 Mey gibi gezersen sen elde ele
 Bir gün fincan gibi gırılırsın sen
 Ehli dilin kadri kolay bilinmez
 Işk cevheri altın ile alınmaz
 Hüsnü cemal ile mağrur olunmaz
 Niçin sururî'ye kurulursun sen

11

İlâhi zulmette şaşırdım yolum
 Mihnתי dünyayı bana mı verdin
 Dergahinde boynu bükük bir kulum
 Her türlü cefayı bana mı verdin
 İki közüm yaş dökmede ruzü şep
 Bilemedim nedir?kahrine sebep
 Herkes te ben gibi dertlimi acep
 Yöksa bu sevdayı banamı verdin.
 Aru namusumu düşürdün dile
 Nedir kara günde çektiğim çile
 Huzuru hakimde her bir veçhile
 Görülmez davayı banamı verdin
 Sururîder bıktım tatlı canımdan
 Gölgem gipi gitmez keder yanımdan
 Âlem usanmıştır el'emanımdan
 Onulmaz yarayı banamı verdin

12

Selâm eylen varın söylen o dosta
 Gelsin garip halim seyran eylesin
 Mihnet firaşında yatırım hasta
 Çaresiz dertliyim derman eylesin
 Feleğin sillesi eyledi sersem
 İflâh olman derler her kime sorsam
 Ağlayan yök bana eğer ölürsem
 Nazlı yarım meğer fiğan eylesin
 Derdü elem düştü benim tabrıma (1)
 Görse Lokman tahsin eder sabrıma
 İhtimaldir bile gider kabrime...
 Taş diküp başıma nişan eylesin
 Sürurîder dilber konup göçtükçe
 Unutmasın beni gelüp geçtikçe
 Kabrim üzerine yolu düştükçe
 Ruhuma fatiha ihsan eylesin

(1): Tabra düşmek takıbetmek

Nazar etsem güzel yüzünü kapar
 Lebi mercan etmez benilmle ülfet
 Taş ile zümrüdü beraber tutar
 İrfan ceckerine kalmadı rağbet
 Züğürtlük adama olursa hail
 Olur mu sanırsın vuslete nail
 Zamane dilberi zengine mail
 Ederler itibar varısa devlet
 Siyah zülfün kulağına dolanmaz
 Demler sürüp zevku sefa olunmaz
 Hakikatlı güzel şimdi bulunmaz
 Nafile kendine eyleme zahmet
 Sururî söylenir ıška gelince
 Arabî, farisî, yunan dilince
 O yardan da izin, destir olunca
 Bir gün sevdiğini verirler elbet

Cihanın halkını eyle temaşa
 Kimi şaşkın olmuş izin gezdirir
 Kimi pür hünerdir fenninde yekta
 İğne yurdusundan gözün gezdirir
 Kimi âşık olmuş güzele akar
 Kimi sayyah olmuş diyara çıkar
 Kimi avcı olmuş şikra bakar
 Kondurmuş koluna bazın gezdirir.
 Kimi dertli olmuş efkâra dalmış
 Kimi zakir olmuş ezkâra dalmış
 Kimi şair olmuş eş'ara kalmış
 Sevdayı ıškile sazın gezdirir.
 Kimi sürurî' veş olmuş derbeder
 Kimi zura mrlik Rüsteme benzer
 Kimi esbe süvar olmuş yol gidar
 Kimide var atın özün gezdirir.

Bu ışkın ateşi yaktı vücudum
 Düşürdü gönlümü mahi tabane
 Bütün varlığımı yoluna döktüm
 Canım feda olsun şahı hubane
 Bulandım bir zaman aktım duruldum.
 Dolaştım dünyayı şimdi yorulдум
 Yeni baştan bir yavruya vuruldum
 Keman eburu,ahu gözlü cerane
 Cefakârokunu sineye çaktı
 Çevürüp yüzünü kahrile baktı.
 Deruna göz koyup âşıkın yaktı
 Bıraktı akıbet nari suzane
 Firkat gami beni eyledi berbad
 Bülbül gibi her dem eylerim feryad
 Sürurî bendesin eylemez azad
 Gah habse koyar , gâh zindane

(Arkası var)

ANADOLUDA MOĞOLLAR

Anadoluda Moğol tavaifi mülûki

Moğol ümerasından olup ilhanlığın inkırazından sonra Anadoluda bazı yerlerde tutunmağa çalışan ve bu suretle Anadoluda Selçukların inkırazından sonra beliren küçük anadolu tavaifi mülûki gibi bir sima arzeden Moğol beylikleri hakkında Camiüddüvelde görülen aşağıdaki parçayı mecmuamıza koymayı lüzumlu bulduk:

Anadoluda başlı başına Hükûmet sürmek isteyen Mogol taifeleri yedi fırka teşkil ederler: Bunlar şehir ve kasabalara girmezler, yaylaktan kışlağa konup göçerler. Anadolunun Türkmen ve Yörükleri gibidirler. Bunların şehirlerde hükmü geçer. Her fırka bir beye bağlıdır. Bu beyler bir zamanlar Mogol divanından bazı mintakalara memur edilmiş beylerdir. Mogol devleti perişan olunca bunlar başlıbaş-

larına hüküm sürmeğe başladılar. Bunlardan birisine hükmeden İsmail ağa adında birisidir.

Bu zat Beyşehir havalisine müstevli olmuştu. Bir müddet burada hükûmeti devam eyledi. Karamanlılara kavuk salları, zahiren onlara itaat arzederdi. Ölünceye kadar burada kaldı. Öldükten sonra yerine oğlu Eminüddövlü geçti. O da aynı suretle hükûmetine devam eyledi. (1) Diğer bir fırkanın başbuğu (Aya bey) dir. İshaklı havalisine müstevli idi. Ondan sonra

[1] Muallim Memduh Yavuzun (Eşref oğulları tarihi) adlı eserinde Beyşehirde kabri bulunduğu anlaşılan İsmail aka budur. Eminüddövlü lakaplı bir oğlu olduğu terceme ve naklettiğimiz satırlardan anlaşılır. Bu eserdeki kayıtlara göre Samgar Noyenin oğlu Arabın da Beyşehirle münasebeti olduğu sezilir. Yeniden incelemeğe lüzum vardır.

oğlu Kalifa yerine geçmiş. Başka bir fırkanın başında Devletşah isminde birisi bey idi. Oğlu Bahtiyar beydir. Bunlar da Engürüye sahiptiler.

Diğer bir fırkanın başında Kara Cafer bulundu. Bunun İmadeddin adında bir oğlu vardı. Dir fırkayada Babuk şah Hâkimdi. Oğlu Esen beydir.

Bir büyük fırka da vardır ki bunlar Kayseri ve Sivasa tevabiyle sahip olmuşlardır. Başları Cafer beydi. Ertana [2] bu Cafer beyin oğludur, onun oğlu Cafer bey, onun oğlu Mehmet beydir. Mehmet beyin oğlu Ertana bey, Ertanabeyin oğulları Esen bey, Gazi beydir. Birinci Cafer bey sultanlar ve ümera arasında muhterem bir zattı. Cafer beyin istilası zamanında

(2) Ertana bizim bu günkü lehçemize göre Erdanadır. Olcayto tarihinde Olcaytonun vezirleri arasında geçer. kendisi Aslan Oygur Türklerindendir. Dünya güzeli oğlu olan Erdana nasıl Moğol olurdu

Bu yazıları okuyan okuyucularımızdan bu bahisteki isimlere bakarak bulundukları yerlerde bu adları araştırmalarını ve buldukça bizide haberdar eylemelerini bilhassa rica ederiz. müşterek çalışmalar sayesinde Anadolunun en basit tarihi vakalarını bile bu suretle yaşatmış olalım.

Karamanlılar zuhur eylemiştir. Denildiğine göre Nureddin eğlu Karaman bu Cafer beyin kızının oğludur. Cafer bey Nureddinin yıldızı parladığını görünce kızını kendisine teziç eyledi. Karaman ondan doğdu. Cafer bey öldükten sonra yerine Ertana bey geçti. Rum Selçukları hakkında telif edilmiş bir tarihte görüldüğüne göre bu Ertana bey İlhan Ebu Sait Bahadır hanın ümerasından idi.

728 yılında Emir Çoban öldürülünce kendisi bir kuvvetle Anadoluya gönderilmiş, Emir Çobanın oğlu Demirtaşın yakalanmasına memur edilmişti. Ertana Anadolunun mühim bir kısmında umumî vali olarak kaldı. Ebu Sait Bahadır hanın ölümünden sonra istiklâl peyda eyledi. Mem'eket onun adilâne idaresi altında mamur oldu. Anadoluda zulmü fesadı bertaraf etmeğe muvaffak olmuştu. Karamanlılarla arasında cenkler oldu. Çok def'asında Ertana üstün geldi. Adalet ve şecaatte o kadar şöhret aldı ki Anadolulular kendisine köse Peygamber lâkabını vermişti. Kendisi cesur, heybetli bir adamdı. Okadar büyük gövdeli bir adamdı ki at kendisini taşıma-

ğa kadir olmadığından öküze binerdi. Uzun müddet Hükûmet sürdü. Kız kardeşi oğlu karama.. kendisiyle çok savaşlar yaptı, bazan o, bazan bu muzaffer oluyordu. Ertananın iki oğlu vardı. Birinin adı Cafer, diğerrinin Mehmetti. Bu Mehmet Hüsnü Cemalde emsalsızdı. Görenler kendisine aşık olurdu. Babası kendisini ilim-ve edep tahsili için Konyaya göndermişti. Babası öldüğü zaman veziri hoca Ali Mehmede haber yollayarak hükûmeti elde etmesini teklif eyledi. Halbuki kardeşi Cafer onun büyüğü idi. Hoca Ali ve diğer ümera hepsi de Mehmedî severlerdi. Mehmet Kayseriye geldi. Ümera kendisini babasının yerine geçirdiler. Kardeşi Caferi de hapsedtiler, Mehmet sefahate ve çapgınlığa başladı. Adamlarını gücendirdi. Bundandolayı kendisinden yüz çeviren ümera onu hükûmetten indirerek yerine kardeşi Cafer beyi getirdiler Mehmet bey Konyaya kaçtı. Karamanın torununun oğlu Davut bin Halil bin Mahmudun yanına sığındı. Davut beye kardeşi Süleyman bey Konyaya valiliğini vermişti. Davut bey Mehmet beye ikramlarda bulundu. Bir müddet yanında kaldı. Bundan sonra Kürdistan sahibi

Kutlu şah Konyayı Karamanlıların elinden alınca Davut bey Darende'ye kaçtı. Mehmet beyde derviş kıyafetine girerek Sivas'a gitti. Orada bir zaviyede kondu. Kardeşi Cafer beyin Sivas'taki valisi Mehmet beyin aşıklarından birisi idi. Bazı adamlarından Mehmet beyin kâdiler kıyafetinde olarak filan tekkeye konmuş elduğunu öğrendi. Valide tebdili kıyafetle tekkeye giderek Mehmet beyi buldu, Mehmet beye kendisini tanıttı ve ona elini öptürdü. Hükûmet dairesine gelerek Sivas vilâyetini elde etmiş oldu. Sivas valisi vezir hoca Aliyi kandırdı, bu suretle biraderi Cafer'e galebe ederek hükûmetin başına yenden geçti, biraderi Cafer'de öldürüldü. Mehmet bey gene eski sefahetine başladı. Hoca Ali ve Sivas valisi kendisinden korkmağa başladılar, bu suretle aleyhine harekete başladılar. Mehmet bunun üzerine kaçıp Karaman beyi Süleyman beye ve kardeşi Alâeddine dehalet eyledi. Alâeddin bey Mehmedin muhalifleriyle muharebe ederek onları mağlup etti. Hatta Sivas valisini öldürdü. Mehmet bey bu kez de babalarının yerine geçti. Bundan sonra Karamanlılarla arası açıldı. Müteaddit

boğuşmalardan sonra kendisi memleketinden çıkarıldı ve öldürüldü. Bütün emval ve emlâki Karamanlıların eline geçti. Mehmet beyin Ertana bey adında bir oğlu vardı. Halk ayaklanarak Karamanlıları memleketten çıkardılar, Ertana beyi Atalarının yerine geçirdiler. Daha sonra gene Karamanlılar gelerek Ertanayı memleketten kaçırttılar. Doğru Şama gitti. Şam beylerine, Türkmen beylerine sığındı. Şamlılar ve Türkmen beyleri ezcümle Zülkadir oğulları kendisine yardım ettiler, ancak Karamanlılar galip geldi. Kendisini yakalayup Zilifke kal'asına hapsedtiler. Sekiz sene orada hapis kaldı. Tarsus hakimi Bahşayış bey kendisini hapisten kurtararak sultanlığını ilân ey-

ledi. Bahşayış bu suretle bir çok yerler Zapteyletti. Larendeyi de muhasara eyledi. Alâeddin şiddetle mukabele ve mukatelede bulundu. Bahşayış mağlup olarak Payasa kaçtı. Payas hâkimi Karamanı amcası Alâeddin aleyhine tahrik eyledi. Alâeddin her ikisine de galip geldi. Ertana bu sırada öldürüldü. Esen bey, Gazı bey deye iki oğul bıraktı. Bir kısım halk bunların başına birikerek Karamanlılarla harbettiler. Muhtelif boğuşmalar neticesinde her ikisi de öldürüldü. Bu suretle Ertana ailesi münkarız oldu. Bu ailenin Anadolu'da el'an yaşayan eserleri mevcuttur. Bu muharebeler esnasında Karamanlı Alâeddin de yaralanarak ölmüştür. Nasıl ki mahallinde zikri geçmiştir.²

Konya

ARZİYAT BAKIMINDAN KONYA NACİ FİKRET BAŞTAK

(Geçen Sayıdan Artan)

Paşa dağından Cihanbeyliye ve Zivari k havzasına :

Paşa dağının yüksek sırtları Abdülkedik ve büyük çöplü yaylalarıyla cenubugarbiye doğru uzanır ve 1050 — 1100 metre irtifanda, bazan pek kuvvetlice yükselmiş olan alçılı araziye kat ederler. Evvelce gösterildiği veçhile, yuvarlak çakıl taşlarından müteşekkül kaplamalar, bu yaylalar üzerinde bazan bulunmakta devam ederler, fakat devri salise ait göl arazisi ancak, bundan evvel zikri geçen yaylaların uçlarındaki saçaklarla tuz gölü ovası arasındaki alçak kademeler üzerinde mahfuz kalmışlardır. İşte böylece, 980 metre irtifada yani yüksek yayladan bir elli metre kadar daha aşağıda bulunan şekerköy yaylası, kilisi çimentolu mütekessebe = Conglomerat lar ile köyün şarkındaki sel yarıntılarının sathı ma-

illeri üzerinde görünen göl kireç taşları arasında tabakalar halinde bulunan kum yığınlarından teşekkül etmiştir. Ak İn köyünün cenup cihetine hâkim olan beyaz yarlar — falaises, aynı suretle, tuz gölüne doğru hafifçe meyilli olarak, kireç taşlarıyla göl mütekessebe belerinden teşekkül etmiştir; Bu teşekküllerin üzerinde bulunup 975 metre irtifai haiz olan bir yayla oldukça geniştir. Daha cenupta kırk kuyunun yarlarında hâkim bulunmakta olan yine göl kireç taşlarıdır. Bu yarların üst tarafında bulunan dar sırtlar 980 — 1000 metrede düzleşmiştir. Böylece, Koçhisardan geçen arz dairesinin şimalinde, gölün garbinda ve ovoidan takriben 100 metre irtifanda bulunan dolambaç yar, devri salise ait göl arazisinden teşekkül etmiştir, halbu-

ki gölün şark kenarında sınır — sırt hemen her tarafta alçılı seri arzedüp göl kireç taşları burada ancak serpinti halinde mahfuz kalmışlardır.

Kürtoğlu civarında ve Koçhisardan geçen arz dairesinin biraz cenubunda kireç taşlarının ve göl konglomeralarının kaidesi, 950 metre irtifaidaki basık bir sırtta görünür. Bunlar koyu, siyahimsi ve esmer renkteki kireç taşlarının arasına girmiş kum tabakalarıyla kum taşları ve konglomeralardır. İstikamet garp — şimal — garptır, suhurun zemine dalması cenup — cenubu şarkiye doğru takriben 45 derecededir. Kürtoğlu sırtları, Koçhisarın cenubu garbisindeki „ada“nın sırtlarını uzatırlar ki burada istikametler ve dalmalar, müşabih manzaralar ile evvelkilerin aynıdır; Kürtoğlunda kum taşları bazı bahri müstehaseleri ihtiva ederler, fakat biz tayini mümkün olabilecek parçalar bulamadık.

Tuz gölü ovasının kısmı garbisinin başlıca toplantı mahalli, ovanın bir yar halinde bulunan sınırının kaidesine doğru ve takriben 950 metre irtifada kâin cihanbeyli (İnevi) dir. Sathı mailleli dikve kenarlarında konglomeralar ve göl kireç taşları bulu-

nan bir dere, burada tuz gölü cvasına müntehi olur; Yazın suyu azalan çay, bilhassa cihanbeylinin 15 — 20 kilometre yukarı tarafında bulunan (İnsuyu) kazip menbalarından = Résurgencelerinden husule gelmektedir. [1]

Kasabanın garbinde, ahiren sulama işleri için kazılmış bir takım hendekler vardır ki bunlar, vadinin dibine yakın bir yerde ve bir çok metre yükseklikte gevrek, beyaz yahut şarap tortusu rengindeki marn tabakalarını kateder, bunların tetabukları hemen mer'i değildir ve hi şüphesiz göl serisine aittirler; biraz yukarıda saçaklar teşkil eden kilsî çimentolu beyaz konglomeralar bu serinin bir kısmıdır; Bunlar yuvarlaklaşmış göl kireç taşı çakıllarını ve dacitique lavları ihtiva ederler. İrtifai 1000 metre yakınlarında bulunan geniş bir yayla, şimal ve şimali garbi cihetinden Cihan beyliye hâkim

(1) Résurgence; Martel tarafından icat edilmiş bir tabir olup kilsî teşekkülâtı malik memleketlere mahsus ve ehemmiyetli miktarda sarfiyatı olan kazip menbalar iş'areder. Bu nevi menbaları mecrasının bir kısmı yer altından geçen çayların birdenbire meybanaya çıkmalarından başka şeyler değildir.

olmaktadır; bu, konglomeraların kaidelerini ve daha şarkta, kabıklı ve hafifçe meyilli göl kireç taşlarını mailen kateder; kumlu yahut killi olan satıhtaki rüsubat, pek çok yuvarlak çakılları ihtiva etmektedir. Bunlar yaylanın teşekkülüne tevaful ve tetabuk eden küçük akar suların rüsubatıdır; Lâhki arazinin kalınlığı, Cihanbeylinin 7 kilometre garp şimalinde kâin olan yaylanın garbî kenarında bulunup 1025 metre irtifaında bulunan "Yayla," mevkiinin kuyularında yapılan tetkikata nazaran 5 ten 10 metreye kadar çıkabilir.

Zikri geçen "yayla," mevkiinin şimali garbisindeki bir itikâl sırtı yaylaya hakimdir; Kırmızı topraklı marnlar bu sırtın kaidelerini teşkil ederler; bunların tepelerinde takriben 1100 metre irtifaında ve hemen ufki bir vaziyette bulunan beyaz göl kireç taşlarından müteşekkil bir saçak vardır.

Cihanbeylinin 10 kilometre cenubunda, bu havalide bulunan diğer bir çok tepeler gibi Boz dağ tesmiye edilmiş olan, bir küçük dağ vardır ki 1150 metre irtifamdadır; Oldukça kuvvetli bir surette meyilli olup devri teşekkülü gayri muayyen olmakla beraber göl serisinden ev-

vel olan bu dağ esmer yahut kır renkli kireç taşlarından teşekkül etmiştir; Bu göl serisi, hemen hemen ufki olan arazisi ile bu dağı kaplamıştır; üzerinde, dağıdılmış yuvarlak çakıllı kumlu topraklar, beyaz göl kireç taşları üzerinde mevzu bulunan ve 970 — 1010 metre irtifaı haiz olan bir yayla, Cihanbeylinin şimalinde bulunup aynı irtifaı haiz olan yaylaları temdit etmektedir. Boz dağ, daha cenupta bulunup, Tuz gölü havzasını Zıvarık havzasından ayıran ve devri teşekkülleri gayri muayyen olan kesif kireç taşlarından müteşekkil sırtların ileriye doğru çıkmış bir şahidi-dir.

cihanbeyliden Konyaya doğru giden yollar, boz dağın ötesinde, Zıvarık ovasını takip ederler ki bunun 930 — 975 metre irtifaında bulunan ve 50 kilometreden fazla imtidat eden zemini hemen hemen dümdüzdür.

Ovayı garba doğru tahtit eden sırtlar, bir elli metre kadar yükseklikte bulunan devri salise ait göl arazisini katederler. İtikâlden mütevellit ivicâçlarını rağmen bu sırt, hey'eti umumiyesinde tuz gölü ovası ile Konya ovasının garbıdaki sınır —

sırtların imtidadına göre bir vaziyet alır. Zıvarık hufresinin şarkî kenarına gelince o da daha ziyade bir hatti müstekim takip eder. Biz ancak yakından Zıvarık hufresinin, bir takım sırtlardan müteşekkil dar bir seddin husule getirdiği cenubi hududunu tetkik edebildik; Burada tepeler 1400 metreyi ancak tecavüz ederler; Halbuki geçitler 1250 ve 1200 metreye kadar alçalır. Tutup köyünün cenubunda Konyanın işlek yolu, böylece, 975 metreden, oldukça dar bir geçitte 1200 metreye kadar yükselir. Aynı geçitte, devri salise ait konglomeraların dağılmasından hasil olmuş yuvarlak yahut çakıllı çakılları ihtiva eden ve az bir kalınlıkta bulunan kırmızı toprakların altında, hendekler, şimale doğru hafifçe meyilli yığınlar halinde olup yuvarlak çakıllı beyaz göl kireç taşlarını katetmişlerdir. Daha aşağıda lâhklar göl kireç taşlarını setre derler, Fakat bunlara kuyular yahut hendekler ile hufrenin dibinde ve pek ebemmiyetsiz bir kum tabkasının altında olarak hemen her tarafta tesadüf edilmiştir. Hatta geniş ve yassı kireç taşları çok def'a satıhta bile meridir; mesela Ağabeylinin cenubundaki bazı küçük taş ocaların-

da yığınlar vazih bir surette meyillidir. Zıvarık ovasının müntehayi şimalisinde, Ağabeyli ile kırkışla arasında (Acı tuz gölü) nün imtidadından husule gelen bataklıklarda, 930 — 940 metre irtifalarda lâhklar bulunmaktadır; rüsubattan ve muhitten gelen lâhklardan müteşekkil az vüs'atteki hafif meyilli bayırlardan tecrit edildiğinde, bu çukurluk, Zıvarık havzasının dibi, terakümattan husule gelmiş bir ova olsrak değil, fakat itikâllerden vücuda gelmiş bir satih olarak kendini gösterir.

Aksaraydan Olruk yaylalarına:

Aksaraydan obruk tarikiyle Konyaya giden yol, tuz gölünün cenubundaki ovalar ile alçak yaylalardan geçer. Bu yol, evvelâ, Aksaraydan Sultan hanına kadar 40 — 45 kilometre mesafede ve 960 — 980 metre irtifada bulunan ve hassatan (Melendiz) suyunun getirdiği lâhklar ile vücuda gelmiş geniş bayırın kenarlarını takip eder. (Sultan hanı) civarında, oldukça arızalı bir sırt ile, bir yaylalar memleketine vasil olunur ki, derelerden sarfınazar edildiği surette, bunun irtifaı 1020 ile 1050 metre arasındadır. [Sultanhanı] na birkaç kilometre mesafede, küçük bir vadinin sathı maillerinin hemen

zirvesinde, cenuba doğru hafifçe meyillenmiş olan göl kireç taşları hep bir seviyeye inerler. (Sultan hanı) na 8—10 kilometre mesafede bulunan Eşmekaya da kenarları 15 ile 30 metre arasında dikleşmiş olan küçük vadiler bina müşabih kireç taşlarını kateder ve 10 ile 20 derece arasında şimale doğru dalarlar; bizim orada topladığımız müstehaseler şunlardır: Planorpis Cornu Brgn, Bithynia pisidica Opp, valvata pisidica opp; yaylalar göl kireç taşlarını mail bir surette katederler; dağınık parçalar halinde silisli yuvarlak çakıllar ve ince kumlar, yaylalar arızasının teşekkülü ile muasır olan lâhkları temsil ederler.

(Eşmekaya) nın garbinde, yaylalar, pek yeknasak bir arıza ile, sınır — sırtlar teşkil eden (Boz dağ) a kadar uzanırlar; takriben 40 kilometrelik bir mesafe dahilinde arazinin irtifai 1000 ile 1050 arasında mahsur halir. Bazı "doline," (1) ler ve kuturları bazan 10 kilometreyi geçen kapalı geniş hufreler

(1) Doline — bu kelime bir takım derin uçurumları ifade eder ki bunlar kilsî yaylaların sathına açılır ve bazan zeminin sathını bir takım mağralarla birleştirirler.

1000 metrenin biraz aşağısına inerler.

Çoktanberi malûm olan bir çukur (Obruk) un eski agglomérationunda bulunmaktadır; burada arazi, yaylanın geniş bir dere halini almış olan kısmında 1014 metredir; hemen dairevi bir şekilde bulunan çukurun kutru 200 metredir; (Obruk) belediyesine verilmiş olan malumata göre, çukurun derinliği, son iskandillerde 130 — 180 metreye varmış oluyor; suyun seviyesi, zeminden 20 metre aşağıda olduğuna nazaran 994 metre irtifai mutlakta demektir.

Obrukluların verdiği malumata nazaran, ahvali adiyede tatlı ve kabili şurp olan su, bazan, bilhassa ilk bahar ve güz mevsimlerde, yağmurları yahutta karların erimesini müteakip bulunmaktadır. Çukurun hemen şakulî bulunan kenarları, çatlakları pek çok olan bir takım göl kireç taşları göstermekte ve bunlar iki yahut üç derecelik bir zaviye ile şimali şarkiyeye doğru meyillenmiş bulunmaktadır; bu cidarlar üzerinde indifai kayalar, lâvlar yahut projectionler (2) görülmüyor; fethanın doğrudan doğruya etrafındır, kumlar ve yuvarlak

(2) Etrafa saçılmış maden kütleleri.

çakıllardan müteşekkil ince kaplama bertaraf edildiği surette, yayla, düz bir hizada bulunan kireç taşlarından başka bir şey arzetmez.

Obruğun 6 kilometre cenub garbisinde (Boz dağ) ın ilk yamaçlarına varılır. Pek mükerrer surette tebellür etmiş, başları gayri muayyen ve şimali şarkiyeye yahut şarka doğru ilerliyen kireç taşları, bazan pek kuvvetli bir surette meyillenmişlerdir. Kilsî sırtlar arasındaki geniş dereler, mahallî sellerin yıkup getirdiği parçalar ve lâhklarla doldurulmuştur; buralarda bir takım "yayla," otlakları vardır

ki bunlar evvelce muvakkat surette meskûn iken şimdi daimî surette meşgul bulunmaktadır. Halbuki (Obruk) gibi eskidenberi galabalık olan mahaller, toprağın altındaki kilsî tabaka yazın pek fazla kuruduğu cihetle gündün güne metruk bir hale gelmektedir.

Kireç taşları üzerinde dağınık bir halde bulunan yuvarlak çakıllar, konglomeraların bakiyelerini temsil ederler; bunlar, Tuz gölü havzası ile Konya havzası arasında 1130 metre irtifanda bir sınır teşkil eden boyun noktalarının öte tarafında, bozulmamış yığınlar halinde görünürler.

İLHANİLER - CAMİÜDDÜVELE GÖRE

H. FEHMI TURGAL

İlhaniler; Cengiz han oğlu Tülü han evlatlarıdır. Hükûmet merkezleri Azerbaycanda Tebriz şehridir. İlk İlhan Tülü han oğlu Hülâgudur. kardeşi Mengukaan kendisini 651 yılının Rebiülevvelinde (Öküz yılında) İran ülkesine yolladı. Cengiz yasasının icrasına memurdu, İtaat edenlere eman verecek muhalefet edcnleri de katliama uğratabilecekti. VeleVKi muhalifet eden Bağdatdaki halife olsun. Bir rivayete göre Hülâgunun memuriyeti başka bir sebepten ileri geliyordu. Kazvin üleması Mengukaana muracaat ederek elemut mülhitlerinin tasallutundan şikâyet eylemişlerdi. Uyrat uruğundan bitikci Argun ağa yirmi senedenberi Moğullar namına İranda bulunuyordu. Cermağun nun 628 senesi Amit yanlarında Celaletdin Harzem-

şah mağlup etdiği zaman Oktay Kaan Çin Timuru İran hükûmetine memur eylesmişti. 633 senesine kadar orada kaldı. Ondan sonra Kaan divanı Bitikcilerinden Argun ağa gönderildi. Hülâgu gelinceye deyin yirmi yıl İranda kaldı. Argun ağaya divanın maliye işleri tevdi oluncaya kadar bu vazifeyi ifa eyledi. Hülâguya ve evladına İlhan denilmesi şöyle oldu: Mensurlar kaan adına yazılırdı. Divan umuru maliyesi Argun ağaya ait idi. Hülâguya İlhan denildi ki Ulusların hakimi demektir. Kardeşinden ayrıldığı sırada büyük oğlunu kardeşinin yanında bıraktı. 653 senesinde Ceyhununu geçerek İrana yani Horasana dahil oldu. Doğruca mülhitlerin mensheleri olan Tus ve havalisine yürüdü. Ahalisini katliama uğratdı. Ondan sonra İra-

na aceme yöneldi Şemsetdin Kert Hülâguyu karşıladı İtaat arzyletti ikram gördü, Hülâgu kendisini Handiye tayifesini yani mülhitlerin reisi olan Hand Rüknetdini Hurşaha elçilikle gönderdi. Rüknetdini İtaate davet eyleyordu. Hurşah o zaman Kuhistan kalelerinden meymundiz kalesinde idi Hoca Nasirüddini Tusi yanında veziri menzelesinde bulunuyordu. Hurşah kardeşini; oğlunu elçi ile birlikte Hülâguya gönderdi hizmetlerinde bulunacaklardı. Müteakiben kendisi de gitdi Zilkâde 654 de Hülâgunun huzurunda toplandılar Hülâgu Hurşahı oğlu ve kardeşleriyle vesair adamları ile birlikte Mengukaanın katına yolladı Kaanın emrile yolda hepside öldürüldü. Hoca Nasirüddin mükerrem bir halde Hülâgu yanında kaldı bundan sonra Hülâgu mülhitlerin kalelerini yıktırdı. Kaleler yüzden ziyade idi hepside yere beraber edildi erkekleri tamamen öldürüldü kadın ve çocukları tutsak edildiler malları ve ağırlıkları da yağmılandı. Garip bir tesadüf olarak (Hand kelimesi) handiye ve melâhide taifesinin imhasına tarih düştü. Bundan sonra Hülâgu Irakı arabin ve Bağdatın zabtına yöneldi. İlk Azerbeycan ve

İrana uğradı. buraları onun emri altında idi Sonra Kürditana uğrayarak ahalisini geniş bir surette katliama uğratdı. Halifeye yardım edeceklerini zannediyordu bundan sonra Bağdada gitti biraz söz ve savaştan sonra Abbaslı halife Mutasım dört oğlu akraba ve kurenasından bir cemaat ile Hülâgunun Huzuruna çıktı. 656 senesi saferinin 6 ncı günü idi hepsinide iki gün içinde öldürttü. Bundan sonra Bağdat ahalisini katliam ettirdi evlerini konaklarını yıkdırdı 800 bin kişi öldürüldüğü mervidir. İbni cevzinin torunu (miratüzzaman) adlı tarihinde ölenlerin sayısını Birmilyon sekizyüzbine çıkarır. Müslümanlara yapılan facialar tüyleri ürpertecek mahiyette idi. Öyleki zikri bile bir müsibet teşkil edebilir. Bağdatın katliamı, tahrip ve yağması bitince Hülâgu 657 senesi ramazan 22 de Şama yürüdü. Cezire, Diyaribekir, Rebia ve Mudar havalisini ekseriyetle tahrip eyledi. 658 seferinde Halebi aldı, orada Zeynedini Kafızıyi naip bıraktı. Bundan sonra Şam vesair beldeler kendisine elçiler yollayarak İtaat arzyletdiler. İdare için emirler ve şahnalar istediler Ketbugonüti dimiş emiri olarak gönderdi.

Bir kısım moğol şam ülkesine vasil olunca Eyyübilerin Şamdaki son emirleri Meliknasırı gerekde ele geçirdiler. Doğruca kardeşi oğlu ile birlikde bağlı Hülâguya yolladılar. Ketbuğanüyin Mısırlılarla yapılan muharebede öldürünceye kadar Hülâğunun yanında kaldılar. İleride bahsedileceği veçhile Ketbuganın ölümü üzerine öç almak için Meliknasırı ve kardeşini öldürttü. Şam işide tamam olunca merkezi hükûmeti olan Tebrize geldi. Orada oturmayı kararlaştırmıştı. Ölünceye deyin yani 19 Rebiülevvel 663 senesine kadar orada kaldı.

Kendisi sar'aya müptelâ idi, bu illet yüzünden öldü. Hikmeti ve erbabını severdi. Bilhassa ilminücum erbabı ve ilmikimya alimleriyle mübahasa ederdi. Her milletin ülemasına bilâtefrik hürmeti vardı. Hiç bir din ile mütedeyyin değildi. Kirayt Türklerinden olan karısının hatırı için hiristiyanlığa maildi. Kiraytler hiristiyan dinini kabul etmişlerdi. Karısı için müteaddit kiliseler yaptırmış onun bulunduğu mahalde çan çalınmasını emreylemişti, Merağa rasathanesi ve zeyçi ilhani zamanının eserlerindendir. Hoca Nasır başlamış necmeddini Kâtibi Kazvini

ve Muhiddini mağribi kendisine yardım etmişti. Muhiddini mağribi evvelce Meliknasırın hizmetinde bulunurdu.

Onunla birlikte esir edilmişti. Nücume olan vukufu dolayısıyla affa mazhar olmuştu. Önceleri veziri bitikci Hacı Seyfeddin idi. Şahadetinden sonra sahibi divan Şemseddin Muhammet Cüveyniyi vezir yaptı. Ölümünden önce memleketini taksim eylemişti. Irakı mazenderan ve Horasanı oğlu Abakaya, Azerbaycanı ve İranı yışmite, Diyaribekir ve Rebiayı Emir Tudana vermişti. Hoca Ata Melikülcüveyni Bağdata, Muiniddini Sülayman Pervaneyi Anadoluya Naip tayin eylemişti. Mevlâna Lâri Hülâğunun ölümünü beşka şürlü anlatır. Deşti kıpçak meliki Batu oğlu berkehan ile hülâgu arasında niza oldu. Harbe kadar vardı. Çünkü Berke müslüman di. müslümanları severdi. Hülâgunun halifeye vesair müslümanlara ettiklerini duyunca müteessir oldu. Büyük bir ordu hazırladı oğlu Bukayı otuz bin süvari ile öünden yolladı. (660) Şirvan derbendinden girdi Hülâgude hazırlanarak bir kısım askerle Şiramunu Bukaya karşı yolladı. Derbent yanında çarpıştılar; Buka: galebe etti

Hülâgu kuvvetinin büyük bir kısmı öldürüldü.

İkinci defa oğlu Abaka ile bir ordu daha gönderdi. Oda Buka tarafından bozuldu. Bozgun olarak babasının yanına geldi. Hülâgu bizzat yürüdü derbendi geçti. Bu seferde veziri bitikci Seyfeddini öldürdü. Şemseddin Mehmet Cüveyniyi vezir yaptı. Münecim Hüsameddini de öldürttü. Müslümanlara acıdıklarına muttali olmuştu. Derbendi geçince Berkehan ordusile buluştu. Bu kez kıpçaklılar münhezim oldular. Hülâgu oğlu Abakayı bir kuvvetle yoluhiyarak Berkehanın uluslarına ait obaları gârat eylemeğe memur eyledi. Çünkü çadırlarda erkekler bulunmıyordu. Abakanın askeri gârat ile meşgulken Berkehan büyük bir kuvvetle basdı. Abaka az bir kuvvetle başını kurtarabilmişti. O sırada Hülâgu dönüp hükûmet merkezine gelmiş bulunuyordu. Oğlunu bu halde döndüğünü görünce ikinci defa yine bizzat gitmek istedi Devat darı Celâletdin; Irakı arapda kıpçaklı bir çok asker vardır Eğer ilhan müsaade buyururlarsa bu kulu gidip onları toplayayım bunlar büyük bir ordu teşkil ederler bunları kıp-

çaklılar üzerine öncül olarak sevkederiz dedi. Hülâgu bu fikri beğendi kendisine bu hususta çalışması için emir ve müsaade verdi. Celâletdin giderek kıpçaklıları topladı kendi başlarında olarak Mısıra götürdü Hülâguya bu haber ulaşınca çok mükedder oldu. hatta bu yüzden hastalandı. Hastalığı esnasında hatırladıkca bu çocuk beni aldatdı diye söylenirdi. Hastalık arttı nihayet mezkûr tarihte öldü. Öldüğü zaman 48 yaşlarında idi. İlhanlığı on sene kadar sürdü. Sekiz diyenlerde vardır. Meregakalesi yanında gömüldü. Bütün zinetlerle beraber 40 bakire kızla birlikde defn olundu. Ruhu bunlarla istirahat edecekdi kızların bütün mücevheratı üzerlerinde idi. Mezarın ağzı kapandı hepsi içerde kaldılar. Yanlarına üç günlük yemek bırakılmıştı. Bu batıl adet Gazanhan zamanına deyin devam etti Gazan bu töreleri ibtal eyledi.

— Abaka Hanın cölusu —

Hülâgunun ölümünden sonra yerine oğlu Cengiz oğlu Tülü Hülâgu oğlu Abaka han geçti. Babası öldüğü sırada Mazenderanda idi Nasreddin kendisine mektup yazarak hem taziye edi-

yor hemde hükümdarlığını tebrik ediyor. Ve bu suretle hükümet merkezine gelmesini tavsiye ediyor. Fitne kopmazdan önce yetişmesini isteyordu. Yazdığı mektupda hükümdarlar için lâzım olan vasıflar hakkında hakimane tavsiyelerde bulunuyordu. Lâri; bunları tafsilen nakleder. Biz uzatmaktan çekinerek onları almıyoruz. Abaka sur'atle yetişerek (663) senesi ramazanında culus etdi. Bundan sonra amucası Kuplây handan saltanat yarlığı istedi gönderildi. Kemâl eshabından bir çok zavât hizmetinde toplanmışlardı. Tuslu Hâce Nasiruddin sahibi divan hâce Şemsetdin; musikide Kitabül edvar sahibi hâce Safiyitdin Abdul mümin meşhur hattad hâce Cemâletdin Yakutül mustasami kuranasındandı. Abaka han kardeşi peşmiti Derbendin muhafaza ve zabtına yolladı Berke hanın hucumundan korkuyordu.

Aynı zamanda yışmite mazedaranı timar olarak verdi carmagun oğlu Emirşiramunu Şam hudutlarına tayin eyledi. Sahibidivan Şemseddin vezirlikte kaldı. Kardeşi Atame likicüveyniye Bağdat ve mülhakatı verildi. Atamelik Bağdatta büyük eserler verdi. Oğlu Bahaeddine isfehan

tahsis olundu. Melik Şemsettin kerte hıraat vegur ülkesini bıraktı. Nasirüddinin müstait yüz talebesine azim tahsisat verdi. 664 senesinde deşti kıpçak sahibi berkehan oğlu bukayı azim bir ordu ile Şirvan derbendi yolu ile İrana girmek üzere gönderdi. Abaka kardeşi yışmiti karşı çıkardı. sefer ayında karşılaştılar. Buka bozuldu. Babası berke bizzat hareket eylediysede ulaşmazdan önce öldü. biz bunu cuciler bahsında (666) senesi vak'aları içinde zikrettik.

Çagatay hanı Barak han tarafından emir me'sut bini Mahmut yalvaç geldi. bir kaç gün oturduktan sonra döndü Maverânnehre gitdi. döndüğü zaman kendisinin Barak han tarafından easus olarak geldiği anlaşıldı. arkasından adamlar yollandı sade yetişemediler bundan sonra Barak hanın ceyhunu geçerek horasana geldiği haberi ulaştı. Abaka hazırlanarak karşı gitti. (667 senesi zilhiccesinde çarpıştılar. Barak han bozuldu ümerasından askerlerinden bir çok kimseler öldü. bozgun olarak buharaya döndü. abakada horasan işlerini tanzim ettikten sonra hükümet merkezi olan tedrize geldi. (673) senesinde Emir argun tusda öldü. İranda

otuz sene kalmıştı (674) senesinde mülhitlerin bakayasından azimdir kuvvet toplandı. Hurşahın evlâtlarından birisini „nev devlet, tesmiye ederek başlarına geçirdiler. yeniden alemut kalesini aldılar mücavir beldele mülhiş bir afet kesildiler abaka hana muracaat vaki oldu. ümerasından biri kumandasında bir kuvvet göndererek kal'ayı ellerinden aldı. tahrip ettiirdi. bundan sonra arz üzerinde mülhit kalmadı (665) senesi içinde Mısır hükümdarı Melikzahir bay bars'ı bunduk darinin Anadoluya girerek Elbüstan yanında Moğdlları kırdığı haberi geldi. Moğul kumandanlarından Tudan bahadırda cenkde ölmüştü. Abaka tarafından o havali emir ve kumandanı olan tokuda ölüler içinde idi abaka Anadolu nabii Muiniddin pervaneyi bu hezimetin sebebi olmakla itham eyledi. Getirtirerek (676) senesinde öldürdü. Bay bars üzerine tekrar bir kuvvet yollamış isede onlarda mağlup edilmişti. (678) senesinde Nigudar büyük bir kuvvetle Faris üzerine yüklendi. Oralarını talan eyledi yine bu sene içinde hazerliler büyük bir kuvvetle İran üzerine atıldılar bir çok tahribat yaptılar abaka, oğlu Mengü Timuru bir kuvvetle üzer-

lerine gönderdi. Harben kendilerini hudut dışına çıkardı, Bundan sonra Mengü timuru babası Şam üzerine yolladı. (680) senesinde Humus kurbünde yapılan muharebede Mengü Timur bozuldu. Ordudan pek azı kurtuldu. Münhezimen babasının yanına geldi. Babası o sırada Bağdatda bulunuyordu, Abaka öç almak için bizzat gitmek istedisede mevsim müsait değildi.

Hemedana gitdi. Sahip divan Şemsetdin büyük bir ziyafet vermişdi. Abaka bizzat hazır olmuştu. Orada yiyor, içiyor, oynuyordu. Bu neş'eler içinde düşüp öldü. vak'a (680) senesi zilhiccesinin dokuz ve yahut yirminci gecesinde idi. bir rivayete göre ölüm (681) muharreminin altısında vaki olmuştur. Hükümet müddeti 17sene 3 aydır. Aynı günde oğlu Mengü timurda öldü. Aynı sene içinde Bağdat naibi Alâeddin Atamelikte öldü. Veziri Sahip divan Şemsettin müstakıl bir halde idi. Mecdülmülkülyezidi; Sahip divanile abaka han arasını bozdu. Kendisi etabekiyei yezidiye ailesine mensuptu. Sahip divan kendisini âli mertebelere yükseltmişti. İlhana yaklaştıran o idi. Nihayet İlhanla Sahip divanın arasına fesat sokarak soğukluğa sebep oldu.

İlhan sahip divandan kuşkulana-
mağa başladı bir kaç kez tedi-
bine teşebbüs eylediysede yine
vaz geçmişti. Bununla beraber
Sahip divan, kendisi için bir
tehlike teşkil eden Mecdülmülkü
uzaklaştırmıyordu. Ziyafet ve öl-
üm vak'ası olunca mecdülmülk
abakanın oğlu argunun yanına
kaçtı. Sahip divanı; Abakayı
tesmim ile ihtam ediyordu. Ziya-
fet esnasında yemeklerine zehir
kattığını söyledi. Sahip divanın
katli sebebi bu oldu. Yakında
bundan bahsedeceğiz abakanın
vefatı üzerine yerine kardeşi
hülâgu oğlu Ahmet han geçti.
Müslüman olmazdan önce adı
nigudar oğlu idi. (681) senesi
rebbülevvel 13 Salı günü ala-
dağda culus eyledi. Sahip divan
Şemsetdini vezirlikte bıraktı.
Vezirlikte yerleştiği tahakkuk
edince ilk iş olarak Mecdül-
mülkün katline müsaade almak
oldu. Argunun yanından getire-
rek cemaziülevvelin 10 nuncu
günü Nevşehir Sahasında öldür-
rttü. Bundan sonra kardeşi oğ-
lu Argun Ahmet aleyhine kıyam
etdi. Bütün hülâgu ailesi hatta
kardeşi kongur bay bile muha-
lefette birleştiler Ahmet han
vehme düşerek kardeşi konguru
ümerasından bazısına 682 sene-
sinde öldürttü bundan sonra

damadı alınak ile iki oğlunu
büyük bir ordu ile Argunla
çarşımağa yolladı Gazvin kabı-
sında buluşub döğüştiler. Argun
tarafı galip geldi. Muzafferen
Horasana döndü. Ahmet bizzat
büyük bir ordu ile Argunu
aramağa çıktı. Arguna tabi
olan bütün beldeleri yağmalı-
yordu. Damgan vesaire bu mey-
anda talan edildi Gülap kalesine
iltica eyledi. Yanında bulunan
bir çok ümera kendisinden yüz
çevirerek Sultan Ahmede ilti-
hak eylediler. Sultan damadı
alınagı göndererek Argunu Sul-
han getirtti. Argungelip Ahmet
hanın önünde diz çöktü. Alınak
vesair devlet adamları Argunu
kat,iyen öldürülmesini bırakıma-
masını öğütlemişlersede sözlerini
dinlemedi. onların nasihatlarına
kulak asmadı yalnız kendisini
hapsettirdi. kendisi Todan hatu-
nun bulunduğu orduya gitti.
Alınak Argunu bir kaç gün son-
ra öldürülmesini emretdisede
geciktirildi. Ahmet hana müslü-
manlığı dolayısıyla kin taşıyan
ümera bileştiler. Cengiz oruğu-
nun kendisine kini en çok bun-
dan ileri geliyordu. Fırsat göz-
leyorlardı. Muvaffak oldular
geceleyin Argunun bulunduğu
mahpese gittiler yanlarında emir
buğa vardı. Argunun yanına

girerek yer öptü. Ve kendisini
mahpesten çıkardı.

Geceleyin alınagı basarak
öldürdüler sarhoş ve itiyatsız
yatıyordu. Bundan sonra şüphe-
lendiklerini tamamen imha eyle-
diler. kurtulanlarla Ahmet han
kaçtı. Biraz sonra Ahmedin
yanında pek az kimse kalmıştı.
Hirat kapısı yanında kendisine
tesadüf eden Argun askerinden
bir müfreze Ahmediyakalıyarak
Arguna getirdiler oda kendisini
kardeşi Kongur bayın varisleri-
ne teslim eyledi. İntikam için
öldürdüler (683) Saltanat müd-
deti iki sene iki aydır. Ahmet
müslüman olunca Şeh Abdur-
rahman kendisine Şam ve Mısı-
ra elçiler göndererek dostluk
tesisini tavsiye eylemişti. Oda
Allame Kutbüttini şiraziye gön-
derdi. Mısırdaki büyük ikram
gördü. Mükerrerem iade edildi.
Beraberinde onlarda elçi yolla-
mıştı.

Argun hanın cülusu

Sultan Ahmedin ölümünden
sonra Abaka hanın oğlu ve
Sultan Ahmedin kardeşi Argun
İlhanlık mevkiine geldi Emarat
ve vezirliği Çinsana verdi. Çin-
san hükûmeti avcuna aldı. Ar-
gunun ancak bir adı vardı. Bu-
ka, hoca Fahretadini müsteyfiyi
vezirlik naipliğine getirdi. Şem-

setdini sahip divan, Ahmet ha-
nın katlinden sonra İsfahana fi-
rar eylemişti. Hinde gitmek is-
teyordu. Kader yolunu bağladı
döndü Arguna gelerek aman
diledi. Bir kaç gün emniyette
kalmış isede emir Bukanın ig-
vasile (683) senesi Şaban 4 de
şehit edildi. Babası Abakayı ve
kardeş Mengü timuru tesmim ey-
lediğine kanaat getirmişti. Şem-
setdinin vezirliği (21) sene sür-
müştü. Oğullarından birisi Ho-
ca harun Bağdat naipliğinde
bulunuyordu Hoca Fahretdinin
kardeşi Hoca Sadetdini müstey-
fiyi katletmesi için Bağdat emi-
ri Arıği tahrik eylemişti. Fah-
retdinArgunun huzurunda kar-
deşinin intikamını dava eyledi.
bu suretle Harunun Cemaziyel
evvel (685) de katli için mezu-
niyet aldı. Sahip divanın aile-
sinden tek adam kalmadı. Ar-
gun bundan sonra Hoca Fah-
retadini Anadolu hükûmetine
gönderdi. Vezirliğe hoca Celâ-
letdini simnanı getirildi. Argun
ile emir Buka arasında ihtilaf
çıktı. Emir bu ka, Hülâgu oğ-
lu Cermekoninin oğ-
lu ile birleşti. Argun buna va-
kaf olunca Bukayı yakalatıp 687
Zilhiçcesinde öldürtdü. Bütün
adamlarınında öldürülmesini
emretti, Bilâhere Cermekoninin

oğlunuda bütün adamlarile birlikte öldürdüler Ce'âletdini simnaniyi vezirlikten azlederek öldürtdü 688 bundan sonra Yahudi Sadütdevle Binisafiyütdevle bin Hibetullahi Ebheriyi vezirliğe getirdi. Yahudi; devlet umuruna abandı. Hazineyi doldurdu. Mütekallibenin ellerini devlet emvalinden kesdi. İhracat ve ravatibi nakzeyledi. Ekseri umerâ ve ayanın buna canı sıkıldı. Bu sene içerisinde cuci uluslarının emiri nugay Hazerden Tulbayı büyük bir ordu ile İran beldeleri üzerine yolladı. Karışıklıklar çıkartdı. Argun han Tağaçarı, ümerasından bazilarile ve büyük bir ordu ile karşı yolladı arkasından emir çobanında gönderdi. (688) senesi rebiül ahirinde boğuşular Hazerliler bozuldu. Emir çoban bu muharebede kahramanlıklar gösterdi. Bu onun ilk savaşlarından birisidi. yahudi sadütdevlenin vezaret umurunda istibdadı artınca Gazvinli Fahretadini müsteyfi onunla meşgul olmağa başladı. Katli için hileler düşündü. Fahritdin Anadoludan onun vezirliğini kutlulamak için gelmişti. Argun han kendisine iltifat eyledi. İkramlarda bulundu. Bu hal yahudinin hasedini gıcıkladı tasadüfi bir gün Argun

han yahudiden bütün memleketin mali fezlekesini istedi yahudi buunun şimdi arzı mümkün değildir. Bir müddet müsaade buyurulmadıkca veremeyeceğini söyledi. Bu malûmat ise hoca Fahretinde mazbut ve hazır bulunuyordu. Derhal Arguna arzetdi. Yahudi bundan daha ziyade müteallim oldu. Fahretadini katli çaresini aramağa başladı. Fırsat buldu. Şarapla Argunun bütün şuurunu yok ettirmişti. Bu sırada da Fahretadinin katline müsaade alarak (689) Ramazan guresinde revan hududunda şehit ettirdi. Az sonra Argun han hastalandı. Hastalığı uzadı ve şiddetlendi. Ümera Argunun hayatından ümitlerini kesince emir Tagacarın yanına toplandılar Sadüt devlenin üstüne atılarak öldürdüler. Fitne koptu. İleri gelenlerin evleri yağmalandı. Hazneler talan edildi. Argunun ölümüne kadar yani (690) rebiülevveline kadar sürdü yedi sene hükûmet etti. Zalim ve kan dökücü bir şahsiyetdi. Kendi soyunun bir çoklarını öldürmüştü. Yahudi kendisini daima peygamberlik iddiasına sevk ve teşvik ederdi. Nübüvvetin bir eseri tali olduğunu telkin ederdi, Hatta Argun yahudinin bu telkinatına meyletmiş Kâbe gi-

bi bir mahal inşasını ve müslümanların Kâbeden men olunmasına teşebbüs eylemişti. öldü.

Keyhatu — nun İlhanlığı:

Argun hanın vefatından sonra kardeşi Keyhatu İlhanlık makamına geldi. İlga oğlu Süngürü nabii saltanat yaparak kendisi Anadoluya geldi. Bir sene kadar orada kalarak Hükûmet merkezine döndü. (692) zilhiccesinde sahip hoca Sadreddini Ahmet Halidiyi vezirliğe getirdi. Vezir ve hükümdar her ikiside cömertliğin son derdcesinde idiler. Yalnız keyhatu müna-sebati cinsiyesinde son derece müfrit idi. Halal haram tanımaz maz kız erkek seçmezdi. Halkın gönülleri bundan dolayı kendisinden son derece nefret etti. Hükümdar ve vezir her ikiside seha ve semahatte ifrat edince az zaman içinde haznede bir para kalmadı gelir, masrafı korumaz olmuştu. Ülkede hatay çavının tedavül ettirilmesine teşebbüs ettiler. Hataylılar bunu aralarındaki muamelatta istimal ediyorlardı. (693) senesinde bütün İran ülkesinde çavın tedavül etmesini emretti. muamelat durdu. bundan dolayı memleketde azim bir fitne koptu. Nihayet iptal etmeğe mecbur oldular. Bu sırada hulâgunun

torunu taragay oğlu bayduhan keyhatu aleyhine ayaklandı. Başında büyük bir galabalık vardı. Bütün ümera kendisine meyletmişti. Zaten memleket zaıf reyli olmasından ve sefahetinden dolayı keyhatudan nefret etmiş bulunuyordu. Keyhatu tağaçarı bir takım ümerası ile ve ordu-suyle baydu ile boğaz laşmağa yolladı. Tağaçar ve bazı ümera ve askerler bayduya dehalet ettiler. Adamlarının bir çokları da onlara iltihak eyledi. Keyhatu kaçtı isede bilahare yakalanıp baydunun emri ile katledildi. (694) İlhanlık müddeti üç sene yedi aydır.

Baydunun ilhanlığı

Keyhatunun katli üzerine İlhanlık mevküine Hülağunu torunu Taragay oğlu Baydu geçdi. Hace Cemalettini Destkerdani veziri yaptı. Amcası oğlu Gazan bin Argun, babası Argun zamanından beri Horasan valisi idi? Orada şanı yücelmiş, cemiyeti çoğalmıştı. Baydunun bir takım ümerasıda ona iltihak eyledi. Bunun üzerine Bayduya karşı muhalefetini ilân etti. Emir Argun oğlu Emir Nevrozun delâletile Gazan han müsluman olmuştu. Gazan ile birlikte Moğul taifesinden ve ümerasından bir çok kimse-ler de müsluman oldular. İhtida

694 senesi Şabanında olmuştı. Emir Nevruz büyük bir ordu hazırlayarak Baydu ile savaşa yürüdü. İki taraf karşılaşınca Baydu taraftarlarından bir çokları daha karşı tarafa geçtiler. İşlerinde Dağaçar gibi emir Çoban gibi zevatta vardı. Baydu Nahcivan tarafına kaçtı isede yolda yakalanarak senenin Zilhicce evahirında öldürüldü. İlhanlığı ancak yedi ay kadardır.

Sultan Mahmut Gazanın ilhanlığı:

Baydunun öldürülmesi üzerine Abaka hanın torunu Argun hanın oğlu Gazan han ilhanlık makamına geldi. Emir Nevruza devlet umurunu temamine bırakı. İlhanlık sandalyesine oturduğu sırada yirmi beş yaşlarında idi. Müslümanlığı bu senenin Şabanındadır. Hamalı Şeh İbrahim elile ve emir Nevruzun sayü delâletile ihtida etmişti. Mahmut diye isim verildi. Kardeşi Olcaytuya Hüdabende Mehmet dediler. Gazan ile birlikte Seksen bin Moğulda müslüman olmuştı. Saltanatta istikrar ve istiklâl bulunca islâmın takviyesine çalıştı. Hatta Moğul ve sair göçebelerin ve Kıpçak diyarı halkının ve hataylıların müslüman olmalarına sebep oldu. Kiliselerin, manastırlıların, âteş-

gede ve havraların tahrip edilmesini ve mescitler, camiler, mabetler, hanigahlar yapılmasını emreyledi. (695) senesinde Tağaçarı Anadolu hükümeti başına gönderdi. Bir müddet sonra Gazan emri ile oda öldürüldü. Tağaçar nüyinin öldürülmesine sebep kardeşleri Arslan, ve Sükayın Gazan hana karşı isyan etmeleri idi. Daha sonra emir Nevruz Sükayı emir Çobanda Arslanın Şidetli mukateleden sonra 695 senesinde öldürdüler, Gazan kardeşlerinin isyanından dolayı Tağaçarı töhmetli düşürerek Emir Harmancıyı Anadolu'ya göndermiş Tağaçarın öldürülmesi için Ümeraya kendisiyle mektup yollamıştı. Tağaçar öldürülünce Baltu Anadolu hükümetini ele aldı. Anadolu Ümerası buna razı olmadıklarından Baltunun isyanına sebep oldular. Bunun üzerine Gazan han bir ordu ile Kutluk şahı Anadolu'ya gönderdi. Müttemerritler katlederek huzur ve asayışı temin etti. Emir Nevruzu aynı sene içinde Horasana vali olarak gönderdi. Emir Nevruz İlhanın katından ayrılınca bir takım hasutlar fırsat bularak Nevruzu siyete başladılar sözleri İlhan üzerinde müessir olmuyordu. Ancak bir takım uydurma mektup-

lar yazdılar güya bu mektupları emir Nevruz Mısır hükümdarına yazıyordu. İçinde öyle bir takım sırlar vardır ki o sırları Nevruzdaki başkaları bileceğine ihtimal verilmiyordu. O sırada Kayser isminde bir emir Mısır'a hareket ediyordu.

Esasen bu zat Mısır'a muhabereyi temin eyleyordu. Herifi son derecede sarhoş ederek bu musanna mektupları emir Kayserin çantasına koydurdular ve öylece İlhan'a ihbar eylediler. Emir kayser yakalanarak mektuplar bulundu. İçindeki esrarı görünce müfsitlerin iftiralarını temamiyle hakikat diye kabul eyledi. Bütün kardeşlerini, evlatlarını, mensuplarını yakalatarak öldürttü. Horasanada Nevruzu tutmak üzere bir cemaat yollandı. Yolda emir Nevruz haber almıştı. Koştı Herata gitti. Sahibi Fahreddin kerte iltica eyledi. Fahrettin Kert nimet ve İhsanına müstağrak bir adamdı. İlk önce korudu isede sonra gadir ve ihanet ederek öldürdü. Ve başını Gazan hana gönderdi. Kıyamete kadar bu yüzdaki kötü bir şöhrat bıraktı. 669 emir Nevruz dehrin hasenatından bir hasene, asrın berekatından bir bereket idi. İslâmın takviyesinde büyük hiz-

meti olmuştı. Gazanın islâmına ve ona tebean bütün moğul taifelerinin müslüman olmasında bir sebebi müstakil idi. Bu sayede müslümanlar gayri müslimlerin tasallutundan kurtulmuşlardı. Babası Argun aka,oyrat kabilesinden idi. Dedesi Erdu, daha büyük dedesi Gazan, daha büyüğü Argun akaidi. Moğullar arasında itibar noktasından en büyük bir boydu. Hakanları bu boydan evlenirlerdi. Argun aka yazı öğrenmişti. Bu suretle cengizin bitikcisi olmuştı. Oğlu Oktay kendisini İrana memur eyledi. Orada on sene kaldı. İrana hülâgu memur olunca mengü kağan kendisini divanın umuru maliyesine memur eyledi. Hülaku onu horasan amiri yaptı. Orada bir müstebit hâkim halinde ölünceye kadar yani 673 yılına deyin kaldı. Abaka han zamanında tus şehrinde öldü. Koğucuların en şiddetlisi vezir Sadrettini Halidi ve kardeşi Kutbittin idi. Gazan onları da Nevruzun katlinden biraz sonra yani 697 senesi 11 rebebinde öldürdü. Bundan sonra hemedanlı hoca Residüttin Fazlullahı tabibi vezir yaptı. Hoca Saadedtin Mehmet Savciyi vezirliğe iştirak ettirdi, mezalimi defetmekte bilâdi tamirde her ikisi-

de ciddü say eylediler. 698 yılında Anadolu'daki ümera Gazan hana karşı isyan ettiler bunlar baltu, sülemiş ve Kerbay vesaire idi. Gazan han bunların üzerine emir çobanı ve Sutayı gönderdi. Bu iki emir Anadoluya gelerek hepsinde uzun harpler neticesinde öldürüldüler.

699 senesinde Gazan han Mısırlılarla boğuşmak üzere Şam ülkesine bizzat girdi. İşbu senenin rebiül evvel yirmi üçünde dimişk hududunda cenk oldu. Gazan Mısırlılara galip geldi. Mısır hükümdarı kalan askerile Mısıra kaçtı bundan sonra kutluk şah bir takım kuvvetlerle dimişki mühasara eyledi. Muhasara ve muharebe uzun zaman sürdü Gazan han ülkesine dönmüştü. Kutluk şahta biraz sonra muhasarayı bırakarak döndü. 700 tarihinde bazı kumandanlarını Şam ülkesine gönderdi Mısırlılardan ve şamlılardan bir fert mukateleye çıkmadı tesadüf edilen mahaller talan edilerek dönüldü. 702 senesinde de Kutluk şah ve emir çoban kumandasında yine büyük bir orduyu Şama sevkeyledi. Dimişk hududunda Mısır hükümdarı karşıladı. Cemazel evvelin ikinci günü idi Gazanın ordusu pek

kötü bir hezimete uğradılar.

Emir çobanın tedbiri ile ordunun ancak küçük bir kısmı kurtulabilmişti. Yoksa tek nefesine kadar mahvedileceklerdi. Boz gün asker perişan bir halde dönüp geldiklerinde Gazan Bağdatda bulunuyordu. Gazan bundan son derece müteessir olarak hastalandı. Tam bu sırada Keyhatunun eğlu Efrenk baş kaldırdı. Hanedanından mühim bir kısım ve bir çok ümera onun tarafına döndüler. bunların hücumundan önce ittihaz edilen tetbirler sayesinde hepside yakalandı. Efrenk Horasanda bulunan kardeşinin yanına gönderildi. kalanları idam edildiler. Gazanın hastalığı gittikçe artıyordu nihayet 703 senesi Şavvalinin 10 nunda Gazvin hududunda öldü. Ölüsü Tebrize götürülerek kendisi için yaptırmış olduğu kümbede gömüldü. Cengiz Urugu içinde kabrini gizlemiyenlerin ilkidir. En doğru kayıtlara göre doğumu (670) senesi Rebiülevvelinin 29 ıncı Cuma gecesi idi. Mazen daranda Apgunda doğmuştu. Öldüğü zaman 33 yaşında idi. Saltanatı sekiz yıl dokuz aydır. tarihi ilhanî onun eseridir. 77 senesidir. Bu havali hasipleri

kullanmaktadır. Tebriz kurbindeki şenele gazi imareti mühim bir eserdir. yedi senede bitmiştir. En büyük eseri Tatarın onun vasıtasile müsliman olmasıdır. İyi tabiatlı, açık zihinli bir zat idi. Bir çok ilimlerle alâkası vardı. tıbbı ve nücuma vakıfı. Ulema ve Hukâma ile görüşmeyi pek severdi. Meclisi ilmi bir munazara ve munakşadan hali kalmazdı. En çetin hikemî meseilde hükâma ile münakaşa edebilirdi. İnce sanatlarda büyük bir maharete sahipti. Hususile sanayiî kimyevîye ile meşgul olur bizzat tatbikat yapardı. Batıl kimyanın aleyhinde idi. Müteaddit lisanlar bilirdi. Farsça, Arapça, Hitnce, Kişmirce ve Hatayca güzel konuşurdu. Zinadan livatadan sonderece kaçınırdı. Seyyitlere şürefaya çok ikram ederdi. Necef ve Kerbelâda büyük inşaat yapmışdı. Zamanında her kasabada mescit ve hamam inşa edilirdi. Ölümünden sonra kardeşi ve veliahdı Olcaytu sultan hudabende Methan ilhan oldu.

Olcaytunun ilhanlığı

Babası Argun dedesi Hülâgu oğlu Abaka handır. Kardeşi öldüğü sırada kendisi Horasanda idi. haber gelince Keyhatu oğlu Efrenği vesair şüphe edilenleri

tevkif etti. Azerbeycana geldi. Yastüreninden sonra Tebrizde culus eyledi. Henüz 23 yaşında idi. Lâyik olanlara lûtf ve ihsan kapılarını açtı. Hoca Residettini vezirlikte bıraktı. Gazvinli Hoca Sadettin yine vezirlikte kendisine ortaktı. Gazvinîvası tasile şii mezhebine temayül gösterdi. Seyyit Taceddinülevci de bu hususta amildi. Paralarından dört halife adlarını iskat eyledi. 12 imam adlarını sikkelerine kaydu. Necefde muazzam imaretler inşasını emreyledi. Bu asar bu günde bakidir. Sadüttini Gazvininin öldürülmesinden sonra kendisinde Şii mezhebi aleyhine birhis başladı. Ve döndü. Seyyit Tacüttini ve oğlunu ve bu mezhebe salık olanları öldürttü. Ceyhundan Şam hududuna deyin uzunluğuna, Kirmandan Secistan hududuna kadar genişlikte bir memlekete sahip idi. Zulmu kaldırdı, fesat ve şer sahiplerini izale etti. her taraftan meliklerin elçileri Armağanlarla geldi. 704 senesinde Sultaniye şehrinin inşasını emreyledi. Murabbaüşekil bir kale yaptırdı.

10 burcu vardı. İrtifai 120 Kutru 60 zira olmak üzere büyük bir kubbe yaptırdı. Mescidler, darruzziyafeler, hastahaneler in-

şa ettirdi. Hepsine büyük vakifler tahsis eyledi. Âyân ve vezirlerde kendileri için köşkler, evler yaptırmalarını buyurdu. Hoca Reşidettin bir medrese ve bir hastahane yaptırdı. Son derece ihtimamlı bir eserdi. Buna Sultaniye adı verildi. Kürdistanda Sultanâbâd nuganda deniz kıyısında Olcaytuâbâd adlarında başkaca şehirler yaptırdı.

Sadettini Kazvininin kadından sonra Hoca Reşideddin Olcaytu'ya yakınlığı ve hususiyeti arttı. Ali Şahi, Geylaniyi kendisine şerik eyledi. Ancak ümera dedikoduya başladı. Reşidin emri olmadıkça hiç birisinin içrasına imkân olmadığını söylüyorlar ve böylece Sultan üzerinde tesirler yapıyorlardı. Ali Şah Olcaytu'ya son derece kıymetli hediyeler takdim eylediler. Bu takdimeler içindeki bir lâalyirmi dört miskal ağırlığında idi. 706 senesinde Olcaytu Sultan Geylan beldelerini zapteyledi. Melikleri vergi vermeyi deruhde eylediler. Geylan ülkesinde 12 hakim vardı. Hepsi de müstakil idi. Birisi en büyüğü idi. Cengiz ailesine mensup diğer mülük yollarının çetinliğinden yerlerinin zorluğun-

dan zapta muvaffak olamamışlardı. Saltanat Ulcaytuya ulaşınca bir takım yakınları kendisini Gaylanın teshirine teşvik eylediler ve işin kolay olacağını temin ettiler. Oralarda yetişen mahsulatın ordu masrafına yetip artacağını söylediler. Ve bunu muttasıl tekrar ediyorlardı. Nihayet bu telkin ve teşvikler Sultanı harekete getirdi. İlk önce en büyük Geylan hâkimi olan zata bir elci yolladı. Yanına gelmesini istiyordu. Geylanın Ulu hâkimi koşup geldi. Olcaytu Han son derecede ikramlarda bulundu. Bir kaç gün sonra Geylanlı vehme kapılarak gecelik ile kaçtı. Olcaytu buna çok hiddet eyledi. Hemen ordunun Geylana gitmek ve zapteylemek üzere toplanmasını emreyledi. Erdibil yolu ile Keskeruruda Emir Çobanı yolladı. Uluslar emiri Kutluk şahı da Halhal yolu ile Tulum tarafına, Rustemdar yolu ile de Kilad'a ve Deşte Emir Doğanı gönderdi. Bizat kendisi bir hafta sonra Lahcana yürüdü. Kutluk Şah Halhal'a varınca Halhal sahibi kendisine acele etmesini öğütledi. Kutluk Şah dinlemedi ve Emir Puladı Geylan hududuna sevkeyledi. Orada yapılan savaşta Geylanlılar mağlup oldular

ve sulh istediler. Emir Pulad bu talebi kutluk Şaha arzylemiş ise de oğlunun ısrarı üzerine Emir Puladı sulha yanaşmaktan men eyledi ve hatta Puladı azlederek oğlu Puladın kuvvetlerine kumandan tayin eyledi. Geylanlılar sulhtan ümitlerini kesince şiddetle boğuşmaya başladılar. Kutluk Şahın oğlu firar etti. Ordu bozuldu. Kutluk Şah ta bu hezimet esnasında harpte öldürüldü. Geylanlılar bir çok silâh ve oşya igtinam eylediler. Olcaytu'ya bu haber gelince Kutluk Şaha çok yandı. Oralara yeniden büyük bir ordu yolluyarak azim bir yekûn katlettirdi. Reşt, Fomen ve Tulun şehirleri yağmalandı. Bu harekettten sonra ordu dönüp geldi. İçlerinde Kutluk Şahın oğlu da vardı. Olcaytu kendisini öldürmek istedise de yapılan şefaathler üzerine bağışladı. Vazifesinden azledildi. Başkumandanlık ve Emir Ulu Sat mevkiine Emir Çoban geldi. Bu günden itibaren Emir Çoban'ın mevkiî yüceldi. Bunlardan sonra Geylan sahipleri geldiler. İlhan'dan aflar dilediler. Her yıl vergi vermeyi deruhde eylediler. Sultan kendilerini affetti ve tekliflerini kabul etti. Dönüp merkezi olan Sultaniye şehrine geldi.

Bundan sonra Emir Danişmend Bahadırı ordusundan ayrılmış bir kuvvetle Herat Sahibi Fahreddin Kert üzerine yolladı. Çünkü Fahreddin de bir isyan şemmesi duyulmuştu. Ufak bir boğuşmadan sonra Fahreddin Heratı Sultanın emrinde olmak üzere Danişmend Bahadıra teslim eyledi. Kendisi başka bir kaleye çekildi. Bilahire Danişmend Bahadıra Emir Mehmet Sam özür diledi. Meclisini ansızın basarak öldürdü. Bu suretle o diyar halkından bir çok kimseler de bu hadise yüzünden mahvoldu. Kert maddesi bahsedildiği gibi sonrada Ali, bu Mehmet Sam'ı öldürmüştür.

708 senesinde Şam ümerasından bazıları Mısır ve Şam sultanı Melik Nasırdan kaçıp Olcaytu Sultana sığındılar. Sultan kendilerine riayetlerde bulundu. Hepsine de büyük timarlar tahsis etti. 711 senesinde vezirinin şerikleri olan Sadettin Kazvin ve Seyit Taceddin öldürüldüler. Evvelce de bahsedildiği veçhile Sultan bunların ölümünden sonra Şia mezhebinden vaz geçti. 712 senesinde Şama giderek Rehayı müteaddit günler muhasara eyledi. Ahâlisi istiman eylediğinden kendilerine aman verildi ve sulh yaptı. Bu

sırada Melik Nasırın elçisi geldi. Sulh teklif ediyordu. Muvafakat edildi. Çüşkü Maveräünnehr sahibi Çağatay Hanı Köyüğün Horasanı yağma etmek azminde olduğuna dair haberler gelmişti. Ulcaytu bir kuvvetle Ali Kuşcuu karşı durmak üzere gönderdi. Sür'atle Ali Kuş ulaştı. Köyük Han dönmüş ve Ceyhunun öte yakasına geçmişti. Emir Ali Kuşçu arkasına düştü. Termüz'e gitti. Onun geçtiği yol üzerindeki şehirleri tahrip eyledi. Dönüp İran'a geldi. Ulcaytu oğlu Ebu Sait Han'ı Horasan'a memur eyledi. Atabeki Emir Sevinci de Horesan Beyler Beyisi olarak yanına kattı. Daha bir çok beyler, ulular Ebu Saidin mevkibine katıldılar. Oğlu kardeşi ile Horasan'a ulaşınca meveraünnehirden köyük hanın kardeşi kendisine gelerek biraderinin zulüm ve teaddisinden şikâyetlerde bulundu. Ebu Said kendisine yardımcı kuvvet vererek kardeşi aleyhine Meveraünnehre gönderdi. Hükümdar sulha tarafter olma mecbur oldu. Hükümetten kardeşinede hisse ayırdı,

Vezirler arasında ihtilâf:

715 senesinde Vezir hoca Reşideddin ile Geylanlı ortağı Taceddin Ali Şah arasında ihti-

laf çıktı. Sultan aralarını bulduğundan memleket nizadan kurtuldu. Sultan ve âyan müttetif kan bunlardan kurtulmak çaresini aramağa koyuldular. Emellerinin husulüne Sultanın ölümü mani oldu. 716 senesi Şevvalinin ilk günü Sultaniye de vefat eyledi. Orada kendisi için hazırlanmış olduğu kubbede defnolundu. İlhanlık müddeti 19 sene 9 aydır. Cengiz oruğu içindeki mülkün en âdili idi. Yerine oğlu Ebusaid Bahadır han İlhan oldu.

Babası Ulcaytu öldüğü sırada kendisi Horasanda bulunuyordu. Haber alır almaz Atabeyi Emir sevinç ile birlikte Hükümet merkezi olan Sultaniyeye yöneldi. Horasandan uzaklaştıklarında Maveräünnehirden büyük bir kuvvetle Horasana geldiler ve istilâ eylediler. Ebu Saib Sultaniyeye gelerek 9 safer 717 tarihinde 12 yaşında olduğu halde İlhanlı tahtına oturdu. Bütün devlât işleri Emir çobanın elinde idi. İlk önce Emir Sevinç münazaa çıkarmak istediye de sonraları ona itaat etmeye mecbur kaldı. Sultanın ancak adı vardı. Bununlaberaber Emir çoban saltanat mevkiine karşı son derece tazimkâr bulunuyor, Ni-met hakkını koruyordu.

Defetmek için Emir esen

Kutluğu Horasan'a gönderdi. Cüzel tedbirlerle müstevlileri Horasndan çıkardı ve itaatlarını temin eyledi. Ulcaytunun ölümünden sonra da Hoca Reşideddin ile şeriki Taceddin Ali Şah arasında niza çıktı. Divan erkânının ekserisi Reşideddinin tarafında idi. Kendisini Ali Şahın bertaraf edilmesine teşvik ediyorlardı. Reşideddin bunların sözlerine ehemmiyet vermiyor, aralarındaki ahde riayet eyliyordu. Bunun üzerine Ali Şah tarafına temayül ettiler. Bu sefer Ali Şahı Reşidin bertaraf edilmesine teşvik ediyorlardı. Sultanın ve emir Sevincin nezdinde kovuculukta bulundular. Aklın kabul etmiyeceği bir takım işlerle itham ediliyordu. Sultan kendisini vezirlikten azlederek uzlette kalmasını emreyledi. Halktan el çekerek Tebriz deki evinde oturdu. Bunlar 717 senesi içinde olup bitiyordu. Sultan Ebu Said kışlamak üzere Bağdad'a Gitmişti. Ata Beki Emir Sevinç orada öldü. Ölüsü Sultaniyeye nakledildi. Sultan da baharda geldi. Vezir Taceddin Ali Şah ve adamları ve divan erkânı Reşid sağ kaldıkça hayatlarından emin olamıyorlardı. Bütün kudretlerini sarfederek Emir Çobanı da aleyhe çevirmeğe

çalıştılar. Ve bu uğurda bütün emval ve mücevherlerini sarfeylediler. Çobanda dönmüştü. Reşidin öldürülmesini fikrine koydu. Tebrizden getirterek 718 senesi Cemaziyülevvelin 17 nci günü Epherin haricinde Hoca İzzeddin ve Reşideddini şehid ettirdi. Bu yıl içinde Horasanda işini bitirmiş olan Esen Kutluk öldü. Emir Çobanın Şan ve şöhreti son haddine vardı. Bu azamet İlnak'ın ağju Kurmuz'u gibi bazı ümeranın hasedini tahrik etti. Öldürmek için fırsat bekliyorlardı. Cücü oğullarından Özpek Han İran'a hücum eyledi. Emir Çoban bir süvari kuvvetile koşup gitti. Emir Çobanın vurudundan önce Özbek Han dönmüştü. Emir Çoban Gürcüstana gitti. Kurmusu ve adamları bunu fırsat addederek yine baskın ettiler. Adamlarının mühim bir kısmını öldürdüler, ağırlıklarını da yağmaladılar, kendisini yakalayamadılar. Emir Çoban Tebriz'e kaçabildi. Vezir Alişah bir kısım askerle kendisini karşıladı. Arkasından gelen düşmanlar m vaffak olamadılar. Ali Şah doğruca kendisini Sultanın huzuruna götürdü. Bir taraftan Kurmuz'u isyan ve muhalifetini ilân eyledi. Diyaribekir sahibi İrincinde onlara iltihak

etti. İrincinde aslan Kerait kavminden idi. Bu suretle cemiyetleri büyüdü. Nahcivan'a yürüdüler. Azarbaycan biladını basıp yağmaladılar. Bundan sonra da Sultaniye üzerine yürüdüler. Sultandan Emir Çobani istiyorlardı. Ebu Said bunlara karşı büyük bir kuvvetle karşı çıktı. 719 senesi Rabiülevvelinde boğazlaştılar. Sultan busavaştı çocukluğuna rağmen büyük kahramanlıklar gösterdi. Bundan sonradır ki Bahadır unvanını aldı. Kurmzun ordusu bozuldu, ekserisi öldü, pek azı kurtuldu. Bu senenin Recebinde Emir Çoban Ulcaytu'nun kızı Sat bey ile evlendi. 722 senesinde Anadolu naibi Emir Çoban oğlu Timurtaş isyan ayledi deyerek bir haber geldi. Anadolu başlıbaşına hükümdarlık ilân eylemişti. Koştı, Emir Çoban kendisini yakaladı ve Sultanın huzuruna getirdi, Sultan kendisini affetti ve memuriyetine iade eyledi. 724 senesi Cemaziyelahirinde Geylanlı Vezir Tacettin Ali Şah kendil ecelile Dercan'da öldü. Cergiz ailesi vezirlerinden kendi ecelile ölen tek vezir idi. Sultan yerine büyük oğlu Gıyaseddin Mehmet'i koydu. Küçük kardeşi bu yüzden kendisile nizaa kalkdı. İlhanlık divanı her-

cümerce uğradı. Daha sonra Nüsretüddin Adilünnezevi sayın vezir lakabıyla vezir yapıldı. Bu zat daha önce Çobanın naiblerindendi. Divan umuru daha ziyade berbatlaştı. Çünkü Nusratüddin iş ehli değildi. 725 yılında Emir Çoban Gürcüstan tarikile Deşti Hazer Sahibi Özbek Hanın memleketine intikam kastile girdi. Daha önce o da İran Diyarına saldırmış, garet eylemişti. Ancak pek çabuk döndü. Çünkü muvaffakiyetsizliği sebebi olarak sayın Vezir Emir çoban oğlu demişk hocanın müdahalesini gösteriyordu. Sultana karşı itizarlarda bulunuyordu. Bundan başka kardeşlerinin, babalarının muayyibini de tadad ile istigal ediyordu. Demişk hoca buna muttali olunca hemen babasını yıldırıldı. Emir çoban bu sayın Veziri azlederek yerine oğlu Demişk hocayı getirdi. Emaret ve Vezaret bu suretle kendisinde toplanmış oluyordu. Çobanın işi artık tamam olmuş bulunuyordu. Oğlunu da Vezir yaptıktan sonra artık Ârifler Emir çobanın zevali yaklaştığını hissettiler. Emir çoban Horasana hazırlanıyordu. Yanında sayın Vezir olduğu halde bir ordu ile hareket eyledi. Horasana vardığında oğlu Hüsnüyü

Zabilistan ve kâbil üzerine yolladı. Sahibi Bermeşir, Emir Hasanın öüünde mağlup oldu. Memleketler tahrip ve yağmaya uğratıldı. Halk unumî katle maruz kılındı. Hatta Sultan Mahmud sevük tekinin merkadi bulunan künbedi bile soyuldu. Allah gerek kendisinden ve gerek babasından ve sair hanedanlarından intikam almakta gecikmedi. Demişk hoca bütün manasıla Devlet işlerine müstevli oldu. Sultanın kalbi bu istilalarından dolayı babasına ve bütün aileye karşı tamamiyle değişti. Emir çobanın hariçte olmasını fırsat sayarak muhtelif ümera ile bilhassa Pars Doğan ve taş Timur ve saire ile müşavere eyledi. Aldıkları tedbirlere göre Sultan Emir Çobana gazab ederek Horasanda katlettiirdiğini ve başı gelmekte olduğunu işaa ettiler. Tesadüfi olarak o sırada Kürdüstandan bazı başlar Sultanın katına gelmişti. Bu başlar bir takım yol kesicilerin başları idi. Çobanın ve adamlarının başları diye diye duyuldu. Halk buna tamamiyle inandı. Tedbir taktire uygun gelmişti. Sultan Demişk hocanın tevkif ve idamını emretti. 727 Şavvalinin 5 inci gecesi evi basılarak yakalandı; Ve aynı gecede

öldürülüb kellesi Sultaniye kalesine asıldı. Horasan ümerrısına yazılarak çobanın ve oğlunun ve adamlarının öldürülmesi bildirildi. Çoban onlardan haberdar olunca Horasan ümerasının gönüllerini kazandı. Ekserisi ona tabi oldular. Oğlu demişk hocanın öcünü yanındaki sayın Veziri öldürmekle aldı. Sultanın fikrini bozan şübhesiz bu idi. Emir çobana oğlu yanlarında bulunan ve sultana bağlı olan ümarayı öldürüp Horasana müstevli olmayı German ve Parsı da alarak Maverâünnehir hakanlarına tabi olmayı ve bu suretle işin düzeltilmesini temin eylemeyi tavsiye eyledi ise de çoban oğlunun sözlerine kulak asmadan ordusuyla Irak tarafına gitti. Sultan da büyük bir kuvvet ile karşısına çıktı. Ordular yaklaşıncı çobanın yanındaki Şultanın tarafına geçiverdi. Çoban vehme düşerek çoluk ve çocuğu ile ve bazı havassıla herat tarafına kaçtı. Ordusunu ve hazinelerini tamamiyle bıraktı. Ailesinden bazıları yol meşakkatine tehammül edemedi. Yolu üzerindeki köylerde bırakmaya macbur kaldı. 17 nefer maiyetile herata ulaştı. Melik Gıyaseddin Kertten yardım diledi. Aralarında dostluk vardı. Çobanın ken-

disine büyük iyilikleri vardı. Melik Kert kendisine ilkin hüsnü kabul göstermişse de sonra adetleri veçhile ihanet ederek öldürdü. Çoban kendisinin ve Ulcaytu'nun kızından olan Celavın ve sair beraberinde olan adamların öldürülerek başlarının Sultana gönderileceğini kestirince Melik Kertten Çoban bazıricalarda bulundu. Birisi başının cesedinden ayrılmaması, belki sağ elinin serçe parmağı kesilip nişane olarak gönderilmesini Sultanın karabet dolayısıyla kendisini affetmek ihtimali olduğundan oğlu Cilav Hanın öldürülmiyerek diri gönderilmesini ve cesedinin Medinei münevvereye yollanmasını vasiyet eyledi. Melik bu vasiyetlerden yalnız birisini ifa eylemişti. O da Cilav Hanın öldürülmemesi idi. Babasının ölümünden bir kaç gün sonra Cilav Hanı da öldürdü ve babasının cesedile birlikte Medineye gönderdi. Bukada hazreti Abbasın kubbesi civarında defnolundular. Bu işler 798 senesi Muharreminde cereyan eylemiştir. Çobanlıların başkaca ahvali ayrıca Çobanlılar bahsinde zikredilecektir.

Emir Çobanın işi tamam olunca, Tabip Hoca Reşideddinin oğlu Hoca Giyaseddin Mehmedi

vezir yaptı. Hoca İmadüddin oğlu Hoca Alaeddini vezirliğe ortak eyledi. Altı ay sonra Hoca Giyaseddin vezirlikte müstakil kaldı. Çobanlıların nikbetlerine en büyük sebep hased ve Sultana karşı istibdaddı. Muhalliflerin, hasudların Sultan nezdinde söz söyleyebilmeleri ve Sultanın bunları dinlemeleri en mühim âmil oldu. Çobanın Bağdad Hatun adında bir kızı vardı. Son derece güzeldi. 725 senesinde Şeyh Hasan İlkâni ile evlenmişti. Sultan bunun güzelliğini duydu. Görmeksizin aşık oldu. Gittikçe aşkı artıyordu. Bu aşkını ifşaya mecbur kaldı. Mahremlerinden birisini Emir çobana yollayarak halini anlattı. Ondan müsaade istiyordu. Çünkü Cengiz mülkü arasındaki adet ve türeye göre Sultan her hangi birisinin zevcesine rağbet gösterecek olsa zevci derhal karısını boşardı, o da Sultanla izdivaç ederdi. Bu haber çobana ulaştırılınca son derece hiddetlenerek Sultanı müteessir edecek ağır sözler söyledi. Sultan bunun üzerine çobana karşı bütün bütün değişti. Ancak bir fısrat bekleyerek hıncını gizliyordu. Kaybubetini fırsat sayarak Şeyh Hasanı İlkâniye Bağdad hatunu boşatıp aldı.

Gittikçe alakası artıyordu. Kendisine Hontkâr lâkabını verdi. Bütün devlet umurunu anın eline bıraktı. Şeyh Hasanın kendisiyle hafiyen mektuplaştığı... duyunca Şeyh Hasanı hapsettirdi. Biraz sonra serbest bıraktı. Anadolu Hükûmetine memur eyledi. Şeyh Hasan anadoluya giderek Ebu Saidin ölümünedğin orada kaldı. Sultan bu vaziyette 735 senesine kadar devam eyledi. Özbek han bu sırada Azarbaycana akın eyledi. 736 senesinde Sultan hazırlanarak Şirvan hududuna koştu. Havasının vehameti dolayısıyla askerin mühim bir kısmı öldü. Kendisi de hasta olarak Eran yaylağı olan Karabağ'a geldi ve orada 736 senesi Rabiülahirinin 13 ünde vefat eyledi. 706 senesi Zilkadesinin 8-inci Pazartesi gecesi doğmuştu. Öldüğünde 32 yaşında idi. Yirmi sene kadar İlhanlık eyledi.

Beş karısı vardı. Birisi Gazan hanın karısı Kutluk han, ikincisi çobanın oğlu Demişkin kızı Dilşad hatun, üçüncüsü Emir Esen Kutluk kızı Adil Şah hatun, dördüncüsü Emir Çoban akrabasından Devlet Şah hatun kızı Kırak hatun beşincisi maşukası Emir Çobanın kızı Huntkâr Bağdad hatundu. Ebu Sait güzel huylu, secaatli, ülema sever güzel yazı yazar bir Hükümdar idi. Yazıyı Abdullah Sırfî den tahsil eylemişti. Sultaniyede Bağdad veya Karabağda kışlardı. Karabağda ölünce ölüsü Sultaniyeye getirildi. Nefsi için inşa ettirdiği kubbeye gömüldü. Bilahire babası Ulcaytunun yanına nakledildi. İran ülkesinde bütün ümeranın sözlerini üzerinde toplıyanların sonu oldu. Bundan sonra İlhanlık mesnedi tevaifi Mülûke inkisam eyledi.

SİLLELİ SÜRURİ

(Şiirleri)

[Üstü on üçüncü sayıda]

16

Badi saba bizim ile gidersen
Arzuhalim ilet gül yüzlü yara
Eğer buâşıkın halin sorarsa
Söyle merhem etsin dili bimara
Şeyda bülbül gonca gülünde değil
Yeşil başlı ördek gölünde değil
Benim gurbet gezmek elimde değil
Tanrı kılmış kismetimiz âvare
Söyle saba zülfü siyehkârıma
Qönlümü sevdaya salan yarım
Merhamet eylesin ahu zârıma
Sürurî'yi yakmak revamı nara

17

Karanlıkta geçer ağı gurbetin
Işık verir sanma yağı gurbetin
Balık gibi enginlerde yüzerken
Sarar sakın seni ağı gurbetin
Yerin çakıl, yastık sana taş olur
Kuru ekmek, acı soğan aş olur
Gözlerinden akan kanlı yaş olur

Bilsen ne yamandır dağı gurbetin
Vatan sevgisini elinden salma
Mısır ülkesini verseler alma
Uğradığın yerde pek uzun kalma
Sonra kolay kopmaz bağı gurbeitin
Kocalıkta tandır başı yakışır
Nevcivane durup herkes bakışır
İstediği ayağına akışır
Gençlik zamanıdır çağı gurbetin
Gurbet diyarına varınca ilkin
İncidirler seni fakirü zengin
Karga zannederler Sürurî belkin (1)
Olsanda bülbülü bağı gurbetin

18

Badi saba eser dağıtır zülfün
Gül yüzünü örter gerdana sığmaz
Turrei kâkülün değer ebruya
Tuğra olur fakat fermana sığmaz
Desem bu âlemin sultanıdır bu
Âdem değil, peri oğlanıdır bu
Belki de cennetin gilmanıdır bu
Hüsnü letafeti insana sığmaz
Hani gerdandaki siyah fülfüller
Hani kokladığım kırmızı güller
Göstermez mi gülü böyle sünbüller
Vasfeylemek asla dehana sığmaz
Gurbet diyarına niçün yaslandım
Bir bucakta kalup niçün paslandım
Neden deli oldum, neden uslandım
Sürurî'nin derdi beyana sığmaz

19

Çağlar oldu yine çeşmimin yaşı
Ne bu dalğa, ne bu derya, ne bu yem

[1] : Belkin ; Belkim, Belki demektir.

Mecnunum meskenim dağların başı
Ne bu sahra, ne bu leyla ne bu gam
Olsa Lokman gibi ilminde mahir
Bu ıskbalgaminin def'ine kadir
Bulurdu itidal çarı anasır
Ne bu safra, ne bu sevda, ne bu dem.
Meclisi kesrette ıskın şerbetin
Nuşedüp tadınca buldum lezzetin
Ne bilsin içmeyen derdi dehşetin
Ne bu mina, ne bu sahba, ne bu sem.
Sürurîder acep yamandır halim
Leşkeri ıskile cenkû cidalim
Tükenmedi yakın geldi zevalim
Ne bu â'da, ne bu gavga, ne bu kem.

20

Bende bu meylimü böyle kalırsa
Eder beni bir gün deli saçların
Kıymet için baha takdir olursa
Değer Mekke, Mısır ili saçların
Hükmeder almağa Şam ile Van'ı
Hindü Yemen, Acem hem de Tahran'ı
Basra, Bagdad, Halep, Trabuzanı
Belki değer A Anadolu saçların
Elimden şahinim dumana salmam
Salup ta yalınız bir başa kalmam.
Ben hele Rumeli'yi verseler almam
Değer bu cihanı teli saçların
Sürurî der buna kimler dayana
Vasfını eylersem gelmez beyana
İnmiş ejder gibi ince meyana
Korkarım incidir teli saçların.

21

Yeter ağlattığın rahmeyle bana
Akar yaş nem tuza değer saçların

Perişan eyleyüp dökme her yana
Üğrünür sim yüze değer saçların
Çıksa bir kez ol sim sırmalı festen
Yavru şehbaz çıkar sanki kafesten
Sakin sen sevdiğim kötü nefesden
Belki bir kem söze değer saçların
Ehli diller gelmiş bahasın yazar
Kıymetin bilmeyen bilmem ne gezer
Bürün de kaç ağyar etmesin nazar
Korkarım kem göze değer saçların.
Sürurî ol şehri irfana girdi
Bazarı ışık içre saçların gördü
Nakdolarak Mısır haznesin verdi
Bin kerre hem yüze değer saçların

22

Aklımı başımdan aldın muğpeçe
Bir dem âram vermen amansız benli
Bana bu sitemler niçedir niçe
Öldürürsün bir gün gümansız benli
Bu sendeki nazlar adam öldürür
Bir dem ağlarsa, bir dem güldürür
Gâhice fırsatın vaktin bildirir
Bezmi visalinden zamansız benli
Aşkın lokmasına hiç el sunmamış
Zehir şarabından içüp kanmamış
Sevda nedir bilmez oda yanmamış
Serazâde olmuş zamansız benli
Kemter Sürurî'ye merhamet eyle
Her dem bari bir söyle olmaz ise
Ta bu kadar yakmak olurmu böyle?
Rum milleti içre imansız benli.

23

Uykudan mı kalktın nazlı bakışım?
Bu ne böyle gözün kalkan kırmızı

Ağlayup derdinle hey hilâlkaşım
 Oldu bu gözlerim al kan kırmızı
 Niçün ağlamasun çeşmi giryanım
 Niçün çağlamasın eşki revanım
 Niçün dağlamasun aşkı suzanım
 Yaktı Suzan Suzan mecan kırmızı
 Yeter ağlatırsın kaddi mevzunum
 Merhametin yokmu haddi gülğünüm
 Aşkı ruhun ile zarı zebunum
 Ta bu kadar nedem elvan kırmızı?
 Gönül kaldı buyı çeşmi şehbazda
 Koyma Şürurî bülbül âvazda
 Şiralar içelim bezmi demsazda
 Tutup elde billur fincan kırmızı

24

Merhamet kıl bana gel ey bağı taş
 Bezmolalım olmaz sırrımız hiç faş
 Killanır sa yüzün olursun tıraş
 Dönersin en sonra Kırkor Papa'ya
 Gel ola gör haktan batılı farik
 Yakmasın kim seni âteşte Halik
 Olurmu gündeği kibleye lâıyk?
 Yüzün çevirirsin turı sina'ya
 Hak dininde iman etsen yok hiras
 Gider dilden tamamen kirü pas
 Haça karşı durub etme iltimas
 Ona tapanlardır hep fûrumaye
 Rahı hakka salık ol ,gitme geru
 Gönülün haznesine girmesin uğru
 Dört kitap hakdurur hak yolu doğru
 Der Sürurî tek tapalım Mevla'ya

25

Dinle gel ey gafil cevheri lâfım
 Aşk elinden gönül coştadır şimdi

Çevirdi leşkeri elem etrafım
 Hicran ile kavga baştadır şimdi
 Bundan böyle bitti dünyanın işi
 Zabtı destimdedir sanma sen başı
 Gaflet uykusuna dalmış her kişi
 Tabiri mümkünsiz düştedir şimdi
 Burada bir sül olursa varid
 Cevabı kat'isi budur ey cahid
 Ayaklarda kaldı alimü abid
 Sadrile itibar boştadır şimdi.
 Felek şimdengeru aksine döne
 Bozuk çarh uymıyor bir gün bir güne
 Ey (Sürurî) Fikretkthususa sene
 Bin iki yüz hem kırkbeştedir şimdi.

26

Bugün seyreyledim şahı hubanı
 Gördüm ol gamzeyi cadular kara
 İğri bakışlar: kasteder cana
 Sürmelenmiş çeşmi âhular kara
 Çizilmiş gerdana habbei seveda
 Saf saf olmuş durur cenge müheyya
 Birbirine düşmüş ederler kavga
 Habeş ceyşi gibi cümlesi kara
 Tiği müjganları sineden geçer
 Çâk çâk eyleyüp ne demler saçar
 Gılâfından çıkmış misali hançer
 Tabu fer gösterir ebrular kara
 Siyah bulut gibi sayei kâkil
 Şemsi çihantaba olursa hail
 (Sürurî) zulmette kalmaya kail
 Tel tel uzandıkça geysular kara.

27

Gel ey uzun boylu servi dirahım
 Derdi işkin ile kaddi dâl oldum.

Herdem ağlamaktan gülmedi bahtım,
 Hayf ömrüm geçti kühne zâl oldum.
 İlmi nücûma ben baktım, usandım.
 Kevkebi ikbalim Ferhunde sandım.
 Meğer zühal imiş gördüm, inandım.
 Şad içre bulmadım fena fal oldum
 Yaktı derunumu narı elemin
 Kızardı köz gibi âteşi gamim
 Cefadan usanmaz ne aceb kimim.
 Mermere yüz tutmuş senki bal oldum
 (Sürurî) yim nazmı lealim dinle
 Neler ettin bana ey lebi balım
 Şire âğaz edüp söylesem halim
 Lisanım söylemez hamuşu lâl oldum.

KONYA - BOZKIR MADENLERİ

İBRAHİM HAKKI KONYALI

Konya yüksek bir refaha ve umrana gebedir. Su faaliyeti ve onunla at başı yürümeye başlayan maden araştırma işleri Konyayı pek yakında tarihîşöhretine lâ-yık bir istikbale eriştirecektir. Konyaya buğday ambarı derlerdi. Yeni rejim ona yeni bir vâsf deha ekliyor: Konya madenler hazinesidir.

Ekekonun; (tarihin büyük değerler vererek tanıdığı Konya bir de madenler merkezi olarak yüze çıkarsa o zaman asıl hüviyetini bulmuş, bütün hazineleriyle yurdun istifadesine açılmış olacaktır.) temennisini hakikat olarak selâmlayacağımız gün çok uzak olmasa gerek ... Gelâl Bayar hükûmeti yeni kalkınma ve hızlanma programının başına madenciligi de koydu. İdarecilik kabiliyetlerini tarihî bilgileriyle besliyen büyüklerden yurdun yapacağı fayda-

lar pek büyüktür.

Yüksek bir idareci olduğu kadar kıymetli bir bilgin olan Konya valisi tarihî bilgisini hükûmetin yeni maden programına uydurmak liyakat ve kutretini göstermiştir.

Bu büyük ve faydalı işte bir kaşık tuz bulundurmak için ben de Konya madenleri hakkında bulduğum vesikaları neşretmeye karar verdim. Bunların bir kısmını Ekekonda hülâsa halinde yazmıştım. Araştırma işlerinde bir rehberlik rolü oynayabilmesi ihtimalini de göz önünde tutarak şimdi vesikaları aynen neşrediyorum.

Bu gün III Selim zamanında Bozkır madenlerini her yünden aydınlatan ilk vesikayı veriyorum. Başvekâlete bağlı İstanbul hazinesi evrakında bulduğum bu vesika Bozkır maden eminini istiyen ve istemiyen beş

kaza mümessillerinin İstanbul kadar gelerek Sadarete verdikleri istidallardan doğan bir tomar halindedir ve işte şudur :

İstanbul evrak hazinesi

darphane kısmı

numero

238

Devletlu, izzetlu, merhametlu sultanım hazretleri sağ olsun

Arzıhali kullarıdır ki Bozkır madeni Bozkır ve Kücüi kebir ve Belviran ve Seydişehir ve Kirili nam beş adet kazadan ibaret olup halen madeni mezbur emini dergâhı âli kapucu başlarından Hacı Hasan ağa kulları raayaperver veehlirza muin ve yaramaza mühin cümle fukara kendisinden razı ve hoşnut ve şükran üzere olduğundan Seydişehirde âyanlık daiyesinde olan Seyit Mustafa ve Kirili kazasında âyanlık daiyesinde olan hacı İsmail nam şekavetpişelerin fukara ve raayaya zulum ve taaddillerini Eminimумаileyh müdafaa kaydında olduğuna binaen kendu melanetlerini setriçin hilâfı inha emini mumaiyleyhten istikâ zımında Seydişehir ve Kirili kadılarından cebren ilâm ahiz ve kendi havadarlarıyla mahzar düzüp bir kaç nefer kimesne ile Derali-

yeye irsal eyledikleri Bozkır ve kücüi kebir ve Belviran ahalilerinin istimaları oldukta Eminimумаileyhin hüsnü halini ve merkuman Seyit Mustafa ve hacı İsmail nam şekavetpişelerin suihalini mübeyyin zikrolunan üç kazanın ilâm ve mahzarı ve civarımızda vaki Pirlevganda kadısının ilâmı ve Hadim müftüsü efendinin üç kit'a mektubiyle cümle ahalî taraflarından bu kullarını Deraliye'ye irsal ve hamil olduğumuz ilâm ve mahzar ve tahrirat Babrâlide hülâsaya verilüp yirmi günden mütecaviz han köşelerinde sefil ve sergerdan olup bir cevap alamadığımızdan bir kaç def'a Eyvanı âliye baarzuhâl istirham olundukta işleriniz defterdar efendiye havale olun du deyu cevap olunduğuna binaen hakipayi devletlerine arzıhale cesaret olundu. Merahimi aliyelerinden mercudur ki fukara ve zuafaya terahhümen hamil olduğumuz Bozkır ve kücüi kebir ve Belviran ve Pirlevganda kazalarının ilâm ve mahzar ve Hadim müftüsü efendinin tahriratında emini mumaiylehin hüsnühal ve müfsidanı merkuman Seyit Mustafa ve hacı İsmailin suihali malûmu devletleri buyruldukta hilâfı inha istikâlarına

ademi râğbet bir le emini mumaiylehin kemakan ipkasile fukaranın isticlâpı daavatı hayriyelerine râğbet buyurulmak babında emir ve ferman devletlu, merhametlu sultanım hazretlerininindir.

Bendeğân

Bozkır ve Kücüi kebir ve

Belviran ahalisi kulları

Bu tarihsiz arzuhalin sağında :

(Saadetlu darphanei amire nazırı ağa hazretleri arzuhal ve derkenara nazaran iktizasını ilâm buyurular.) derkenarı ve altında da darphane nazırının şu cevabi yazılıdır :

Arzı bendeleridir ki bundan akdem madeni mezbur emininin sui haline dair eğerçi Seydişehir ahalisinin bazı arz ve mahzar ve ilâmı olup lâkin nefsi Bozkır ve etrafı kaza ahalilerinin işbu arzuhal natık olduğu üzere arz ve mahzar ve ilâmatı dahi vurut etmekle hüsnü haline şehadet eden ahalî ezyed ve vafir olub ve emini mumaiyleh madeni mezburda bu def'a iki yüz furunluktan ziyade cevher cemedip ve bu esnada varit olan nümunesi diğer kâğıtta tafsil üzere beyan olunmakla itibara sayan nefili maden olur zanolunduğu ve Eminimумаileyhin

madenciyan ve kaza ahalilerinin katı vafir tahsil olunacak zimemi olup ve imal olunacak cevher ve kurşunu dahi derdest olmağla vücuhla işbu senei mübarekede Eminimумаileyhin ipkası iktiza eylediği malûmu devletleri buyruldukta emrû ferman devletlu, inayetlu Sultanım hazretlerininindir. 14/S./1204

Mühür

Abdühû Yusuf

1183

Bu kenar yazısının üstünde ve arzuhalin sağ yukarı tarafında (baş muhasebeden buluna) cümleleri ve altında da şu izahat okunmaktadır :

Halen Darphanei amire nazırı Yusuf damemecdühünün takdim eylediği takriri mefhumudur :

Sen ki emini mumaiylehsin Konya sancağında vaki Bozkır madeninin idaresi senei sabıkada uhtene ihale olunup bifazlil — lahi tealâ madeni mezkûrun imal ve idaresine muvafak ve sadakat ve istikametini muhakkak olmaktan naşi işbu bin iki yüz üç senesi Martı iptidasından itibar ile madeni merkum emaneti uhtene ihale ve ipkası lâzimedenden olmakla fi-mabaat dahi imal ve imarı madeni hümayuna kemali sedakat

ile ilzam ve dikkat ve külliyyetli zer ve sim ve kurşun istihsaline mübaderet eylemek şartıyla uhtene ipka kılınmasını tahrir ve inha etmekte nâşi nazırı mumaileyhin inhasına müsaadei aliye erzan kılınup bervechi muhar- rer bin iki yüz üç senesi Martı iptidasından bundan akdem isdar kılınan evamırı aliye ile tanzim olunduğu üzere madeni mezburu bervechi istiklâl zaptü rabt ve madenciyan ahalisini ise zaleme ve cebabireden hi- mayet ve siyanet ve umurlarına aharlarını karıştırmayup hide- mati madende istihdam eyliye- rek mağaralar hafir ve cevher ihraç ve imal ve külliyyetli zer ve sim husule getirüp hazineye rapt ve peyderpey Dersaadete irsal ve darphanei amireye tes- lime ihtimam ve dikkat etmek fermanım olmağın hassatan ve müstakillen işbu emri âlişan is- dar ve (. . .) ile irsal (1) olunmuştur.

İmdi vusulünde bervechi meşruh senei merkumeye mah- suben madeni mezburun berveç- hi esalet ve istiklâl, serbestiyet veçhile zaptu rabt ve imal ve idaresi uhtene kemakân ihale

(1) Emri Bozkır maden eminine gö- türeceğ memurun ad yeri açık bira- kılmıştır.

ve ipka olunduğu malûmun ol- dukta balâda tahrir ve ferman olunduğu üzere madeni mezbu- ru zabt ve rabt ve imal ve ida- re ve bir ferdi umuruna karış- tırmayup reyinden hariç hare- kâtı namaraziye ile umuru ma- deni mezbura müdahale ve ta- satdiye cesaret ideri oldukta men ve def ve mütenebbih ol- mayanların isim ve şöhretleriyle Deraliyeye ilâma müsaraat ve senin dahi izhar sedakat birle darphanei amireye senei sabıka- dan ziyade külliyyetli zer ve sim hazineleri irsaline bezli nakdi- nei vüs'ü kutret eyliyesin.

Şöyle ki hususu mezbur müstekillen sana tefviz olunan umurundan olup bu bapta şükür ve şikâyetin müsmir ve müessir olmakla umuru madene müda- hale edenleri men ve def ve bervechi istiklâl serbestiyeti zaptü rapt ve kema hüve hak- kuhü imal ve idarei madene bezli makderet ve külliyyetli zer ve sim hazineleri isaline bezli nakdinei gayret ve hilâfı rızayi aliye halâta cesaret ile tatili u- murdan gayetülgaye hazer eyli- yesin.

Ve siz ki kuzat ve nüvabı mumaileyhimsiniz. . Sizler dahi madeni emini mumaileyhe her halde ianet ve müzaheret ve

hilâfı emri şerif hareketten te- haşi ve mücanebet eyliyesiz.

4/C/1203 Tarihinde dergâhı âli kapucu başlarından Bozkır maden emini elhaç Hasan dame mecdühûye ve Bozkır madeni dahilinde olan kazaların kuzat ve nüvabına hitaben emri şerif verildiği mukayyettir. Ferman devletlu inayetlu sultanım haz- retlerininindir. 11/S/1204

Su aşağıdaki arzûhal tomarın ikin- ci kâğıdını teşkil etmektedir:

Davetlu, inayetlu, merhamet- lu Sultanım hazretleri sağ olsun (2)

Arzihali fukara kulları Sey- dişehir ve kırılı ahali fukaraları olup Bozkır maden emini olanın zülüm ve teaddisine takatimiz kalmadığı ecilden azli Niyaziyle verilen ilâm ve mahzar ile Dera- liyeye gelip hali fukara malûmu devlet buyrulmakla istidamız ile mesrur olamadığımızdan kırk, el- li gündeberi han köşelerinde zelil ve sefil, sergerdan ve ah- vallerimiz diğergün ve perişan ve şayestei merhamet kullarından olduğumuzdan yüzler sürüp arzı-

[2] Bu gibi elkapta [Sultanım] kelimesi daha iri harflerle satırın üstüne ve tam orta yerine [Hazret- leri sağ olsun] cümlesi de kâğıdın soluna yazılır. Bu eski bir inşa ka- idesidir.

hale cesaret olundu. Malûmu devletleri buyruldukta hali fuka- raya merhameten vaki olan zu- lümden halâs için ilâm ve mah- zar mucibince istidamız üzere emri ali ihsanile fukara kulla- rını mesrur buyurmaları babında emir ve ferman Sultanındır.

Bendegânı ahali fukarayı Seydişehir ve kırılı

Bu arzûhalin üstünde şu derkenar vardır:

(İzzetli defdardar efendi! işbu arzuhale ve diğer arz ve mahzara nazar ve muktezasını takririnizle derkenar eyliyesiz. 11/S/1204)

Bu kenar yazısının altında arzuhalin geldiğini göstermek için Farsça (Resid) kelimesi görülmektedir. Üstünde (Ka- leme baş muhasebenden) başlığı altında ve (Darphanei amire nazırı ağanın istilâmına mahsus- tur) cümlelerinden sonra şu satırlar okunmaktadır:

(Halen darphanei amire na- zırı Yusuf dame mecdühûnun taktim eylediği takriri mefhumu- dur: Sen ki emini mumaileyhsin Konya sancağında vaki Bozkır madeninin idaresi senei sabıka- da uhtene ihale olunup bifazlillahi tealâ madeni mezkurun imal ve idaresine muvaffak ve sedakat

ve istikamatın muhakkak olmak-tan naşı işbu bin iki yüz Martı iptidasından itibar ile madeni merkum berveçhi muharrer bin iki yüz üç senesi Martı iptida-sından bundan akdem isdar kılınan evamırı aliye ile tanzim olunduğu üzere madeni mezkûre berveçhi İstiklâl zabıt ve rabıt ve madenciyan ahalisini ise zül-mü cebabireden himaye ve siya-net ve umurlarına aharını karış-tırmayup hidematı madende is-tihtam eyleyerek mağralar hafir ve cevahir ihraçve imal ve kül-liyetli zer ve sim husule getirüp hazineye rapt edüp Derseadete irsal ve darphanei amireye tes-lime ihtimam ve dikkat eyle-mek ferman olmağın işbu emri celililkadrim isdar ve (. . .) ile irsal olunmuştur. (3) İmdi vusulünde berveçhi meşruh se-nei merkume mahsuben madeni mezkûrun berveçhi esalet ve istiklâl serbestiyet veçhile zaptü rapt ve imal ve idaresine kemakân uhtene ihale ve ipka olunduğu malûmun oldukta ba-lâda tahrir ve ferman olduğu üzere madeni mezburu zaptü rapt ve imal ve idare ve bir ku-lu umuruna karıştırmayup reyin-den hariç harekâtı namarziye ile

[3] Emirnamede götürcek me-murun yeri açık bırakılmıştır.

umuru madene müdahale ve ta-addiye cesaret ideri olur ise men ve def ve mütenebbih ol-mayanların isim ve şöhretle-riyle Deraliyeye ilâma müsaraat ve sen dahi sedakat birle darp-hanei amireye senei sabıkadan ziyade külliyetli zerü sim hazi-neleri irsale bezli nakdinei vüsu kudret eyliyesin.

Söyle ki hususu mezbur müs-tekillen sana tefviz olunan umur-dan olup bu bapta şükür ve şî-kâyetin müsmir ve müessir ol-mağla umuru madene müda-hale edenlerimen ve def ve berveçhi istiklâl ve serbestiyeti zaptü rapte ve kema hüve hak-kûhu imal ve idarei madene bezli sayü takat ve külliyetli zerü sim hazineleri irsaline bez-li nakdinei gayret ve hilâfı ri-zayi aliye halâta cesareten te-haşi eyliyesin.

Ve siz ki kuzat ve nüvabı mumailayhimsiz. Sizler dahi ma-den emini mumailayhe ianet ey-liyesiz.

14/C/1203 tarihinde dergâ-hîlî kapucu başlarından olup Bozkır maden emini Hasan da-me mecdühûye ve Bozkır made-ni dahilinde olan kuzat ve nü-vaba hitaben emri şerif verildi ği mukayyettir. Emrû ferman devletlu inayetlu efendim sulta-nun hazretlerininindir. 12/S/1204

İzzetlu darphane nazırı ağa hazret-teri ilânın buyurular:

Hususu mezbur diğer kâğıt-ta tafsil üzere ilâm olunmakla işbu sahibi arzûhal ahalinin te-dibat ve itaatlerini havi emri âli isdarı iktiza eylediği malû mu devletleri buyuruldukta em-rü ferman devletlu inayetlu sul-tanım hazretlerininindir. 12/S/1204

Tomarın üçüncü kâğıdını da bütün kenar yazılarıyla aynen kopye ediyorum:

İzzetlu defterdar efendi! madeni mezbur küşat olunduğu tarihten bu ana gelince hasıl olan kurşun ve zer ve simden hünüz darphanei amireye ait o-lacak faiz ne miktara baliğ o-lacağını tahminen olsun bilinüp iktizası üzere ana göre nizamı verilmek lâzimedenden olmağla ma-den emininin mevcut her ne ise malûm olduğuna göre faizi tak-dim olup tekrar takririnizle ifadesi ferman buyuruldu.

Dergâhı âli kapucu başıla-rından halâ Bozkır maden emini olan elhaç Hasan ağanın hak-kında madeni mezbure merbut kazalardan Bozkır Kûciî kebir ve Belviran kazaları ahalileri hüsnü halini ve Seydişehir ve Kırılı kazaları ahalileri dahi sui

ef'âlini beyan ederek bu veç-hile ahalîi merkumenin müte-halifil—mazmun takdim eyledik-leri urüz ve mehazir ve arzu-hallerine binaen gerek marrüz-zikir Bozkır madeni ve gerek Bereketlu madenin mükaddema madenlikleri refolunmuşken ba-dehu badettahkik keyfiyeti ifade olunmak babında beyaz üzerine sadir olan fermanı âlileri mucî-bince kuyuda müracaat olundukta zikrolunan madeni simi bereketlu ve tavabii mukataası maden ol-mayup elyevm mukatalık veç-hile mukayyet idüğü ve salifül-beyan Bozkır madeni bundan akdem fukarayı raiyete zulmü taaddinin def'i maslâhatına meb-ni refolunmuşken badehu vü-lât ve mirimiran ve hükkâm ve zabitan taraflarından vukubulan zulum ve taaddiyat evvelkinden ziyade olduğunu madeni mezbure merbut kazalar ahalileri bid-defeat müteaddid ilâmat ve mahzarlar ile inha ve eğer ma-deni mezbur küşat olunmaz ise mali darphane olarak zimmetle-rinde olan on beş bin kuruşu eda edemeyeceklerini ve küşat olunduğu surette zimmeti mezkû-relerini üç taksit ile edaya mü-teahhit olduklarını beyan birle madeni mezburun kema fil evvel küşat olunmasını istida eyle-

diklerinden ahali merkumenin inha ve istidalarına binaen iki yüz iki senesi evasıtı Muharreminde bahattı humayunişevketmakrun küşat ve kapucu başımumaileyh maden emini nasbu tayin ve irsal olunduktan sonra iki yüz üç senesine mahsuben madeni mezbur mumaileyhin uhtesine ipka olunmuş olduğundan gayri filasıl madeni mezburda hasıl olan kurşunun darphaneyi amireye irsal ve teslimi zımnında Alâiye iskelesine nakli için Karaman eyaleti kazalarına tevzi ile senevi yetmiş, seksen kese akça ücreti nakliye tahsil ve bu veçhile fukaraya gadir ve zulmü mucip olmak mülâbesesiyle fukarayı raiyet o makule mezalimden dahi vareste olmaları için fimabait hasıl olan kurşunun sülüsünü madencilere mahallinde fûruht ve sülüsânını maden emini marifetiyle ücreti nakliyesi madencilere taraflarından edaolunur akiskelei mezbureye naklolunup eyaleti merkume kazalarından ve sair ferdi vahitten bir akçe mutalebe olunmamak ibaratı verilen nizamî şurutunda mûnderiç idüğü baş mahasebe ve darphanei âmire defterlerinden badelihraç keyfiyeti izzetli darphaneyi âmire Nazırı ağa kullarından istilâm

olundukta berveçhi muharrer zikrolunan Bozkır madeninin madenciyanı zimmetlerinde olan on dokuz bin beş yüz seksen üç kuruş için salifüzzikir Bozkır ve Seydişehir ve Belviran kazaları ahalilerinin verdikleri temesükleri mucibince mukassaten edaya teahhüt eyledikleri zimmeti mezkûreden şimdiiyede teslimleri olan yedi yüz elli kuruş halâ maden emini mumaileyh Hasan ağanın üzerine sermaye kaydolunmuş olduğunu ve emini mumaileyhin peyderpey numuneleri varit olup hatta bu esnada müceddeden zuhur eden mağaraların cevherinden olmak üzere elyevm iki yüz kırk furunluk miktarı cevher mevcut olduğu ve gelen numunesinden bu defa darphanei amirede çaşni tutuldukta bir numunesinin beher yüz dirheminden sekiz dirhem beş kırat üç buğday ve diğerinden on üç buçuk dirhem beş kırat bir buğday altın zuhur etmekle bu gûna çaşni meadini sairede zuhur etmediğinden itibare şayan bir maden olduğunu ve bu defa maden emini mumaileyhin sui haline dair Seydişehir ahalisinin arz ve mahzar taktimleri garaz ve nefsanıyetten naşı olduğuna kazahayı selâsei mezkûre ahalilerinin emini mu-

maileyh hakkında hüsnihalini müş'ir taktim eydikleri uruz ve mehazir delil olduğundan gayri emini mumaileyhin madenciyan ve kazalar ahalileri zimmetlerinde katı vafir tahsil olunacak zimematı olup ve imal olunacak cevher ve kurşunu dahi derdest olmağla işbu senei mübarekede vücuhla ibkası ve zikrolunan Seydişehir kazası ahalilerinin tedipleri lâzime halden idüğünü ilâm eder manzur ve malûmu devletleri buyruldukta her ne veçhile emrû fermanı âlileri buyrulur ise emrû ferman devletlu, saadetlu, Sultanım hazretlerindir.

Saadetlu darphanei âmire nazırı ağa hazretleri suali âlinin cevabını ilâma himmet buyuralar.

Arzı bendeleridir ki: madeni mezbur refolunmazdan mukaddem tabiatı ile hasıl olan zer vesim ve kurşuna faizi senvi otuz bin kuruş miktarı olduğu darphanei amirede bazı kuyudattan malûm olup badehu bu defa küşat olduğu tarihten bu anedek madeni mezburun furunları ve madenciyanı ve pürüstad tabir olunup cüz'ü azamı olan ustaları gümüşhaneden ve meadine saireden henüz cem ve tan-

zim olunmakla ceste ceste vurut eden numunelerinden hasıl olan kırk bin dirhemden mütecaviz sim ve üç yüz elli dirhem miktarı altın faizi on bin kuruş miktarı olduğu ve el'an derdest olan iki yüz kırk furunluk cevheri ve müddehar olan kurşunun faizi taktim olunduakta cevheri mezburun gerek altını ve gerek simi çaşnisine kıyas ile imal olunduakta otuz, otuz beş binkuruş miktarı faizi ve mevcudu olup bu esnada vurut edecek sekiz bin dirhem simi faizi beş bin kuruş ve bundan akdem deraliye gelirken esnayı garet olunan iki bin beş yüz dirhem miktarı simi olduğu ve kurşunun dahi on bin kuruş miktarı faizi olacağı ve cevahiri mezbur imal olununcayadek hasıl olan kurşundan dahi yirmi beş bin kuruş miktarı faiz memul olduğu velhasıl maden emini mumaileyhin derdest olup imal edeceği ve zuhur eden cevheri malûm olduğuna göre baavni bari bir seneyede cümlesinden darphanei amireye doksan bin kuruş miktarı faiz taktim olunduğu malûmu devletleri buyruldukta emrû ferman devletlu, inayetlu Sultanım hazretlerindir.

Mühür
Abdühü Yusuf

1183 (4)

Dördüncü kâgıdın metin ve kenar yazılarını da olduğu gibi naklediyorum:

İzzetli defderdar efendi..

İşbu takririnizi babı hümayuna arz olundukta darphane nazırı ile müzakere ve nizamı verilmek mazmununa hattı hümayunu Şevketmakrun şerefyafıta sudur olmağla mucibince ağayı mumaileyh ile bilmüzakere emini mumaileyhin azli ve yerine ahar munsif ve makbul bir kimesnenin nasbı hususunu tanzim ve llâm eyliyesiz. 19/S/1204

Deftardar efendi kullarının takriridir:

Bozkır madenine dair arzulanan diğer takriri çakeranem balâsına madeni mezbur küşat olduğu tarihten bu âne gelince hasıl kurşun ve zer ve simden henüz darphanei âmireye ait olacak faiz ne miktara bağığ olur ve maden emininin mevcudu her ne isi malûm olduğuna göre faizi takvim olunup tekrar ifade olunmak babında sadir olan fermanı âli mucibince keyfiyeti darphanei âmire nazırı ağa kullarından istilâm olundukta madeni mezbur hini küşa-

[4] Mühürün yapılmış tarihi olacak.

dından ve mükaddema refolunun caya kadar bitabiihi senevî otuz bin kuruşlu zer ve sim faizi hasıl olmuş olduğu darphan i âmire defterlerinden müsteban olduğunu ve bad — er — ref ise dahi biddefeat vurut eden numunesinden on bin kuruşluk faiz hasıl olduğundan gayri elyövm madeni mezburda müdehhar olan iki yüz furunluk cevherin nümunesine nazaran ledelimâl otuz, otuz beş bin kuruşluk ve elyevm mahallinde tehiye ve bu tarafa gelmek üzere olan zer ve simden dahi iki bin beş yüz kuruş ve kezalik gerek derdest ve gerek imâl olunacak cevherden zuhur edecek kurşunundan dahi cem'an otuz bin kuruş miktarı faiz takvim ve takdir olduğunu nazırı mumaileyh ilâm eder. manzur ve malûmu devletleri buyruldukta yine her veçhile emrû iradei seniyeleri buzrulursa emrû ferman devletlu, saadetlu, Sultanım hazretlerininindir.

Saadetlu darphanei amire nazırı ağa hazretleri Sadir olan fermanı âliye nazar ve nizamını ilâm buyurular.

Arzı bendeleridir ki madeni mezbur emini dergâhı âli kapu-

cu başlarından elhaç Hasan ağa kullarına hini nasbından bu ânedek ceste ceste verilen zer ve sim sermayesi malından irsal eylediği zer ve sim bahası fırın nihade olundukta on dört bin kuruş ve Seydişehir kömürü Bedeliyesinden iki senelik sekiz bin kuruş ve ahalinin zimmetinden uhtesine sermaye kaydolan altı bin yedi yüz elli kuruş ki cem'an otuz bin kuruşa ya kın darphanei âmire malinden emini mumaileyhin zimmeti olup bu zimmete mukabil mevcut ve müdahhar olan iki yüz fırınlık imâl olunacak cevheri ve kurşunu ve elyevm imâl olunmuş vurut edecek zer ve simi olmakla darphanei amirenin gerek sermayesi malini hasaretten siyanet ve gerek imal olunacak cevheri mevcudu telef ve izaat olunmadan himayet mülâhazasıyla emini mumaileyhin umuru nizam ve temşiyet buluncyedek azli ve aharin nasbı hususu tehir buyrulursa darphanei âmire zarar ve hasaretten hıfzü himaye buyrulmuş olup ve müceddeden emin nasbı vukuunda emanete ehli olursa dahi bir seneyedek gerek kendi umuru ve gerek maden ancak tanzim olunup imal ve idareye mübaşeret edeceği ve mevcut olan cevherden

darphaneyi âmireye memul ve melhuz olan faiz ve fevaidine zaruri izlâl gelceği ve meadin ümenasının azli ve aharın nasbı iktiza eyledikte kaidei darphane ve maadin ancak Mart duhulünde olagelüp eğer bihengâm azil ve aharı nasıp olunsa darphanei âmireye ve madene hasarı küllisi olacağı ve maden emaneti ihale olunacak adam mücerrebül — atvar ve kaviy — yül — iktidar ve maden imalinde aşına olması Lâbüd İdugi tiz elden bu maku le adam tedariki müteassir olmakla kaideyi darphane ve meadin üzere emini mumaileyh Marta kadar tehir olunup Mart duhulünde azli münasip idüğü ve emini mumaileyh Marta kadar ahali ve reiyetten istikâ edenler ile hüsnü muaşeret edüp tarafeyn ağrazı nefsaniyeden âri olarak baysi sui halleri olacak husustan gayetülgaye ihtiraz ve içtinap etmek üzere tenbihat ve tekidatı havi emini mumaileyh kullarına tarafı çakeriden müekked mektup tahririyle tenbih ve guşmal olunacağı malûmu devletleri buyruldukta emini mumaileyhin bu veçhile şakilere def buyrulması babında emrû ferman devletlu, inayetlu Sultanım hazretlerininindir. 23/S/1204

Mühür

Abdühü Yusuf

Takrir yazıla.

**

Vesikanın beşinci Kâğıdının muhteviyatını da olduğu gibi alıyorum :

İzzetlu defterdar efendi !

Bozkır ile Bereketlu madenlerinin mukaddema sadrı esbak Ali paşa merhumun zamanı sadaretinde hasıl olan ve neması badettahkik refolunmuşken badehu yine küşat olunmaları kangı tarihte olmuştur. Ve senevi işbu iki madenlerin darphanei âmireye faizi ve hasılâtı nedir gereği gibi tetkik olunarak baş muhasebe ve darphanei âmire kayıtlarından tashih ve takririniz ile ifade eyliyesis deyu. 15/S/1204

**

Baş muhasebe ve darphane arz defterlerinden kıyfiyeti derkenar oluna.

**

Bereketlu madenin küşadına dair kayıt bulunmamıştır.

**

Bozkır madenin bundan akdem ref'i mücerret fukarayı raiyet ve ahali memlekete maden vesilesiyle vaki olan taatdiyatın def'i maslahatına mebni olup ancak madeni mezkûr hini ref'indenberu hem

fukaraya ve hem canibi darphanei âmireye enfa olduğu bu def'a mahallinden ba arz ve mahzar inha ve darphanei âmire nazırı tarafından dahi ba takrir ifade ve işar olunmasından naşı mahallinden vurut eden arz ve mahzarın ve darphanei amire nazırının takriri mefahimi mazmunu kuyudu havi tahrir olunan takrir sadrazam tarafından atebey ulayı hüsrrevanelerine ledelarz filvaki madeni mezburun küşadı enfa ve zülümden himaye olmak muhtemel ise darphaneiâmire nazırı tarafından emin tayin olunması ve sadrazam tarafından bir mutemet adam tayini ve sahihen küşadı hususu tanzim ve tarafı hümayuna arz ve imaline mübaşeret olunmak mazmununda hattı hümayunu Şevket makrun sadir olmakla mucibince madeni mezburun küşadiyle imal ve idaresi hususunda fukaraya mucibi taaddi olmamak şartıyla emin nasbı ve sadrı azam tarafından mutemet adam tayini suretleri nazırı mumailayh ile müzakere ve iktizası üzere evamiri Şerife isdar olunmak için tanzim ve telhis olunmak babında beyaz üzerine sadir olan فرمانی âlişan mucibince nazırı mumailayhten istilâm olundukta madeni mezkûr fikarayı reiyeti

zülümü taaddiden himayet zımında eğerçi bundan akdem iradei aliyeye refolunmuş olup ancak hini ref'indenberu vülât ve mirimiran ve âyanlar taraflarından fukaraya vukubulan zülümü taaddiye bir türlü tabaver olamayup cümle terki evtan edecekleri nümayan ve madeni mezkûrun küşadı melûf olduğu cevru zulminden ref'ine bais olacağı cihetten fukaradan celbi mal sevdasıyla küşat olunmamak daiyesinde olduğu ve mali darphane olarak ehemmi zimmetlerinden olan on beş bin kuruş madeni mezbur küşat olmadıkça eda edemeyecekleri ve küşat olduğu surette zimmeti mezkûrelerin üç taksit ile edayamüteahhit oldukları varit olan arz ve mahzarlarından müsteban olmağla madeni mezkûrun kemakân küşat veimaline ruhsatı aliye erzan kılınacağından naşı madeni mezkûrun ref'inden mukaddem hasıl olan kurşunun darphanei âmireye irsal ve teslimi zımında Alaiye iskelesine nakli için iktiza eden ücreti nakliyesi Karaman eyaleti kazalarına tevzi ile eyaleti merkumeden senevi yetmiş, seksen kise akçe tahsil oluna gelüp bu husus fukaraya gadrü zülümü mucip olduğu madeni mezkûrde bundan

gayri zülümü müeddi halet olmadığı ecilden işbu mezalimin refü def'i vacibatı umurdan olmağla fimabait hasıl olan kurşunun sülüsünü madenciler mahallinde furuht edüp sülüsânını daphanei âmireye teslim için ücreti nakliyesi maden emini marifetiyle madenciyan taraflarından idare olunarak Alaiye iskelesine nakıl olunmak ve eyaleti merkume kazalarından ve sair ferdi vahitten bir akçe nakliye mutalebe olunmamak ve darphane verecekleri kurşunun beher kıyesinden fieti miriyei kadimesi filasıl maa nakliye sekizer buçuk para olup ancak nakliyesi fûruht edecekleri kurşundan madenciyanı merkum tarafından verilecek olduğuna binaen beher kıyesinde birer buçuk para tenziliyle canibi darphane yedişer para vermek ve madeni mezbure iktiza eden kömür ve kükür fiyatı sabıkası üzere icap bahaları ve cevher nakliyesi ve a-mele yevmiyesi öteden beri olageldiği veçhile maden emini marifetiyle madenciyan taraflarından bervechi peşin an nakdin eshabına tamamen eda ve bir akçeleri ketim olunmamak ve kurşun imali madenciyanı enfa olmak mülâbesesiyle kendi cer

ve nefileleri zımnında imal eyledikleri fırınları kurşuna hazırlanmayup (sarı lore) tabir olunur altun cevheri ve sair zer ve sim cevherleri taharri ve tecessüs ve mağaralar hafir ve ekser fırınlarda zer ve sim cevherleri imal olunmak ve madenciler nefileri mülâhazasıyle zer ve sim cevheri tecessüse rağbet olunmayup ekser fırınları kurşun imaline hasrederlerse tedip olunmak ve hasıl olan zer ve sim fiyeti sabıkası vechile fiyeti mezkûre ile darphaneye vcrilmek ve bir dirhem zer ve sim maden emini ve madenciyan dan her kim hafi ve aşikâr ahar mahalle furuht ve yahut bir tarikile telef ederlerse cezayi mayelikleri icra olunmak ve mal darphane olarak kazahayı merkume ahalileri zimmetlerinde olan salıfüz zikir on beş bin kurşun taahhütleri vechile maden eminine sermaye olmak üzere üç taksit eda eylemek ve edalarını müş'ir Deraliyeye ilâm olunmak ve maden emini olanlar merbut olan kazalara veçhen minelvücüh zülüm ve taaddiye cevaz vermeyüp sairlerin mezaliminden dahi himayet ve siyanet etmek ve merbut olan kazaların filasil cariyeye olan şurutu serbestileri yine kemakân mer'i olup

maden emininden maada vülât ve kükkâm ve mirimiran ve zabitan taraflarından kazahayı merkumeye bir vechile müdahale olunmamak şeraiti derç ve testir olunarak Bozkır ve Seydişehir ve Belviran kazaları yine kemafissabık berveçhi serbestiyet madeni mezkûre rabt ve ilkak ile küşat olunduğunu havi iktiza eden emri Şerif ile sair müteferriatından olan evamiri aliye nin isdar buyrulması ve kapuci başii mumailayh kârgüzar ve sadakat kâr ve bu makule umurda mütefennin ve zatında Afif ve perhizkâr ve müte deyyin ve işbu bastü beyan için şeraiti müstahseneyi icraya muktedir ve fukarayı reiyeti mezalimden himayet ve siyanete mükip ve kazahayı merkumenin imarlarına ve ahali ve sekenesinin refah hallerine sai olmakla madeni mezkûr emini nesp olunması ve madeni mezkûrun küşadı kazahayı merkume ahalilerinin girrihtar oldukları mezalimin ref'ini mucip olacağı cihetten cümlesi müteşekkik olacaklarını ve işbu şeraiti hasene icra olunduğu surette fukaraya sermutaaddi vukubulmayacağını tahkik ve tashih zımnında canibi sadrı azamiden bir mutemet kimesne emini mumailayh maiyetine terfikan

tayin ve madeni mezbura irsal ile tanzim olunmasını darphanei âmi re nazarı mumailayh ilâm etmekle şerefyaftei sudur olan hattı humayunu şevketmakrun ve sadir olan fermani âlişan ve ilâmı mucibince madeni mezkûrun emri idaresi kapucu başii mumailayhin uhtesine ihale birle ve berveçhi serbestiyet zapt ve idare birle madenciyan ahalisi zaleme ve cebabireden himayet ve siyanet olup umurlarına aharı karıştırılmayup hidematı madende istihtam eyleyerek mağaralar hafr ve cevahir ihraç ve imal ve külli yetli zer ve sim husule getirip hazineye rapt ve peyderpey Dersaadete irsal ve darphanei amireye teslim eylemek ve nazarı mumailayhin ilâmında munderiç şeraiti saire bilcümle mer'i ve muteber tutulmak üzere baş muhasebeye kaydolunup iktizasına göre evamiri Şerife tahrir ve darphanei âmi reye ilmü haberi ita olunması ifti harilü merai vel ekâbir (5) baş def tardar olan İsmail dame ulüvvühü telhis kılınmağla telhis mucibince amel olunmak ferman olmakla 14. M. 1204 tarihinde Karaman kazasına ve Bozkır ve Seydişehir ve Belviran kazalarının kuzat ve nuvabına ve bu

[5] bir kelime kuyamadım.

def'a Bozkır madenine maden emini nasp olunun dergâhi âli kapcu başlarından elhaç Hasan dame mecdühüye ve sair zabitan ve iş erlerine hitaben emri şerif verilmiştir (6) ferman devletlu, inayetlu Sultanım hazretlerininindir. 16 Muharrem 1204

**

Bozkır ve bereketlu madenlerinin mukaddema refileri mücerret fukarayı reiyete zulmü taaddinin def'i maslahatına mebni olup bereketlu madeni elyevm küşat (7) ve Bozkır madeninin ref'inden beru kazalar ayanları ve vülât ve mirmiran ve hükkâm ve zabitan taraflarından vukubulan zulmü taaddiyat bilânihaye olup fukaratabaver olamayacakları beyaniyle madeni mezbure merbut kazalar ahalileri biddefe'at müteaddid ilâmat ve mahzarlarıyla madeni mezburun kemakân küşat olunmasını istida eylediklerinden madeni mezbura filasil hasıl olan kurşunun darphanei âmi reye irsal ve teslimi zımnında Alaiye iskelesine nakli için Karaman eyaleti kazalarına tevdi ilese nevî yetmiş, seksen kese akçe ücretinakliye tahsil olunagelmek-

[6] Buradaki [Verilmiştir] kelimesini karine ile okudum. Çünkü aslında bozuktur.

[7] Bir kelime okunamamıştır.

tennaşı mucibi zulmolmakla fi-mabaat hasıl olan kurşunun sülüsünü madenciler mahallinde furuht ve sülüsânını maden emini marifetiyle ücreti nakliyesi madenciler tarafından eda olunarak iskelei mezbure naklonup eyaleti merkume kazalarından ve sair ferdi vahitten bir akça mütalebe olunmamak üzere nizam birle zulmü mezkûr eyaleti merkumeden defü refolanup bu veçhile madeni mezbûr küşat olunduğunu ve hini küşadından-beru hasıl olan kurşun darphaneyi amireye irsal ve teslim olunmayup elyevm madeni mezbûrda olmakla kurşundan ne miktar faiz olacağı elhaletü hazihi malûm olamayup lâkin madeni mezbûrun zer ve sim ve kurşundan darphaneyi amireye faide

ve nef'i derkâr olduğu malûmu devletleri buyrulduktâ oibapta emru ferman hazreti menlehül emirindir. 17/M/1204

Bereketlu madenin malikâne kaydı buluna.

Bu sualin cevabı siyakat yazısı ile şu şekilde derkenar edilmiştir:

(Mukatai madeni simi bereketli ve tevabiiha der livai Nigde Vacib an evveli Mart Kuruş

1200 Osman efendi ve Seyit Feyzul-lâh efendi sülüsân ve Ali efendi ve hafız Hasan efendi sülüs (beraveçhi malikâne Vacib dede) 11/Cemaziyelevvel/1200

İbrahim Hakkı Konyalı.

BÜYÜK TÜRK ÂLİMLERİNDEN

KONYALI ALÂEDDİN ALİ

İlmi yaşatan, ilim dünyasını aydınlatan, fakat geçmiş zamanın koyu karanlıkları altında ışıklarını bize, bu günkü nesle ulaştıran, Şamdan Mısır'a kadar zamanında ırfan ordusuna önderlik eden, Türk seciyesini yaşatan, dilini yayan büyük Türk bilgici „Konyalı Alâeddin Ali,, yi bu günkü nesle, o zamanın (Yaşadığı zamanın) ilim adamları dilinden büyüklüğünü göstermek isterim:

Bunun içinde „ان الحاح لا“ (1) nin.

[I] Kadîlkudat Şahabeddin ebüfazıl Ahmet bin Ali bin Mehmet bin Ali bin Ahmet „بن محمد الكاظمي القائل“ (773) yılında Mısır'da doğmuş, ilk tahsilini bitirdikten sonra Mekke'ye gelmiş, Mısır, Şam, Hicazın en yüksek âlimlerinden fıkıh, lügat, edep, aruz, maani, beyan okumuş, zamanının en kıymetli, en yüksek âlimi olmuş, Mısır diyarında

الدور الكائن في عين الماء الثامنة „(2) ve „

[21] sene kadılık etmiş, camii Amr ve Ezherde ders okutmuş, hatiplik etmiş, tasnifatla o derece uğraşmış ki tarih, tebakat, teracüm ve sair fenlerden [150] den fazla eser yazmış [852] de Kahirede vefat etmiştir. سر كس ٧٧ النير لمسوك

[2] İsminden de anlaşıldığı üzere sekizinci asırda yaşayan [Yanni 700—800] yılına kadar yaşayan alim ve büyüklerin, ileri gelenlerin hal tercemelerini bildirir. Yazma nüshası kütüphanelerimizde pek az bulunmaktadır. Beyazıt umumi kütüphane 1217 numarasında bir yazma nüshası vardır. 441 nci yaprağında Konyalı Alâeddin Alinin hal tercemesini yazmaktadır. Fakat bu eser 1349 hicret yılında Hindistanın hayderabadda [Mehisi dairetülmâarifülosmaniye] matbaasında, Diştan 15,5 X 24,5 içten 11 X 19 santim büyüklüğünde 21 satırlı, hurufat basması, 4 ciltolarak basılmıştır. Birinci

« اطلقات الشافعية الكبرى » (3) nin

(4) Adli kitaplarından alarak yazıyorum.

Babası, İsmail, dedesi Yusuf-tur. (668) hicret yılında Ana-dolunun Konya vilâyetinde doğ-muş, [693] de Dimışkı Şama gelmiş „ikbaliye,, medresesinde ders okutmuş, oradan Kahireye geçmiş „Saidüssüeda,, medresesi müderrisi olmuş. İbrahim bin

cilt[547] ikincicilt[458] üçüncü cilt[500] dördüncü cilt [505] sayıfalıktır. bir-inci cilt sonunda [24] sayıfada bir-birine aykırı nushaların muhtelif şe-killeri gösterilmekte, her cilt sonun-da yanlış cetvelleri ve her sayıfa altında diğer nushalardaki ibare de-gişiklikleri bildirilmektedir.

[3] Tacedbin abu Nasir Abdülva-hhabüssübeki [727] hicret yılında ka-hirede doğmuş, [739] da babasıyla Dimışka gelmiş, buraların en yüksek âlimlerinden okumuş, evvelâ babası-na vekâleten sonra asaleten kadı olmuş, bir çok kıymetli eserler yaz-mış büyük âlimler dendir [771] de vefat etmiştir.

سرس ١٠٠٢ من المحضره ١٠٥٠
الدور الكافه باسم عبد الوهاب

[4] Şafii fukahasının hal terceme-lerinden bahseder. İmamı Şafiiden başlayarak her yüz seneyi bir tabaka itibar ederek yedi tabakaya ayrıl-mıştır. Yazma ve basma nushaları çok bulunur.

Anberülmardinî (1) Ahmedübni Abdilvahidizzemlekânî (2) Ebülfazlıbnî asakir (3) Eberkohlî (4) Ömerübnilkavvas (5) İb-nülkayyimilcevziyeti

[1] Yehut İbrahim bin Ömerül mardinî sekizinci asrın Mısırdaki yük-sek âlimlerindendir.

فتح لدن أبو العباس أحمد بن محمد بن
عبد الكريم بن حاتم بن الزمكاني الانصاري
الشمسي «Zemlekân,, köyü-
ndendir. Mısırdaki en yüksek tabaka-da hadis âlimlerindendir. Kıymetli eserler yazmıştır. [699] da [54] ya-şında vefat etmiştir. طقات السبي ٥٠٢٥١

صلى الوصل ٢٤ ب
أبو الفضل اشرف أحمد بن هبة الله بن
أحمد بن الحسن بن هبة الله بن
الحسن بن علي بن هبة الله بن
Dimışk ahalisinden :
ilmü faziletle tanınmış, büyük ve meşhur âlimler yetiştiren bir aileden-dir. [699] da [93] yaşında vefat et-miştir. سلم الوصل ٢٩٢

أبو المظفر أحمد بن إسحاق الأرقطى [4]
İsfahanın [Bergûh] şehri dendir. Mı-sır diyarında hadis ilminde senet idi. Bir çok fenlerde anılmış âlimlerden-dir. [701] de hac için Mekkeye gel-diği zaman [87] yaşında vefat et-miştir. حسن المحضره في أخبار المصنف والقبائل ١٠١٧٧

[5] O zamanın belli başlı ileri gelen ilim, fazilet adamlarındandır.

(1) ddimyati (2)

(3) ve bunlar gibi büyüklerden hadis okumuş.

شمس الدين أبو عبد الله محمد بن محمد [1]
بن أبي بكر الدمشقي له ف من أبيه أبو جود
زياد الحارثي [691] de Dimışkıta doğmuş, ibni teymiye-den okumuş, islam ilimleri-nin her şubesinde şöhret kazanmış, tefsir, hadis, istinbat ilimlerinde yüksek âlimlerdendi. İbni teymiye-nin gidişinden ayrılmazdı. Bir çok def'alar imtihan ve isticvap edilmiş, ceza görmüş. hapsedilmiştir. Mute-addit def'alar haccetmiş, Mekkede mücavir kalmış, tavaf ve ibadettinin çokluğundan herkes hayret ederdi. Pek çok eserler yazmıştır. [751] de vefat etmiştir. سرس ٢٢٢ الد والكانه
باسم محمد بن أبي بكر بقية لوماه ٢٥١

عبد المؤمن بن خلف بن أبي الحسن [2]
بن شرف لدن بن الحضرم بن موسى التتوي
الحافظ شرف لدن الدمشقي

Mısırdaki Dimyatın [Tune] köyünden-dir. [613] yılında doğmuş, yüksek hadis ve tefsir âlimlerindendir. Bir çok fenlerde tanınmış şahsiyetlerden-dir. [705] te Kahirede vefat etmiştir.

طقات السبي ٦١٣٢ حسن المحضره ١٠١٦٢
تقى لدن محمد بن علي بن وهب بن [3]

طابع بن أبي الطاعة القشيري بن دتيمر المصنف
zamanının kıymetli, namlı Şafii â-limlerindendir. İlim, fazilet ve eser-leri tabakatüşşafiiyede yazılıdır. [625] hicret yılında doğmuş, [702] de vefat etmiştir. طبقات السبي ٦١٢

(4) ye her zaman devam ederdi.

den usul okudu. 'Tefsir' fıkıh usul tasavvufta pek yükselmiş, ün kazanmıştı. Sabah namazını ce-maatle kılar, sonra öğleye ka-dar ders ve sair işlerle meşgul olur. Öğle namazını kılıp evinde yemeğini yedikten sonra ikindi-ye kadar (Bir ahbabını ziyaret, bir hastayı dolaşmak, bir kimse-ye yardım etmek, mektup yaz-mak, hoş geldine gitmek, kahır-lilere teselli vermek...) gibi lâzım-gelen yerlere gider. İkinci ze-manı buralardan döner (Hanı-kah) tekke ve zaviyesine çeki-lüb akşama kadar zikir, fikir ile meşgul olurdu. Mısırdaki „Şe-refiye,, medresesine müderris olduğu zaman oraya gitti. Ve nzun zaman orada kaldı. Sabah namazından sonra öğleye kadar ders okutur, bir çok fenleri oku-mak öğrenmek için her taraf-

أبو المظفر محمد بن أبي الحسن بن [4]
محمد الملقب بشمس الدين بن شهاب لدن لالحج

Şiraz taraflarında (İç) şehri dendir. Zamanının tanınmış, namlı ilim adam-larındandır. Süleymaniye kütüphanesi yeni cami 231 numarada بحفة لفقير لي
صاحب السمر () adlı bir eseri vardır.

binin üzerine (İhni Dakikilid):

"Bu kitabın sahibi filan ile mübahase ve münazarada bulundum. Onu (fazıl) sıfatını takınmağa hakkıyla lâyük buldum."

[1] deye yazmıştır.

İbni tıgrıl, ibni kesir, ezzehebi [2] gibi büyükler kendisinden hadis tahriç ve rivayet etmişlerdir.

Konyalı Alâeddin Ali:

"Sultan bana dımışk kadılığı vermeye beni utandırdı. Halbuki beni bir gün için kahi-re kadısı yapsaydı bundan istifa ederdim," derdi.

Sonra dımışk kadılığını kabul etmemek istediysede (Sultan), bu sözlerinden için istifa-

Bu [Muhtasar]; edibane, âlimane ve san'atkarane yazılmış olduğundan bunun üzerine bir çok büyük, yüksek âlimler tarafından [50] kadar şerh, haşiye, muhtasar, manzume, talika yazılmıştır. İşte bu şerhlerden birde Konyalı Alâeddin Alinin yazdığı şerhtir. Bu şerh hakkında Keşfuzzunun [Bu şerh, muhtasar İbni hacib]in şerhlerinin en güzellerindendir. demektedir. Keşfuzzunun 2/540

[1] «باحث صاحب هذا الكتاب فلا فوجده»
إطاق عليه اسم لفاضل

[2] Her üçü de sekizinci asrın yüksek âlimlerinden, tanınmış simalarından, büyük ve kıymetli tarihçilerindendir.

sını kabul etmedi.

Konyalı Alâeddin Ali:

(Vahdeti vücud) a zahip olanları reddettiği kalde Muhyiddin ibnilarabiye sevgi beslerdi. Ebuhüreyrenin (من عابى لى) hadisini açık bir surette izah ve takrir eder.

Sözün- (كأنه سمع لى إسمع) den maksat ne olduğunda pek açık ve tafsîlâtı bir surette bildirirdi.

Konyalı:

Süunete aykırı kitabların sözlerini alır, kendi yazısıyla yazar ve fenalığı, fenalık için değil sakınmak için belledim.

Çünkü iyiliği fenalıktan ayırmayanlar fenaliğe düşerler derdi.

(Şeyh Takiyeddin ibni Teymiye) (3) yi bir çok şeyler tahtia ettiği, (Yanlı ş saydı-

[3] (611) de doğmuş küçük lüğünde anasıyle Dımışka gelmiş, Arapça ilimleri öğrenmiş, yirmi yaşından evvel müftilik, müderrislik etmiş, bir çok risale ve kitablar yazmış [53] kadar eseri basılmıştır. Bazı ifadelerinden dolayı Mısır'a götürülmüş, Mısır kal'asında bir müddet hapsedilmiş, sonra Şama getirilmiş [728] de orada vefat etmiştir.

مرکس ٥٥ فوت لوفات ١٠٥٣ المذرر الکاتب

٣١

ğı) ve ona muhalefet ettiği halde şahsına karşı saygı gösterirdi. Onu müdafaa ederdi.

Hükümdar (Nasır). Alâeddin Aliye:

"Şama gittiğin zaman (Naibe) ibni Teymiyeyi mahpustan çıkarmasını söyle," demesi üzerine Konyalı:

"Yahud (1) ibni Teymiye ne için hapsedilmiştir," deye sorunca Sultan: "bazı fetvalarından dolayı " demiş, Konyalı da:

"Eğer bu fetvalarından döne-nerse onu biz de mahpustan çıkarırız," demiştir.

İbni Teymiyenin fetvalarından döneceği, sözünü geri alacağı, kanaatının aksini söyleyeceği mümkün olmadığından (Konyalı) nın bu cevabı ibni Teymiyenin ölünceye kadar mahpusta kalmasına sebep olmuştur denilmektedir.

Zehebi diyor ki: bnna ibni kezir şöyle söyledi:

(Mizzî) (2) ile beraber Kon-

[1] O zaman Türk hükümdarlarına karşı kullanılan saygı sözlerindendir.

[2] [654] te Halebde doğmuş. Dımışk tarafında [Mizze] köyüne nisbet edilmektedir. Zamanında Hadis isminde reis idi. Bir çok büyük ve tanınmış âlimler kendisinden okumuştur. [742] de Yaşında Dımışkta vefat etmiştir. ٣٠٠ - لم لوسول ٣٦٧

yalının yanında bulunuyorduk. Muhyiddinibnilarabinin füsusun-dan söz açıldı.

Konyalı: "bunada „küfür,, ve Sdalâl "bulunan,, sözler vardır. "Demesi üzerine oradakilerden,, bazıları:

"Efendimiz, bu sözleri tevil buyuramazlarmı?," deyince Konyalı:

"Hayır, ancak masumun kelâmı tevil olunur," dedi.

Yene Zehebi hikâye ediyor: Emünüddinülvanî şöyle söyledi: Konyalı Alâeddin Ali,,ben bilgili insanları severim. Hadis âlimlerini daha çok severim dedi.

İbni kayyumülcevziye, kal) eden (mahpustan çıktıktan sonra Konyalıya geldi. Konyalı buna güler yüz gösterdi, ikram etti. Mübahaselerini öger ve sena ederdi. "İbni cümle,, de yanlarına geldi. İbni Kayyumun bilgi ve ehliyetinin o derece yüksek olmadığını söyledi.

Konyalı: Türkçe olarak: "bu, şeyh Takiyeddin ibni Tilmienin sözlerini anlayamaz "Dedi (1)

[1] Konyalı Alâeddin Alinin [Lûgat] dil bilgîlerinden olduğunu öğrendik. İşte bu vak'a da bize anlatıyor ki: bu âlimler gittikleri yerlerde ilim ile beraber dillerini de

Esnevi tabakatında Konyalı hakkında şöyle malûmat vermektedir:

Konyalı, Şam ve Mısır tarafını siyanet ve riyasetle doludurdu. Şan ve şöhreti pek yüksek idi. Zamanının bilgiçlerinden hiç biri ilmine yaklaşılamaz, varamazdı.

Güzel amelli, çok merhametli. iyilik sever, yardım etmekte devam eder, dili temiz, kalbi temiz, heybetli, vakarlı idi.

Gördüğümüz bilgeçlerin en değerlisi, en yüksek malûmatlısı idi. Hususiyle akli ilimlerde, (Lûgat) dil iliminde bilgili ve akıllı insanlar içinde öğrenişine az rast gelinir kimselerden idi.

(700) de Mısır gelmiş, Mısır yaparlardı, Dımeşk hatiplerinden [İbni Cümle] de bunu anıyordu. Maksatlarını orada onlara sezdirmeden Türkçe konuşarak anlaşmışlardır.

[2] القاضي جمال الدين ابو محمد عبد الرحمن بن الحسن الاموي لا في الشافعي : [704]

te [Esna şehrinde doğmuş, [21] yaşında Mısır gelmiş, Konyalı Alâeddin Ali gibi büyüklerden okumuş, müderrislik ve müftilik etmiş, ömrünü ders okutmak ve kitap yazmakla geçirmiş, bir çok eserler yazmış, [772] de Kahirede vefat etmiştir.

سركس ٤٤٥ بقية لواء ٣٠٤ حسن محاضره
١٠٣٠٦ الدار الكامنة (عبد الرحيم بن محمد)

١٠٣٠٦

ülemasının pek çoğu bundan istifade etmiş olduğundan bunu takdir eder ve beraberinde bulunurdu.

Fakat Mısırın ileri gelenlerinden Konyalıyı çekemeyenlerin bir kısmı garezkârlık ederek Konyalıyı Mısırdan uzaklaştırmak için bir hile kurdular ve Sultana gidip Konyalının Şam kadılığına yollanmasının memleket hesabına güzelliğinden, faydalarından bahsettiler, Sultanı kandırdılar. (Kadı Celâeddinnülkazvinî) nin Mısır kadılığına tayini üzerine Sultan Konyalıya özür diliyerek Şam kadılığı ile kendisini taltif etmek istediğini bildirdi. Konyalı:

„Uzun yolculuğa dayanamayacak çocukları olduğumu ileri ve kadılığı almamak istediysede Sultan ellerini açarak:

„Ben onları Şama kadar ellerim üstünde götürürüm.,,deyince Konyalı da Şam kadılığını kabul etti.

(727) Zilkadesinde Şama geldi. İki sene kadılık ettikten sonra 14 Zilkade 729 da Şamda on bir gün hastalıktan sonra vefat etti.

لدر لكانه هند با-اسى ٣٠٣٤ يارما نسجهسى
وق ٤٤١

١٠٣٠٦

[689] — [749] yılları Hukukçuların dan, tarihçilerinden, edip ve şairlerinden [İbnülverdi], Konyalı Alâeddin Ali hakkında:

[Bulunduğun zamanda,,mütevazi,, onursuz bir bilgiç hatırlamak istersen Konyalı ile başla: Çünkü bu, kadı, bilgiçler başkanı olduğu halde tasavvuftan ayrılmadı. Her taraftan kendisine karşı saygı, hürmet ve tazim yükseldikçe o da [Tevazuu] onursuzluğu arttırırdı. İşte Kâmil insan böyle olur] derdi.

Eddürerülkâmineden

“Taceddinilsübeki,, tabakatında Konyalı Alâeddin Ali hakkında şu suretle lisan kullanmaktadır:

“Kadilkuzat,, „Şeyhuşşuyûh,, Alâeddi nülkunevi,, :

Dımeşk diyarına gelmiş, Burada (yokarıda adlarını yazdığımız) âlimlerden hadis okumuş, Şamdan Mısır kadar bütün halk, dersine, ilmine koşardı. Namü şanı temiz, ilim çok, ifadesi açık idi. [1] كمال الدين - عفر لاد كتاب ليدرا السافر [1] فوى
inde (2) Konyalı hakkın-
da:

(Konyalı, tefsirde (Bir zemahşeri), tasavvufta (bir cüneyd ve sırrı), kelâmda (bir ipni Fev-

[1] [Udku] Mısırın [Esval] ve [esta] şehirleri arasında bir şehrin adıdır.

[2] Yedinci asrın ileri gelenlerinin hal tercemelerini bildirir.

rek ve bir Ebüttayyip), Cedel ve hilafta (bir Nesefî ve bir umeydi), mantıkta (bir huncî ve bir ebheri) dir. (3)

30 seneye yakın bir zaman Kahirede bulunmuş, irfan ordusuna, maarif ehline abı hayat gibi olan dersleriyle, ifadeleriyle hayat saçmıştır.) demektedir. ilim, fazilet erbabını pek güzel takdir eden büyük âlim (İbnî Dakikulid): bu meziyetleri her kese vermekte çok kıskançlık ederken Konyalıyı güzel takdir ederek, ona büyük bir paye, bir mevki vererek: “hakkiyle - fazıl - sıfatını taşıyan bir kimse varsa o da Konyalıdır.,, Derdi.

Konyalı Dımeşkda (İkbaliye) medresesinde ders okuttu, sonra Kahireye geldi, izzeti nefsinin muhafaza ederdi. (Şerefiye) müderrisliğine ve (hanikâh selâhiye) şeyhliğine tayin edilinceye kadar pek fakir yaşardı. Bir çok kıymetli, faydalı eserler yazdı. (727) de Şam kadılığına tayin edildi. İki sene kadar kadılıkta bulundu. (729 da 62 yaşında ve-

(3) Buraya kadar adları geçen büyük bilgiçler, o fenlerin bütün inceliklerini bilen ve meydana koyan ve fenleri arkadakilere tattıran ünlü, namlı kimselerdir.

fat etti. ٦٠١٥ طبقات السبكي

Hamiş;

Bayezit umumî kütüphane 1217 numarada bulunan yazma nusha:

Dıştan (17,4 X 25 ,6) içten (13,5X20) santim büyüklüğünde (29) satırlı, Arap neshi yazısıyla yazılmış, bütün isimler kırmızı ile yazılarak ayrılmış başlıksız, cetvelsiz, esmer beyaz, kalın kâğıtlı, miklepli cilt üstü ve köşeleri Arap işi istampa, içi

ve dışı kahve rengi meşin ciltli, 437 yapraklıdır.

yazıldığı tarih ve yazan kâtibin ismi yoktur.

Zahriyesinde iki temellük kaydı vardır. Bunlardan biri (966) tarihini taşımakta olduğu ihtimali vardır. Tarih gözle okunamamaktadır. Bu bakımdan kitap (950) yıllarında yazılmış bir eserdir.

Sonunda iki (mütalaa) kaydı vardır.

Cavat Çelebi oğlu

CEHİLMİ, TECAHÜLMÜ?

H. F E H M İ T U R G A L

*İslâmiyetin zuharunda Hititler
Hatayda sakindiler.*

Hatay davasındaki kuvvetli delil ve haklarımızı cerh ve inkâr maksadile Süryede basdırılmış dört broşürden iki numaralılarındaki (Alevîler halis Araplardır) başlıklı parçayı diğerlerindeki muğalataların bir hülâsası olduğunu gördük hülâsatan aşağıya aldığım bu yazının ilimi mahiyetini inceleyerek hakikati bu vesile ilede gerek broşür sahiplerini ve gerek bu hakikatleri görmemiş ve işitmemiş olanlara izah edeceğim.

Alevîler asil Araplardır serlevhali kısmın hülâsası:

Alevîler Hemedaninin sıfatı ceziretülarap adlı eserinde bahsı geçen Behra adındaki Kahtan Araplarıdır. diğer Tenuh, Selim, Gassan gibi islâmdan evvel Şama gelipyer-

leşmişler, bir kolları Adana ve Mersine erişmiştir. Hiç bir Arap, hiç bir Frenk, hatta hiç bir Türk tarihçisi Alevîlerin Sultan Selim gelmezden önce Türkçe söylemiş olduklarını iddia etmemiştir. Türklerin Hititlerle asla münasebeti yoktur. Sultan Selim Şamı istilâ edince getirilmeğe başlanan ve halefleri tarafından ve apşalar tarafından devam edilen nakillerle doksan bin çadırılık bir Türkmen gurubu Şama yerleştirildi. Bunlar Türklüğü ve Türk dilini takviye edecekler, Araplığa ve Arap diline tahakküm eyleyeceklerdi. Mağlûp milletler lisanlarını unutmuş olsalardı bu halin en bariz bir sahası Polonya olurdu. Üç büyük devletin idaresinde asırlarca kaldıkları halde dillerinden bir zerresini gaip etmediler. Alevî-

ler diğer imamiye firkaları gibi şii ve Ceferidirler. Cehalet saikası ile aralarında ifrata düşenler varsa talim ve terbiye neticesinde dini aslılarına ve kavmi aslılarına rucu etmektedirler. Aleviler Hititlerden önce vardı ve Arapca konuşurlardı. Türkler Hititlerin ensali olamaz, ne dilleri, ne menşeleri, ne de sima ve elbiseleri buna müsait değildir. Bugünkü Türklerin cetleri olup Asyayı vustada yaşayan Moğullarla Garbî Asyadaki Hititler arasındaki ayrılık mesafesi Şark ile Garp arasındaki mesafe kadar uzak ve uzundur. Türkler medeniyeti İslâmiyeyi, bütün şark medeniyetini mahveden Moğullarla iftihar etmektedirler. Bugün hiç bir varlığı kalmamış olan Hititler, On beş asır önce Anadolu ortasında ve Suriyenin Şimalinde büyük devlet kurdukları Kargamış ve Kadeşdeki eserleriyle sabittir. Bugün hiç bir müverrih onların hakikî menşelerini kat'î bir surette tayin ve tesbit edememektedir. Asuriler ve Fir'avunlarla yaptıkları uzun mücadeleler neticesinde mahvolup gitmişler bugün için millî varlıkları hakkında hiç bir mevcudiyet, unsuri bir varlık bırakmamışlardır. Kafkasyalı ve

Araratlı iki milletin Hititlere nisbet iddia etmeleri biraz su götürür çünkü birisi Araratlı diğeri de Kafkasyalıdır. Hititlerin Türkistandan geldiklerine dair bir malumat bulunmadığı gibi Hititlerin Kargamışta ve Kadeşde ve sair yerlerde görülen eşkâllerile Türklerin hiç bir benzeşi yoktur. Asıl tuhafı Bayır ve Bucak nahiyeleri Türkmenlerinin asıl ve menşeleri hakkındaki tecahüllerle Hitilere mensubiyet dava etmeleridir. Ve Hitit bakayası oldukları zum edilen Alevilerle karabet tasavvur etmeleridir?

Bu Türkmenlerin aslan Arap olan Alevilerle ne hesap ve nede mezhepce münasebetleri yoktur. Bazı yerlerin ve kabilelerin Türk adı taşıması o yerlerin o kabilelerin Türk olduğunu gösteremez meselâ Hisnulekrâp da bu gün Çerkesler sakindir. Adı Kürt kalesidir diye bu günkü sakinlerine Kürt demek muvafık olur mu? Tarihin istihzasına bakılırsa dilini Arap milliyetini temsil için getirilen bu Türkmenler bu gün diğer araplardan tefrik edilmeyecek bir hale gelmişlerdir. Millî taassup davası

güdenlerinin ağızlarında bile bir kaç rekik çümleden başka Türkçe kalmamıştır. Şurasını da munsıf Türk alimleri inkâr edemezler ki Arap medeniyet ve hürriyeti sayesinde bu Türkmen kavimlerinde diğer Alevi hemşehrileri gibi güzel ve iyi bir hayat geçirmektedir,

Cevabımıza başlıyoruz.

Sürye ve şimali Süryenin eski simasını görmek ve göstermekte kullanılacak en doğru tenvir vasıtası İslâm tarihidir, Bilhassa İslâm tarihinin futuhuşam başlığı ile anılan ve yüzlerce şekilde yazılmış olan bu tarih gümleri bu hareketleri adım adım takip etmektedir.

İlkönce İslâmın zuhuru sıralarındaki Sürrü hududunu görelim. Taberî derki: Ebubekir Şam kıt'asını fethetmeyece her küreye birer emir gönderdi. Humus küresine Ebubeyde Bincerrahı, Dımışık küresine Yezit ibn Ebisüfyânı, Ürdün küresine Şarahl bin Haseneyi, Filistin küresine Amir ibniası ve Alkamebin Mehemedi (yahut Ahmet) gönderdi. İbnişahna tarihine bu parçayı naklederek derki bu tayin ve taksim Şam ülkesinin Rumlar zamanındaki taksimatının bu dört küreden ibaret olduğuna

kat'î bir delil teşkil eder.

Yazacağımız bu hakikatleri Araba atfetmekten ziyade mutlak olarak islâmiyete atfememiz daha doğrudur. Çünkü islâmiyetin birinci asrı ortasında bile İslâm varlığının manevî efendiliği Araptan başkalarının elinde olduğunu yine bize bu tarih göstermektedir. Yetmiş ciltlik Şam tarihi yazmış olan İbni asakir tarihinin altıncı cildinde Mehemmedler bahsine bu hakikati şöyle tesbit eder. Derki:

Mehemmed, bin selim, bin Şihabüzzühri demiş ki ben seferden dönüp Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervan'ı huzuruna gelmiştim. Bana hitaben nereden geliyorsun ya Zühri diye sordu. Bende Mekkededen geliyorum cevabını verdim. Bunun üzerine oradan çıktığın zaman halkın efendisi ve Seyyidi olarak kimi bıraktın dedi. Ben de cevaben Atabin Ebirabahı bıraktım dedim. Gene sordu bu zat arap mıdır Mevaliden midir dedi. Mevaliden dir cevabını verdim. Öyle ise nasıl ifındı oluyor diye sordu. Diyanet ve rivayetle yani [ilim ve amelle] cevabını verdim. Bunun üzerine Abdülmelik diyanet ve rivayet-

efendi olmağa liyaket verir dedi. Bundan sonra yine sordu Yemenliler kimi manen efendi tanıyorlar dedi. Cevaben Tavusbin keysanı dedim. Araptanmıdır mevalidenmidir? dedi. Mevaliden dedim. Ve atanın kullandığı vasıtalarla efendiliğe liyakat kazandığını anlattım haklısın dedi. Sırasile sormağa devam eyledi. Mısırın manevi efendisi kim dedi. Yezidibni habip dedim. Arapdan mı mevalidenmi? dedi Mevaliden dedim

Şama kim efendilik ediyor dedi. Mekhul dedim. Arapdan mı mavaliden mi dedi. Huzeyil den bir kndının nebeli bir azad lısı dedim. Cezirenin efendisini sordu. Meymun binmehran dedim Arapmı mevalidenmi? dedi mevaliden dedim. Horasanın efendisi kim dedi. Dâhhak binmüza him dedim. Arapmı mevaliden mi dedi. Mevaliden dedim. Mı sırlıların efendisi kim dedi. Hasanbin Ebilhasan dedim. Arap danmı mevalidenmi dedi. Mevaliden dedim. Kufe ahalisinin Seyit ve efendisi kimdir diyince İbrahimi nehaı olduğunu söyledim. Arabdan mı mevaliden mi dedi. Araptır cevabını verdim. Bunun üzerine Abdülmelik hay Allah cezanı versin beni patlatacağın dedi ve ilâve etti.

Mevali Araba hakim ve Seyyit olacakfır hatta onlar menberlerde hitabet eyeyecekler Araplar menberin altında ve aşağısında kalacaklar dedi.

Vaziyet yalnız manen böyle değildi. Maddetende iş değişiyordu. Lübnanın, Amanosun, Somakın içerlerine çekilmiş olan bir kısım yerliler silâhlarını kullanmağa başlamışlardır. Hititlerin dünyada izcri ve ses ieri tamamen yok olduğunu ile ri sürerek nasıl oluyorda ncsil leri kesilen ve nereden geldikleri tarihçilerce bile kat'i surette tesbit edilemeyen bu kavim ile Orta Asyalı Türkler aynı nesilden oluyor gibi gendilerince gayet kuvvetli ve mülzim bir sual irat ediyorlar. Gerek Beni İsrail hükümdarları tarihlerine konulan haritalara ve gerek Avrupada basılan Maspero tarihi gibi eski milletler tarihine bitştirilmiş haritalara baktığımız zaman Süryenin Şimalinde Lukam ismini alan Lübnan üzerinde Gargarum diye bir şehir göze çarpar işte bn şebir Arap ve İslâm harekâti sırasında aynı isimle yaşıyordu. Araplar lisanlarının icabı olarak Sangar ke limesini sancar haline koyduğu gibi Gargaromayıda Carcaruma haline sokmuş ve sekenesine

ceracime demiştir. Demek oluyorki İslâmiyet geldiği zaman Asurilerin bilâdihati dedikleri Hatayda Hititler yaşıyordu. Bu Hiti kavimi hakkında İslâm kaynakları oldukça malûmat vermektedir.

Tarihi kâmilde ibni esir onbeşinci hicret yılı vak'aları arasında şöyle söyleyör: Lukam dağında cerceruma denilen bir medine vardı ahalisine ceracime denirdi. Habip bin mesleme Antakyadan oraya giderek müslimanlara yardım etmeleri şartıyla orasını barışla fetheyledi.

Yakutu hamevi Mucemül bülâdanında daha geniş malûmat vererek diyorki bu şehre curcuma derler ehalisine ceracime denir. Şam hududunda Lukam dağında zaç madeni yanında payas ile buka arasında ve Antakya yakınındadır. Bu kavim islâmın iptidasında nefislerinden korkarak müslimanları kuşkulandırmadılar. Ebu ubeyde, Habib bin meslemeyi Antakya üzerine vali tayin edince cercime ile bazı şartlar dahilinde musalâha yaptı. Şöyle ki: Lukam dağı üzerinde Rumlar aleyhine ve müslimanlar lehine gözcülük edecekler orada İslâm için müstahkem bir mevki teşkil eyleyecekler, bilmukabele kendilerinden Cizye isten-

miyecek müslimanlarla birlikte düşmanla harbeylediklerinde ellerine geçecek ganime kendileaine terk edilecekti. Şehirlerinde bulunan tacirler, Ameleler ve köylerinde oturan nabatlar onlara tedaan aynı şerait dahilinde sulhden istifade ettiler. Bu tabilere araplar revadif adını veriyorlardı. Bu tesmiyenin sebebi olarktabilerin kendilerinden gayri olması sebep gösteriliyordu. Ve yahutta müslimanlarla birlikte Lukanlılar harbe giderken bu tabileri atlarının arkasında harp mahalline getirdiklerinden dolayı bu lâkabı alınıyorlar. Gargarum halkı müslimanlara karşı bazan mustakim ve bazende münharif hareket eylediler. Bazan bizanslılarla haberleşerek mektuplaşarak onları İslâm aleyhine tahrik ederlerdi. Abdülmelik bin mervan, Müsip ile çarpıştığı sırada Gargarumlular bizâns imparatoru ile birleşerek Suryeye dahil olmuşlardır. Şunuda söylemek lâzımdır ki gerek Emeviler ve gerek Abbasiler devrinde müslimanlar kendilerinden bir takım harplerde istiane eylemişler ve onlarda icabet eylemişlerdi. O yüzen kendileride pek çok istifade eylemişlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz haritalara dikkatle

bakanlar o haritalar üzerinde bu gün zeytin dediğimiz yerde kumanları daha Şimali şarkide kumukları görür gerek kumunlar gerek kumuklar her ikisinde Türk milletine mensup iki büyük bu dundur. Kumukların torunları aynı adla bu gün Kafkasyada yaşamaktadırlar. Romalılar Kumanların yaşadığı ve hükûmet sürdüğü bu sahaya Komağene dediler.

Arabların ceracime dediği gargarum ahalisinin Hititlerden olduğunu ilk defa ben gördüm sanıyorum. Bu yazıları yazarken müttali olduğum bir esere göre ben den çok evvel meselenin rohu keşf ve tetkik edilmiştir. Eser 1914 senesinde Berutde basılmıştır. Arapça olan eserin adı

(تشرح لأبصار في ما تحتويه من الآثار)

dır. Eser ilk önce şark mecellesinde tefrika edilmiş ikinci defa olarak kitap şeklinde bastırılmıştır. Ebhanrı tarafından telif edilmiş olan bu eser de ceracimi için hususî bir fasıl ayrılmıştır.

Ebhanrı şöyle söylüyor: Tarih bize bildirmiştir ki, Kablemilâd dokuzuncu asırda Süryenin şimali garbisinde Cürcümü denilen bir hükûmet vardır. Daha doğrusu munkarız Hitit

devletinin bakayasından bulunan bir kısım yine o devlete ait bir kısım arazi üzerinde devam ediyordu. Bunların Arami olmadıklarını kat'i olarak biliniyor. Çünkü Arami nüfusunun bunların bulunduğu dağa kadar ulaşmadığı malûmdur. Ceracime ismi Asur kitabilerinde geçmektedir. Dedikten sonra Ebhanrı İslâm mehaazlerinin en esgilerinden sayılan Fütuhülbüldandan ibniesirin nakletmiş olduğu parçayı zikrediyor ve bundan sonra Ebhanrı kendisinden şunları ilâye ediyor, Fütuhülbüldanın şu ifadesinden anlaşıldığına göre Ceracime Asur kitabelerinde zikri geçmiş olan mevkileri bu günlerde yani İslâmın birinci asır ortalarında muhafaza edemiyerek Lükâm dağına inhisar etmekte bulunmuşlardır. Lükâm dağı Elma dağı dediğimizdir. Piyas ile Karasu arasında kâindir.

İslâmın bu ilk hareketleri sırasında işgal edilen Kuris' Tuvanna vesair şehirlerde Hitit şehirleri idi. Broşürlerde geçen şu dava yani Aleviler Hititlerden çok önce buralarda oturuyorlar ve Arapça konuşuyorlardı. Denmesi bize hiçde lüzumu yokken şu satırları yazdırıyor.

Arap adı ve Arap dili bu yerlerde işitilmiyorken Aleviler birer Hitit aşiretine mensup oldukları halde buralarda sakin diler. Onların gayeleri Alevilik ve gayri Alevilik değildi kendi hürriyetlerini tahdit eden iktidar mevkiini kendilerine daha müsait ellere geçirmek için İslâm içindeki ihtiraslara yardım ediyorlardı. Nasıl ki hazreti Ali ile Muaviye arasında cereyan edan savaşta Humuslular Muaviye tarafında bulunuyorlardı. Muaviyeyi Hazreti Ali aleyhine tahrik edenlerin başında idiler. Bu savaşlardan sonra Humuslular Emeviler aleyhine harekete başladılar Çünkü Emevilerin İslâmiyete inzımam eden asabiye ti milliyeleri yerli ahali üzerinde daha ağır basmağa başlamıştı. Ali aleyhinde çalışmış olan bu halk bu defa Emeviler aleyhine çalışan gizli hareketlere muzahir olmuşlar ve hatta Aliyi Hitit kırılları gibi ilâhlaştırdılar. Bunlar bugünde oralarda sakin bulunmaktadırlar Broşür sahiplerinin zannettikleri gibi bu halk Yemenden göçerek gelmiş seyyar Behra kabilesi efradı değil uzun zamanlardan beri şehir ve köylerde sakin Hititlerdi. Gargarlar nasıl Lukam dağında göründülerse bir Hitit

merkezi olan kadeşin yani başındaki Humusta da eski Kadeşlilerin torunları oturuyordu. İbn i ş a h n a n i n H a l e p tarihini tahşiye ederek 1909 da Beyrutda tabettiren Yusuf bin Serkis eddimuşki bu kitapda Halep kelimesini soğuk ve uzak iştikaklarla Araplaştırmak isteyenlere şu malûmatı vermek tedir!

Mısır hükümdarı ikinci Ram sesin Karnak mabedi duvarlarına hâk ettirdiği malûmata göre Halep eski zamanlarda Hititlere tâbi küçük bir yerdi. Hititlerin merkezi Hmnus ile sınırdas olan Kadeş şehri idi. O zamanlar değil hatta Silifkoslar ve Rum Kayserleri zamanlarında orada Arap dilinin eseri bile yoktu.

Evet biz yine bu kaynaklara bakarak hakikati itiraf ediyoruz ki İslâm futuhatı sırasında Suryenin ötesinde berisinde seyyar bir halde dolaşan ve hatta Hiristiyanlığı kabul etmiş bulunan bir takım kabileler vardı. Gassan, Tenuh, Selim, İyat gibi. Hatta bunlar Arab ordu sunun ilerlemesi üzerine Bizans limparatoruna iltihak için Bug ras derbendinden geçerek Bizansa dahil oldular. Meysire bin Mesrur ilk defa olarak Buras

derbendinden bizansa dahil olmuştur. Bu kabilelere yanlarında bir çok Rumlar olduğu halde rasgeldi. Harbederek bir çok zayıat verdirdi. Kalanlar ileriye yürüdüler bütün fütühuşşamdan bahseden Arapça tarihlerin söylediğine göre Hazreti Ömer İmparator'dan bu kabilelerin iadesini istemiş iade edilmediği taktirde beri tarafta kalan bütün Rumları ihraç edeceğini tehdit makamında söylemişti. İmparator göcebeleri iade eyledi. Bu kabilelerin ahvali hakkında Arap muhazarat kitaplarında bir çok şiirler rivayetler ve hikâyeler nakledilmektedir. Bu satırlara göre Suryedeki Hristiyanlar aslan Arapdıkları diye bröşürlerde geçen iddiaların Aleviler aslan Araptırlar sözü kadar doğru olması lâzım gelir Behrani veya Behravi diye Suryelilerden lâkap alanlar görülmediği halde irhayınan edarek böyle bir kabilenin Humus ile Akdeniz arasında sakin olduğunu ve hatta bunların Alevi olduklarını kabul edelim Bugün bahrisefide muvazi olarak uzanan bu saha üzerinde İsmailiyler var, Nuseyriler var, Dürziler var, Mütevaliler var, kendi iddialarına göre hristiyanlarda arap olduğuna binaen

Maruniler Ortodokslar ve Sürya niler var.

Ceffel kalem aleviler Beni Kahtandan ve Yemen muhacirlerinden halis arapdıkları deyip geçmekle bütün tarihi silip süpürmek kolay bir şey de kildir.

Böyle bir takım münferit ve mahdut kayıtlara sarılmak istemiş olsak lehimizde şayanı hayret bir takım mebahis yazabiliriz. Bunlardan bir örnek alıyorum. Mucemülbüldan Cilt 3 Sahife 565 Londra basması Şam ülkesine temamilen eski zamanlarda Turya denilirdi, Ve bu tur ismi İsmail aleyhisselamın oğlu Baturun İsminden alınmıştı.

Teleffuzu sakil olduğundan baturya denilmek lâzım gelirken Turya denmiştir. Bunun hakkındaki delilimiz Kur'an vezninde olan Tur'an maddesinde ve bu kitapda geçmiştir. Ehli siyerin rivayetine göre batur bin İsmail bin İbrahim isminin buraya verilmesi Baturun orada uzun müddet hükümdarlık eylemesinden ileri gelmiştir.

Biz buna şu sözleride ilâ ve ediyoruz. Tur ve Turan kelimeleri buralarda çok eski devirlerde görüldü. Irakdaki Hazu şehrinin eski adı Baytura idi.

Yine Yakuta göre Harrânın yakınında Turan Adında bir kasaba vardı.

İslâmdan sonrada bir müddet adı duyuldu. Aruzii harrani burada doğmuştu.

Muarızlarımızdan en kuvvetli ve mülzim sandıkları iddia şudur. Türklerin vatani ta şarkıdadır. Garpdeki Hititlere ne münasebetleri olabilir dedikten sonra Alevilerin Sultan selimden önce Türkçe konuştuklarını idda eden Frenk, Arap ve hatta Türk bir tarihçi var mıdır diyorlar biz bu müşkil zannedilen suallere arapça kaynaklardan cevaplar vereceğiz. İbni esire ve saireye kaynaklık yapmış olan tecarübül ümem adlı eserden ve kadiye harbi mebhasından şu parçayı alıyoruz. Mücahitler demişlerki (Medainde bir takım Türk çadırları bulundu. İçlerinde kurşunla mühürlü dolu sebetler vardı, sonradan anlaşıldı ki sepetler altın ve gümüş kaplarla dolu imiş, biz önceden bunları yiyecek tatlı bir şey sanmıştık. Müteakiben bunlar temamilen kavme tevzi edildi.)

Bu rivayeti mesafenin uzaklığı dolayısıyla müphem görenlere mes'udinin mürucüzzehebinde şu satırları alıyorum.

Halâçlar Türk nevilerinden

bir takım kavimlerdir. Bilâdi urusda ve nuseybinde ve Sicistandaki büstte ve kirman beldelelerinde sakindirler. Beni huzeyle ait olan ve urs denilen mahalde ve Nuseybinde sakin olan halaçlar Süryenin komşularıdır.

Bu divanı lûgati Türkdeki kal'âç efsanesinde tatabuk eder. Büyük İskender Türkistana gittiği zaman bunları arkasında görüyoruz. Ve hatta diğer boy-lar çekilirken öyle ise mademki bizimle gelmiyorsunuz aç kalın demişler güya bu unvan onlara bunlardan dolayı verilmiştir. Bu gün şark vilâyetlerimizde yani mesudinin halaçlar için karar-gâh olarak gösterdiği mahallerde halacınlar namile bunların hafidleri yaşamaktadır. Vanın Mügüs denilen mevkiinde ise halaca şeklini taşımaktadır.

Harzemi: mefatilulumunda halaçları heyatileden sayar, ki-yaniyan zamanında buralarda bulunduklarını tesbüt eder, demek oluyorki bu vesikalara bakarak Asur imparatoru Salmana-sarın Sürye seferi esnasında istikbaline gelen Kargamış ve Gargarum kıralları ile birlikte birde Oğuz kırallının bulunduğu hakkındaki mahkûki rivayeti kâğada yazılı vesikalarımızlada te-

Yit kolaylaşmaktadır.

Eskilerin coğrafya bilgisi daha genişmiş broşür sahipleri Türkler deyince hayallerine ak-sayı şark gelmektedir. Halbuki hazreti Ömer kumandanına Türklerle muharebeye sevkettiği zaman kumandan Kafkasyadaki derbende yürümüştü. Çünkü buralarda istiklâlini korumakda olan Türk devleti derbendin ötesindeki H a z e r Türkleri idi. Abdurrahman bin Cümanetülbahili Hazerden Çine kadar süren bu geniş Türk ülkesinde nasıl cevelân ettiklerini şu beyitte söyler.

Yani bir kaprimiz Hazerin Belencer şehrinde bir kabrimizde ta Çindedir diyordu.

44 kicret senesi içinde araplar Hint sınırlarındada Türklerle karşılaştılar islâm tarihleri bu vak'a'ya kaviğan vakası derler.

Arap kumandanı mühellep ilkin, bu havalide onsekiz Türk suvarisine rast gelmiş az olduklarından hepsinide öldürmüşlerdir.

Araplar burada ozamana kadar bilmedikleri bir usulü görerek tatbik eylemişlerdir. Türklerin at kuyruklarını kesilmiş gören mühelleb bunlar bizden daha kıvrak ve daha çevik-

mişler, demiş oda atının kuyruğunu kestirmiş. Araplardan atının kuyruğunu ilk kestiren bu mühellep olmuş.

Haccaş, Abdurrahmanbin eşasi Sicistan. Büst, Ruhhaç, üzerine memur eyledi. Buralarda Türk kavimlerinden dokuz oğuzlar ve halaçlarla muharebeler eyledi. (İbniesir Cilt 7 Sahife 55)

Kırk beş senesi içinde Abdurrahman bin Sevvarı Kayıgan tarafına Vali olarak gönderdi. Daha doğrusu Hind hudutlarına Gazaya memur eyledi. Kayganlılarla muharebe ederek hesapsız ganimetler aldı. Kayıganın meşhur atlarından Hoccaca hediyeler götürdü ve biraz sonra tekrar döndü. Bu kerre Türkler eskisi gibi gafil bulunmıyarak gerek kendisini ve gerek beraberindeki kuvveti temamiyle mahv ettiler ve Kayıganı geri aldılar. (Aynı eserde)

Buroşür sahiplerinin en müsakit sanılan iddalarına gelyoruz;

Sultan Selimden önce Türkçe söyler bir alevinin vücudundan haber veren bir Firenk, bir Arab, ve hatta bir Türk müverrihi aceba var mıdır diyorlar? Fellâh denilen bizdeki alevilerin nabatlardan oldığını zannedenleri çok haklı görmekteyim. Bu suallerine bir nabatlı vasıtasıyla

cevap vereceğim. İbni esir cilt 4 sayife 207 de aynıla şu sözleri söylüyor:

Kuteybe Buharaya saldırınca Suğutlular pek ürktüler melikleri olan Tarhan yanında iki atlı bulunduğu halde hemen kuteybenin ordugâhına geldi.

Kendisine haber yollayarak söyleşmek için bir adam göndermesini diledi. Kuteybe hemen nabatlı Hayyanı yolladı. Bir fidiye mukabilinde barış isteyordu. Kuteybe buna muvafakat eyledi. Tarhanda memleketine döndü. Demek nabatlı, Türk Tarhanıla mükâleme edebiliyordu. Biraz müphem olan bu noktayı daha ziyade aydınlatacak başka bir delil daha getiriyoruz: Tecaribülümem (Cilt 3 sahife 530) derki Yezit bin mühellep cütcam ve Taberistanda müttelikliklerinin darbesini yeyince Taberistan sahibine gene bu nabatlı gönderiliyor. Arada geçen konuşma pek mühimdir. tercümesi aynıla aşağıdaki gibidir:

(Yezit bin mühellep cüranda ogranılan hazimetten ve Taberistan başbugunun yolları tutmasından dolayı Müslümanlara arız olan füturdan şikâyet eyleyince, Nabatlı istenirse sulh için harekete geleyim dedi. Yezidde hemen başlayınız emrini verdi.

Nabatlı, Taberistan sahibinininina gelerek şunları söyledi; Her ne kadar aramızda din bir fark yapıyorsa da ne olursa olsun ben sizden bir adamım, ben sana nasihat ediyorum. Emin olki sen bana Yezitten her suretle daha çok sevgilisin. Yezit kendisine imdat gönderilmesi için hususi adamlar yollamıştır.

Nerede ise imdat gelecektir dedi.

Dinle bir birinden ayrılmış olan ve ferdin hiç tanışmayan insanları bir birine bağlayan Milli karabetten başka ne olabilir.

Nabatları Gargaruma halkı ile birlikte gördüğümüz gibi Aarpların ceramika dediği kavm ilede başka yerlerde tesadüf ediyoruz. İslâmiyetin ilk günlerinde arapların Suriye ve Irakta rast geldikleri kavmlara birer at ve unvan verdiklerini biliyoruz: Bnnlardan biride Ceramikdir.

Bu maddeyi Kamuşta şöyle izah edilmiş buluyoruz: Ceramika; Celâlika vezninde Acemden (Yani gayri Arap) bir kavm İdiki evaili islâmda Musul şehrinde mütemekkin idiler. Ceramika Carmuhlardan başka bir şey değildir. Bunları Musuldan daha berilerdede görmekteyiz.

Mesudi murucuz zehep İbni esir hamışinde Cilt 9 sahife 66 da şu satırları yazmaktadır.

Abbasslı halife Mutesimin Türklere vücuda getirdiği genç kuvvetin mevcudu dört bini bulmuştu: Bu genç süvarilere Bağdat caddeleri dar geliyor kazalar zuhur ediyor, bu yüzden mücadeleler vuku buluyordu.

Mutesim Bağdadın dışarsında uzakca bir mahalde yeni ve başka bir şehir kurmayı düşündü. Münasip bir yer aramak için Bağdattan çıktılar:

İlk önce Bağdada dört fersah mesafede bulunan radan mevkiine uğradılar. Havası beğenilmedi, oradan kalkarak Dicleye yakın Katul adında bir kasabayı muvafık buldular. Bu kasaba Dicleye katılan Katul adında ki çayın kenarında bulunuyordu. İşte burada Cermika ve Nabatlar sakindi. Şehrin burada yapılması kararlaştırıldı. Mutasım için bir kasır inşasına başlandı. Bağdat halkı yerleşmek için hücum eyledi. Şehir az kaldı boşalıyordu. Bir takım kimseler bilhassa Ay-yarlar katulu zem ve hicv etmeğe başladılar.

باساكن القائل بين الجرافة

Deye hicviyeler söylendi. Mutesimde havasının soğukluğun-

dan müteessir olduğundan buradanda vaz geçilerek malfım olduğu üzere Samirraya gelindi. Ve şahir orada kuruldu. Dicleye katıldığı için Katul adını alan bu ırmağa bu adı kimler vermişti; Katul ozamanlar meşhur bir yerdi. Kara bugranın torunu Afşın Babek harbinden dönüşünde doğruca Katula gelmiş halifenin oğlu Harun tarafından orada karşılanmıştı. Meşhur Bağdat tarihi sahibi İbni Katuli buraya mensuptur. Harunu Reşidin tenezzüh yeri idi. Kalasında o yaptırmıştır. Tolun oğlu Ahmet Abbasslı müsteini oraya göndermiştir. Makteli orasıdır.

Mesudi Murucüzzehepte Çin ve Türk melikleri bahasında Carmaklarla dokuz oğuzları aynı kavımdan olarak zikreder.

İdrisi Coğrafyasında (Roma basması) Carmuk mevkiini Bala sağunun yanında göstermektedir.

Arapların Şam ülkesinde ras geldikleri yabancı kavimlerden biriside Hazarimedir. Eski haritalarda Hazura diye görülen mahal sakinleri olması lâzım gelir. Gar garlara Ceracime dey-en araplar Hazurularada Hazarime demiş oldukları şüphesizdir.

Bugünkü Suriye haritasında görülen Huzur nahiyesinde bundan başka bir şey değildir.

Suriye coğrafyasında Huzur nahiyesi şu suretle sinirlanmaktadır. Tulani bir şekilde olan nahiyenin Şark' Garp, ve Cenu-bunda Hısnul Ektrat garp ve şimalinde Safita kazası vardır. Otuz kadar köyü havidir. Türkiye zamanında Trabulus Şama bağlı idi. Düveyir, Cedide, Derekiş, köyleri temamiyle Nuseyrilerle; Besatin, Beyti arslan, Mitras, Aynı dabiş köyleride Türkmenlerle meskundur. Beyti Arslanda Türkmenlerle Nuseyriler karışıktır.

Buroşür sahiblerinin bazı köyler ve kabileler hakkında atları türkçedir diye bu köy ve kabilelerin Türk olması lâzım gelmez diye mukaddeme yapmaları bilhassa bu Beyti Arslan köyünün isminden kuşkulandıklarındır. Çünkü Nuseyrilerin en mühim kabilelerinden birisi bu ismi taşımaktadır. On dokuzuncu asır iptidalarında İsmaililerle yaptıkları mücadele ve muharebelerde Beyti Arslanlılar Başbuğ mevkiinde idi. Tarihlerde görülen ve Beni hazura diye adlanan kaviminde bunlarla alâkası olduğu anlaşılmaktadır. Mesudi Murucüzzehepte derki Beni hazuranın diyarı Suriye Viladında idi. Ayrıca Beni hazuranın şiddet ve kudret sahibi bir üm-

meti azime olguğu ve arzın mühim bir kısmına tagallüp eylediklerini zikreder.

Ve bunların Asur İmparatoru Buhtu Nassar tarafından inkiraza uğratıldıkları da gene bu eserlerden anlaşılır. Tarıkın şimali Afrikadaki cedlerinin yani Hazarların aynı zamanda yani ismi geçen Asur İmparatorunun Suriyede yaptığı bu hareket esnasında Afrikaya geçtikleri hakkındaki tarihi rivayetle Suriyedeki Hazurların menşelerini birleştirmek mümkün görülmektedir. Hazur nahiyesindeki Türkmen iskânının şekil ve vaziyetine bakılınca bunlar Araplara ve Aarap diline tahakküm için getirilmiş olmayup bulundukları yerlerde ve muhitlerde huzur ve emniyyetin tesisi gayesi düşünülmüştür. Buroşürlerin mütecahilane iddiaları gibi bu iskânlar Sultan Selimin eseri değildir. İslâmiyyetin ilk asırlarında Volga Türklerinin Suriye hududunda yerleştikleri görülür: Bu iskânlardaki büynk gayeyi İslam tarihçileri layıkla tebarüz ettirmişlerdir. Suriyenin bu günkü islâmî simasının bekasında bu göçlerin mühim tesiri vardır. Suriyenin ehli salibe karşı en büyük müdafii olan Aksunguru oğlu Atabey zenginin Arapların

Eyvaiye dedikleri Oğuz boy-larından yıvaları Şam sınırları-na ne suretle ve ne maksadla kondurduğunu şöyle izah ederler.

İkdülcüman cilt 7 sahife 153 ve kitabürravzateyn cilt 1 Mu-kaddeme:

Zengin isabetli düşüncelerinden biriside Yıva Türklerinin Yaruk bey kumandasında olarak Şama getirilmeleridir. Budlar Halepte iskân edildiler. Firenk-lerle çihada memur oldular. Ya-ruk kendilerine başbuğ tayin olundu. Firenklerden alacakları yerler kendilerine ait olacaktı. Bu Türkler sabah, akşam Salı-bilerle mücadele ettiler bir çok yerleri geri almağa muvaffak oldular. Orada büyük bir sed vücuda getirdiler. Buhal altıyüz tarihlerindede böylece devam ediyordu.

Halepte ki Yarukiyye ma-hallesi ve hayrat bu Yaruk beye aittir.

Türk tarih korumu tarafın-dan Türkçe tercümesi yaptır-makta olan ve tekyazma nushası Edirne'de Sultan Selim kütüp-hanesinde bulunan tarihi bay parsdan anlaşıldığına göre Meli-ki zahir baybars Gazzeden An-takyaya deyin bütün Ehlisalibe bıraktığı yerlere Türkleri is-kân eylemiştir. Kezalik Humus-

tan Dımşık giden yol üzerin-deki Kara kasabası Hiristiyan-ları Moğol istilâsı sıralarında yaptıkları münasebetsizlikler do-layısıyla temamlı yerlerinden tard ve ihraç ederek yerlerine Türkler iskân edilmiştir.

Kabilesi şeyhine maaş bağ-lanmak üzere muamelesi Şurayı devletce bitirilmiş olan bir maz-batanın tetkikinden anlaşıldığına göre Aarap aşireti diye badiyede yaşayan Harzem Aşiretleri oldu-ğu anlaşılmaktadır. Asırlarca devam eden Ehlisalip muharebe-lerinde can veren ordular baş-tan ayağa Türklerden teşekkül ediyordu. Ozamanın kadir bilen insanları bu fedakârları takdis ediyor onlar hakkında uzun ka-sideler yazıyordu. Eyyuplu Salâ-hattine Kudüste bulundukları sırada Necmettin Yusuf bin Ha-san bin mücavir Elvezirinin Mı-sırdan gönderdiği kasidenin bir parçasını (kitabürravzateyn cilt 2 sahife 119) dan naklediyorum.

هم فتنه لاتراك كل محفج، بغیرا كرهة فوق
كل محفج
قوم بخوصون الحام شجاعة لا ينظرون اليه
من طرف سنقي
انت اصطفهم نصرة دباء لله المصطفى
والمصطفى

Yani gözlerini kırpmaksızın

ölümüne saldıran bu Türk yiğit-le-rini ey Selâhattin sen dinimize Nüsret için intiba eylemişsindir; İntihap edene ve intihap edilene ne mutlu;..

Bugünkü Türklerin Moğolla-rın fütühatiyle iftihar ettiğinden bahsetmekle Moğol istilâsına karşı yine o Türklerin Surye ve Mısırdaki fedakârlıklarını gör-mezden geliyorlar. Şurasını da istidrat olarak zikredelim ki Moğol istilâsı sırasında zuhura gelen mucibi elem şeylerin eski fatihlerden hiç birinin içtinap edemediği şeylerdendir. Moğol-lar hiç olmasın Arabça okuyup yazmayı menetmişlerdi. Gip mü-essesesi neşriyatından olan Çar makale adlı eserin haşiyesine Türk âlimi Birunî'nin asarı baki-yesi adlı eserinden nakleylediği şu parçayı bizde buraya koy-makla bu bapta yazı yazmanın nasıl itidal istediğini göstermek dileyoruz :

Yani Kuteybe Harzemi istilâ edince Harzem yazısıyla yazanla-rı ve onların haberlerini nakil ve talim edenleri kahrü mahv ey-ledi. Bundan sonra Türklerin Moğol istilâsı üzerine Surye ve Mısırlıları nasıl himaye ve tahlis ettiklerini Kitabürravzateynin yi-ne sahibi tarafından yazılmış olan zeylinin 958 nci yıl vak'a-

ları arasında şunları okuyoruz:

Malûm olduğu üzere Ketboğa kumandasında bir Moğol ordusu Suryeyi işgal eylemişti. O sırada Mısır hükümetinin başana geçen Meliki Muzaffer kutuz yanında büyük bir kuvvet olduğu halde Suryeye girdi. Bu Türkmen kah-ramanı aynı calut mevkiinde Ket-boğa ordusunu mağlub etti ve kendisini de öldürdü. Moğolların bozulduğu haberi Ramazanın yirmi beşinci günü Dımşık'a ulaştı. Dımşık'taki Moğol kuvveti kumandanlarıyla bir-likte o gece Dımşık'ı tahliye ederek çekildiler. Bu haber gel-mezden önce Dımşık'ın ne elim bir manzara arzylediğini yine aynı kitaptan naklediyoruz :

Dımşık'ta Hiristiyanlar şimar-mıştı. Moğol işgal ordusu ku-mandanı Hiristiyan muhibbi ol-duğundan kiliselere devam edi-yordu. O sırada bir takım Hi-ristiyan eşrafı Hülâgû'ya gide-rek kendisinden himaye yarlığı almışlardı. Bu hey'et Hülâgû canibinden dönüp gelince Dım-ışık'ın Toma kapısından debdebe ile girdiler. Azim nümayişler yapıyor. Büyük salipler yüksel-tilmiş, Nasraniyetin teali eyle-diği müslümanlığın alçaldığı na-ralarla ilân ediliyordu. Nüma-yişçi kalabalık sokaklarda rast

geldikleri müslüamların üstüne ve cami kapılarına şarap döküyorlar, salibe hürmet için icbar olunuyorlardı. Mümaneat edenlerin dükkânları yağma ve ihrak edildi. Meliki Muzaffer Kuduz'un muzafferiyeti haberi geldiği gün müslümanlar müthiş bir sıkıntı içinde idiler. Dımışk kalesinde bulunan işgal kumandanına şikâyet için âlimlerden İmam ve Hatiplerden mürekkep bir gurup kaleye çıkmışlar, bu ahvalden Moğol kumandanına şikâyet eylemek istemişlerdi. Bu hey'et kumandanın yanına yaklaştığı sırada kumandanın yanında bulunan papaslar ve keşişler bu gelen heyeti mukaddes âsalarla döverek kovmuşlardı. İşte bu anlarda idi ki: aynı caluddaki Türk Zaferinin haberi ulaştı.

Bağdad'da Moğol darbesiyle ebediyen munkarız olan Abbaslı hanedanına mensup olan Ebülkasım Ahmet bin ezzahirün Abbasî halifesi unvaniyle Mısırdaki mevki alması Türk hükümdarı Maliki Zahir Baybars'ın müsaade ve himayesiyle olmuştu. Dört buçuk sene kadar inhilâl eden hilâfet Moğolların rağmına olarak yine müslüman Türkler tarafından Mısırdaki ihya edilmişti.

Bu yazılarımızın heyeti mecmuası gösteriyor ki Türklerin

aleyhinde söylenen sözler tema-miyle ya garaz veya vukufsuzluğun bir eseridir. Mütamadî yeni zaferlerle hayatı geçen Türk geçmişlerini müdafaa etmek ihtiyacından çok asırlar vareste kalmış ve bundan şüphesiz çok ziyanlar etmiştir.

Atatürk ilk defa olarak Türkiye adını taşıyan bu genç Devleti kurduğu anda bütün tarihi silsilelerle onu ezelileştirmeyi onun ebediyeti için mühim bir vasıta kılmıştır. Onun içindir ki asırların ihmal ettiği harikul'ade bir takım milli vekayii tarihiye karşısında bulunuyoruz. Şüphesiz buna alışmamış olan milletler biraz sendeleyeceklerdir. Broşürcülerin Türklüklerini kaybettiklerini söyledikleri Türkmen obalarının çocukları asırlarca o vatani müdafaa eden ve her katra toprağında bir kaç şehit kanı pıhtılaştıran Suryenin hudutlarında can vermiş mücahitlerin yetim kalmış çocuklarıdır.

Artık anlaşılmıştır ki İslâmın Suryede genişlediği sırada Hitit varlığı bütün şehirlerde, bütün Hitit şehirlerinde devam ediyordu.

Aynı zamanda bu kadim varlığı mütamadî Türk göçleri takip etti. Aleviler bulundukları yerlerin eski otokton hal-

kıdır. İslâmın zuhuru üzerine mühim bir kısmı dağlara tahassün etmiş, İslâmiyetle mücadele halinde bulunan veya Devletin siyasetine aleyhtar olanlar, hanedan değiştirmek isteyenler daima onların yanlarında melce bulmuştur. Eski alevilerden sayılan İsmailî'ler Lübnan, Lükan ve Somak dağlarında planlarını hazırlamışlardı. Lisanları meselesine gelince kendilerinden çok sonra gelen Türkmenler nasıl

Araplaşmışlarsa bu kavimler de öylece dillerini unutmuşlardır.

Türkmenlerin Araplaşması, diğerlerinin nasıl taarrup eylediğine ancak misal teşkil edebilir. Bizce kadim Arabı Âribe ve Arabı Müştarebe arasında Âd kavmi ve İsmail oğulları kaynaşması inkâr kabul etmez bir hakikattir. Araplar, Türkler çok uzun asırlardanberi birbirine kaynaşmış akrabalarıdır.